3
1969

MARULIĆ

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Trg kralja Tomislava 21

Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)

Uredničko vijeće:
Ivan Zvonimir Čičak, Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golub, Radovan Grgec, Dubravko Ivančan, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Ljiljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ton Smerdel, Dinko Tusun, Mirko Validžić, Marijan Zidarić

Omot: Josip Martinko

Revija izlazi četiri puta godišnje.

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697

Uredništvo prima stranke svakog dana, osim subote, od 11 do 13 sati i četvrtkom od 17 do 19 sati.

Rukopisi se ne vraćaju.

Cijena 8 ND po primjerku.

Godišnja pretplata (za 4 broja) 30 ND, polugodišnja (za 2 broja) 15 ND. Uplaćuje se na tekući račun HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb kod Kreditne banke, Zagreb
301-620/1001
1-4-3769/098

Godišnja pretplata za inozemstvo 4 dolara, uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb
301-620/1001
32002-10-268

Tiskara: Epoha, Zagreb
Savska c. 122

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU — IZDAJE HRV. KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA

BROJ 3 (5) ZAGREB, RUJAN 1969. GOD. II

Vid MIRKOVIĆ

*U NINU MALA ŠTALICA**

Budite sol zemlje —
reče Isukrst-ban.

I bi Nin sred solane
otok na kojem Višeslav
isplete Ivanu na bunar
teški hrvatski križ.

I Nin bijaše bičevan ko lice Čovječjeg Sina:
nenavisti i zloće brisaše stope kraljeva,
ali Nin osta i dalje bijel od brda soli,
pa makar padoše kralji gdje su pali cesari.
U ninskom blatu danas, ko u Davidovu Gradu,
bolesni miju lice, klonuli krijepe nadu.

U Ninu sve je srušeno:
i hramovi i dvorovi.
Al usred Nina skrušeno
poštedješe i korovi
drevnu horvatsku štalicu.

Stoji ona ko Golgota,
ko rubac, od Kristova pota,
i pred njom u hladu mimoza
planduje šačica koza.

Nasred otoka srušena
velikog narodnog kneza
ostade lađa ponosna —
štalica Svetoga Križa.

* U rujnu ove godine slavi se 900-godišnjica Nina, prve hrvatske prijestolnice (Mare nostrum Croatium). — Crkvica Svetog Križa bila je dvostruka kapela hrvatskih vladara u Ninu. — »Teški hrvatski križ« jest križ s krstionice kneza Višeslava iz Nina (v. naslovnu stranicu naše revije).

Ivan FUČEK

UZ JUBILEJ JEDNOG STARIJEG KATEKIZMA[1]

Ove godine slavimo 300-godišnjicu zagrebačkog Sveučilišta. Takva nam godišnjica evocira čitavu plejadu muževa koji su izdaleka ili izbliza, indirektno ili direktno sudjelovali kod njegove uspostave, djelovali kao njegovi pioniri i profesori, izgrađivali se intelektualno i moralno da, formirani na Teološkom fakultetu na Griču, u sjeni crkve sv. Katarine, našem narodu budu vođe i pastiri.

Pred očima nam je rad otaca Družbe Isusove u našim krajevima s krunom njihova nastojanja i zalaganja na Akademiji i Sveučilištu na Griču. Znamo da su se u ove krajeve zalijetali već prvi drugovi sv. Ignacija: Bobadilla u Dubrovnik pa Le Jay u Ljubljanu da se ekipno kasnije nastavi radom u Zagrebu, Varaždinu, Požegi, Petrovaradinu Rijeci, Beogradu ... u gimnazijama, bogoslovijama, rezidencijama — sve do ukinuća Družbe g. 1773.

Ovdje su nikli veliki misionari za prekomorske zemlje: Nikola Ratkaj u Indiji — najprisniji prijatelj sv. Ivana Berchmansa iz doba njihova filozofskog studija; Ivan Ratkaj u Meksiku — koji je mučeničkom krvlju natopio meksičko tlo, pa Ferdinand Konščak — misionar i geograf Kalifornije.

S Akademijom, Sveučilištem i uopće odgojno-školskim djelovanjem Družbe u našim krajevima na bilo koji način povezani su i učenjaci: Lovro Grizogon — jedan od najvećih marijanskih enciklopedista do danas; Jakov Mikalja, Franjo Sušnik, Andrija Jambrešić — poznati leksikografi; Ksaver Pejačević — dogmatičar, odličan poznavalac sv. Tome; sam Ruđer Bošković — slava našega naroda.

Iz tog su izvora crpli naši pastoralni radnici: Bartol Kašić — taj veliki »Božji romar«; Juraj Habdelić, koga odlikovaše časnim naslovom »pater pauperum almae urbis Zagrabiae«; Krajačević, Milovec ...

U isti krug spadaju i naši askete: Ardelio della Bella, herojska svećenička pojava; Franjo Rogačić koga de Guibert svrstava u red najznačajnijih duhovnih pisaca osamnaestoga stoljeća[2]. Tu su se inspirirali i znameniti pučki pisci i misionari: Jušić, Ivić, Kanižlić, Milunović ...

Temeljitom izobrazbom, zrelom pobožnošću, solidnim krepostima, često uz natprosječne teškoće orali su brazdu kulture i svega onoga što nazivamo vjersko-moralnim profilom jednoga naroda. Bili su to Božji orači, kopači i sijači na tvrdoj Gospodnjoj njivi malog »Antemurale Christianitatis«.

* * *

Među ovim likovima, iako u svojim očima skroman, ističe se Juraj Mulih (1694—1754), muž bogate inicijative i prebogate duše, čiji je kult — fama sanctitatis — živio iza njegove smrti u Hrvatskoj još preko 50 godina, u Gradišću — Burgenlandu — preko 70, dok među piscima i istraživačima nije nikada zamro kroz punih 215 godina.

Ove se godine navršava 225 godina otkako je Mulih tiskao opsegom i ljepotom drugi po redu od 10 svojih katekizama pod naslovom:

SKOLA
KRISTUSSEVA,
KERSCHANSZKOGA
NAVUKA
OBILNO PUNA,
Po
P. JURAJU MALIH, T. J.
Missionariussu Apostolszkomu
na szvetlo posztavlena,
Ter Otcem, Materam,
Mestrom, Goszpodarom, mladem
Lyudem, i vszem Kerschanszkem
Dussam na zvelichenye pripravlena,
i vu marlivoszt szerdcheno
preporuchena.
Z — Dopuschenyem Preszvetloga, i prepostuvanoga Nyih Excellentiae Gospodina Biskupa etc. etc.
Stampana po Ivanu Weitz vu Zagrebu Leta 1744.

Katekizam je pisan u malom formatu 13 × 8. Naprijed donosi 12 nepaginiranih stranica. Slijedi 538 paginiranih stranica kajkavskim govorom. Ovaj je katekizam u neku ruku praktičniji nego »POSZEL APOSTOLSZKI« (1—2, Zagreb 1742), golem svojevrstan priručnik u prvom redu za svećenike, katehete i misionare. »Škola« je naprotiv skromnija formatom, stilom i obradom, a namijenjena je vjernicima svih slojeva, kako je očito već iz samog naslova. Ovaj je katekizam podijeljen u 7 »škola«: 1. škola = za malu djecu; 2. škola = za veću djecu; 3. škola = o vjeri; 4. škola = o ufanju; 5. škola = o ljubavi; 6. škola = o sakramentima; 7. škola = »od dužnosti i pravice kršćanske«. Čitavo je djelo, dakle, prilično jasno raspoređeno u tri koncentrična kruga prema teologalnim krepostima.

Kao dodatak slijedi 19 pravila — naputak roditeljima o njihovu vladanju i odgoju djece. Zatim naputak učiteljima u 12 pravila. Treći dodatak govori o dječjim vrlinama u 10 kratkih uputa. Četvrti dodatak sačinjava 5 malih nagovora roditeljima i učiteljima o pričešćivanju djece. Iza toga slijede glasovite »Regule dvorjanstva« — pravila kršćanskog bontona. Slijedi 31 razmatranje: misli za svaki dan kroz čitav mjesec. Na koncu nailazimo na minijaturnu ascetiku: »Regulice kršćanske na sv. život« koje je podijelio u 5 odsjeka: za svaki dan, za tjedan, za mjesec, za godinu, za čitav život. Svih ovih »regula« — naputaka — u dodatku »Škole Kristuševe« imade 173, + 31 razmatranje.

(1) Izvori ovog prikaza jesu: MULIH JURAJ, **Škola Kristuševa kršćanskoga navuka obilno puna**, Zagreb 1744; FUČEK IVAN, **De activitate pastorali — missionaria P. Georgii Mulih SI**, Zagreb 1960 objelodanjeni izvadak iz disertacije pod istim naslovom); I. FUČEK, **Mulih, Juraj, u Lexikon für Theologie und Kirche**, Bd. 7, str. 671.

(2) JOSEPH de GUIBERT, **La spiritualité de la Compagnie de Jésus**, Roma 1953, str. 411—412.

Ovdje ne mislimo ulaziti u analizu ovog vrijednog starog katekizma niti imamo namjeru davati o njemu kritički sud. To bi bio predmet zasebnog članka. Htjeli smo samo upozoriti na jubilej ovog djelca oca Muliha.

Recimo usput još i to da ove godine (1969) još dva Mulihova djela »slave« isto tako 225. godišnjicu: »POBOŽNOST K ALOJZIJU« (Beč 1744, kajkavskim govorom) i »POBOŽNOST K SV. FERENCU BORGIJAŠU« (Zagreb 1744, kajkavskim govorom)[3].

Spomenuli smo samo 3 Mulihova djela objelodanjena iste godine. Važno je znati da je on od god. 1734—1754. napisao 26 što većih što manjih djela: katekizama, molitvenika, misijskih priručnika. Čitave bi noći, kako sam priznaje, sjedio uz slabu svjetiljku i ispisivao na tisuće i tisuće stranica svojih knjiga.

Mulih je hodao po našem tlu punih 27 godina kao pučki misionar, često bosonog i s krunicom u ruci — prema načinu apostolskog radnika onoga vremena. Prohodao je gotovo sve biskupije Hrvatske i Ugarske. On je misionar ali i rođeni kateheta i katehetičar. Izvrstan je organizator, ali i tihi radnik. Govori su mu bez retorike, ali prodiru do dna srca i osvajaju tisuće slušatelja. Muž je to uronjen u Boga — vere contemplativus — ali u isto vrijeme se daje svima do iscrpljenja: bilo da govori ili da se zatim — na način poznatih velikih misionara svoga doba — do krvi javno bičuje, bilo da desetke sati bez okrepe sjedi u neudobnoj ispovjedaonici, bilo da jednostavno katehizira, da poučava elemente vjere, štoviše, da sam vodi analfabetske tečajeve. Knjige su mu sve izrasle iz živih potreba vjernika s kojima se susretao i za koje se žrtvovao. On ih je pisao narodnim jezikom za svakidašnju potrošnju, da danomice svima dobre volje donose kršćanski život, ne da stoje na policama u prašini biblioteka — kako bi se sam izrazio. Stoga ih je, netom su izašle iz tiska, badava dijelio u narod na stotine i hiljade, do dna prožet jednom idejom: spas duša, služba bratu čovjeku. Nije, dakle, čudo da se od Mulihovih knjiga danas još jedva što pronađe — pa makar i u najznanstvenijim bibliotekama koje pomno čuvaju starinu.

Mulihu nisu dovoljne misije, makar u pojedinim krajevima — misije regionalnog tipa — bile i produžene kroz punih 7 mjeseci, bez odaha. On za svog zimskog »odmora« obilazi najzapuštenija sela u domovini ili Gradišću da poučava, podiže, tješi ... Zato je i mogao o njemu Krčelić napisati: »Venerabilis p. Georgius Mulih ... in summo sanctitatis conceptu«: »Časni otac Juraj Mulih ... bio je na najvišem glasu svetosti«.

Mulih je dušobrižnik modernog tipa svog vremena. Po pretkatehetskoj učiteljskoj djelatnosti u Slavoniji i Mađarskoj pionir je one velike akcije koja se u punini razmahala u drugoj polovini osamnaestoga stoljeća i dala ovim krajevima nov vjersko-kulturni život s centrom u Požegi. Smion je kao i svi iskreno Božji ljudi pa u Hrvatsku prvi uvodi novi tip misija sv. Franje Regisa. Isto tako on prvi uvodi misijsku metodu Pavla Segneria — tada najmoderniju u Evropi. No Mulih ne kopira. On sam upravo genijalno karizmatički spaja ove dvije, na prvi mah međusobno nespojive metode, i stvara svoju originalnu metodu prilagodivši se naobrazbi, mentalitetu i psihologiji našega naroda.

(3) **»Pobožnost k Alojziju«** anonimno je djelce, vjerojatno Mulihovo, pisano kajkavski, izdano u Beču 1744. Glavni izvor koji afirmira Mulihovu autenciju jest A. A. BARIĆEVIĆ, **Scriptores Soc. Iesu Croatae a Rmo. Mich. PAINTNER commemorati** (rukopis) u Arhivu J. Akademije, Zagreb, 5r, n, 10, (sign. II. d. 231). Inače sličnog titula je djelce **»Šestnedilja na poštenje sv. Alojzije Gonzage, Družbe Isusove Ispovidnika određenih, Zagreb 1759«** koje se nalazi u Sveuč. Bibl., Zagreb, sign. (R 2.201) — prema FANCEVU i MATICU ovo bi djelo imalo biti MILUNOVIĆEVO. Usp. **»Abecevica« i XVIII vijeka za analfabete u požeškom kraju, u Vrela i Prinosi** 8 (1938) str. 105. Kako je Milunović i u drugim stvarima nastavljao Muliha, to je moguće da je gornje Mulihovo djelce prerađeno izdao štokavsko-ikavskim govorom.

Iznad svih ovih Mulihovih akcija — originalnih, novih i u tolikoj množini — izdiže se njegova duhovnost: karizma jedne svestrano izgrađene svetačke ličnosti obdarene rijetkim vrhunaravnim darovima. Ako možemo pokloniti vjeru kroničarima, onda nailazimo da je taj muž posjedovao dar čudesa i jednog naročitog nutarnjeg fluida — prodorne moći — pred kojim su kapitulirala i najtvrđa srca. On je vratio na stotine rastavljene i nesjedinjene braće majci Crkvi. Njegov ekumenski rad u današnjem vidu vrijedan je posebnog studija. S Bogom je izmirio desetke stotina javnih grešnika: osvetnika, razvratnika, kriminalaca ... Vjernici su ga štovali kao nekoć u gornjoj Italiji i Francuskoj sv. Vinka Fererskog. Njegov bi talar imao cijenu relikvijara, voda koju bi blagoslovio čudotvornu moć, a događalo se, naročito u Burgenlandu, da bi priprosti ljudi ljubili tlo kuda je Mulih prošao.

On je svojim apostolskim djelovanjem, svojom široko orijentiranom pastoralnom dušom, prije svega misijama i katehiziranjem, povezao sve Hrvate izvan turskog gospodstva, jer, kao nitko ni prije ni poslije njega, on je pisao i propovijedao, govorio i katehizirao trostrukim hrvatskim govorom: kajkavskim (materinskim), čakavskim i štokavskim (ikavskim).

Kao svetac i vidovit čovjek laćao se za ono doba gotovo revolucionarnih pothvata kao što su propagiranje školstva na narodnom jeziku, pjevanje pjesama, komponiranje i propagiranje nabožnih popijevaka — kako bi, poput bl. Maunoira u Francuskoj, i on u Hrvatskoj iskorijenio zaostalost, vjersku tupost, psovku — koja se već tada javlja, nečedne i odveć svjetske napjeve. On bi majstorski pod melodiju neke lascivne pjesme podmetnuo nove svoje riječi pune vjerskog sadržaja i tako bi istisnuo iz običaja mnoštvo zlih šansona. U tome je izvrsno uspijevao tako da bi njegove pjesme pjevali po domovima, na ulici, na njivama za vrijeme posla.

Kako je duboko poznavao dušu i mentalitet svoga naroda, a jer je sav i jedino za nj živio, s pravom ga suvremenici u Analima nazivaju »Apostolus gentis Croaticae«: »Apostol Hrvatskog naroda«. Dokumenti o tome svjedoče i nama je danas jasno da otac Juraj Mulih za svoje doba predstavlja evropsku veličinu prvoga reda kao apostol i kao svetac.

* * *

Već iz ovog kratkog prikaza jasno se vidi kako je ovaj apostolski muž imao izvrsno osjetilo, pripravan i inventivan duh za »aggiornamento« svojega vremena — podanašnjenje Otajstva Spasenja. Osjećao je, rekli bismo, bilo Povijesti Spasenja, krvavu potrebu — koju će Vatikanski II toliko istaknuti — za ostvarenjem Pavlova gesla: »Svima njima postao sam sve, da tako neke spasim« (1 Kor 9, 22).

Dubravko IVANČAN

GOLUBOVI SVETOG JOSIPA

Sveti Josip
umire na postelji.
Odloženi
pila i blanjalo.
Isus i Marija
kleče
uokolo, mole.
(Isus,
tesarski djetić).
Kroz prozor
ulaze golubovi
i lete sobom
(naslikanom
na zidu kraj oltara,
gdje klečimo
za večernjice).
Iz sobe
golubovi
ulijeću u crkvu
i lete
pod visoki svod.
Sveti Josip
tako je spokojan.

Možda
tek umoran.
I sjutra kad dođemo,
jednako će počivati.
Uz Isusa, Mariju
i mi, djeca,
bit ćemo uoko
njegove postelje.
On će nas
blagosiljati.
Golubovi
dolijetat će kroz prozor
slijetat
na pilu i blanjalo
i na ubogu postelju.
(Možda će koji
na jastuk sletjeti).
Iz sobe
u crkvu će ulijetati.
Krila će šumjeti
pod visokim svodom
u svečanom
večernjem času.

Stanko DOMINIĆ

UTJEHA ŠUTNJE

Sve vode otiču koritom svojim.
One što nose u sebi sav talog šutnje,
i one što čiste u šumnom ruše se buku:
Zato Vječnoj Dobroti
ja sam sve svoje predao slutnje,
i onda kad mi se čini
da sobom me nose
u ponora nevidljivu luku.
Bez strepnje zbog prolaza ovog
ja slušam mudrost uronjenog mira,
što mi govori lopoč na vodi.
Ako već biram, birat ću,
njegvu šutnju, il' patnju
za onu sunčanu cvatnju,
koja ga čini tako sretnim u slobodi!

Joja RICOV

NOTRE-DAME DE PARIS
(1966 — 1967)

Antunu Gustavu Matošu
i našim zajedničkim prijateljima:
Branku Franoliću
Danielu i Veri Simonin

Pokretno i slojevito
Plastično svijetlo duboko —
Himalaje oblaka gonjene vjetrom sa La Manchea —
Oceansko nebo Francuske i Pariza

Od svih godišnjih doba
Najljepše je ljubav.

2

Ljepota koja bliješti
Kamena čipka Pariza

Notre-Dame
Simfonija legende i bajki
Smotra nebeskog militarizma

Vrtlozi biološke tiranije
Životinjsko i božansko u svetačkoj hijerarhiji simbola:
Nemoć ili snaga srednjovjekovnoga Boga?

Besmisao vlada svijetom
Razoran
Neumoljiv

Notre-Dame je smisao
Notre-Dame je mjera
Rajska harmonija poslušnosti i reda
Čovjekov poraz i čovjekova pobjeda

Grifoni ispruženih vratova
Čuvate budno koga?

Najljepšu od rozeta zavodi vjetar s quaiova
Kroz najljepši od prozora prokrijumčarila se noć

Luduje krv pod mostovima
Bludi neutažena rijeka —
Kamo hita?

Obitelj golubova smjestila se u krunu Bogorodice
Lastavičje gnijezdo usred Marijina krila

Toranj se penje u vis nijem i sebedostatan:
Zraka duha čovjekova koji se uputio u nebo
Prst koji otkriva Boga

Ova povorka zbratimljenih bifora
Ovaj govor horizontala u vertikalnu hodu
Slavlje prihvaćena i sveravnajućeg Deusa

Epos odanosti i zanosa
Svevremenska mladost otkupljene zemlje
Psalam stoljeća

Kako da te obujmim
Nad Senom ustoličena
Miroljubiva
Lepezo neugasivoga sunca

Ljepotice uglazbljena u tišinu
Ljepotice bez poze

(Svijet je poza i nasilje
Glupost krvoločna) hoću mir
Hoću mir
Notre-Dame mira
Notre-Dame nevinosti

Fraternité
Egalité
Liberté

Tko to još čita s pobožnošću
Notre-Dame masakriranih u Vijetnamu
Notre-Dame gladne djece

Bratstvo?
Sloboda?
Notre-Dame mladosti u rešetkama
Notre-Dame nužno suludih
Mojih neugašenih snova

Moje bolesti za slobodom
Moje bolesti za ljubavlju
Moje bolesti za pravdom

Bije proljeće a mene guši jesen

Kamo da krenem šišmiš bez večeri
Golub bez bifore
Lastavica bez gnijezda

Kome?

Notre-Dame izgubljena djetinstva
Notre-Dame očaja male uškopljene zemlje
Moja usplahirena Hrvatska

Anđeo mjeri s demonom u bestijalnoj gramzivosti —
Gdje li će moja duša?

Penjem se u vaš sklad
Vojnici anđeoskoga hora

Gejziri uzneseni neba.

3

U golotinji tvoje ponutrice
Geometriji kamenih melodija

U zmijolikim vijugama lukova
Ultramarin viola
U ukroćenoj eksploziji boja

Paraliziran i gol
(Luxembourgom još osvaja nenadmašiva Valentine de Milan) tvoj
Britki stas usred vratolomna meteža
Zvjezdana ravnoteža pomirenja
Zemlje sa nebesima

Hladno je u tvojoj kući kao
U otvorenu grobu skamenjeni Bože
Bože kojeg nosim umoran u potucanju
Bože užase koji svevremenski šutiš
Vječnost neumoljiva

Paraliziran i gol
(Ti nisi gol?)
Cvjeta perivoj rozeta

Bože koji dijeliš milostinju svjetlosti kroz prozore
Bože raskoši živobojna kaleidoskopa

Odurno prljava je Sena
Pont des Arts pretvorio se u trgovinu beskućnika
Adam se kupa u vodi prljavijoj od sebe —

Na tvoju sliku i priliku? to
Bespomoćno srce ti
Kljasti udovi ta prevarena duša

Notre-Dame bez duše mrtvi uravnoteženi izlože
I statue su teatar
Odurna mimika i poza

Kudrava retorika tvoji agresivni spomenici
(Koliko ispraznosti Bože ako jesi
A jesi ti što šutiš)

Sunce deflorira prozor i

Opet drvoredi
Grla zbratimljenih lotosa

Čovjek kompletira ili ruši harmoniju i opet a

Nametnut i bez glasanja imperijalizam
Maršali Francuske
Vašar taštine neba

Za sirotinju ovdje kao da nema mjesta

Nema mjesta?

Kardinal ima tron i nakon smrti —
Gdje je poniznost u ovog aristokrate Boga

I kanonici eno velika gospoda
(Meni doista ovdje nema mjesta)

Položena ratna oprema podno groba
(Možda Bože postajem doušnik demona!)
Glumački raspored svetaca

Nema mjesta?

Kolorirana skulptorska pripovijest Isusa iz Nazareta
Čedno pučko skazanje

Glave znatiželjnih uokvirene iza prozora

Dobričina Isus prava seoska naivčina
Da Tebe nema tko bi bio dobar

(Riba? da, ali to je naslikana)

Rozete ponad bifora golema horska pjesma —
A ova gospođa s karanfilima?

Aristokratkinjo
(Čedna?)
Koja koketiraš u kruni (Isus je punoljetan!)
Ti li si naša Gospa

Kraljica vitka žezla
Notre-Dame li to je
Ko kakva filmska zvijezda

Zmajevi i ptice mrtve podno križa
Kljasti primitivni Krist
Uništeni siromah

Moj Isuse!

4

A na srcoliku emajlu
Jedino sjećanje uz cvijet:
Mort pour la France –
Dans la Forêt de l'Argonne
Le 25 octobre 1914 à l'âge de 24 ans
Regrets Eternels.

I tako teče svijet . . .

5

Praskozorje —
Vera spava

U sveobuhvatnome žagoru jutra
(Propinje se pijetao) šumi
More lepršaju stabla
Buja rijeka gaj

Ševe ili djetelina?

Čavrljaju lastavice míli

Širi se zemlja sva.

6

Svi putevi vode u Versailles
Izletište u suncu

Versailles
Zeleni pladanj dijamantne giljotine
Prijestolnicu satrapa

Versailles
Duboki azur s aureolama oblaka
Nagruvane vojske neba

Miruju krave livadama
Versailles
Tvoji sterilni pašnjaci

Zla je sve i jedna tvoja livada
Zlokobno mračna i u suncu

Ti li si dakle hodočašće barbarima
Templum francuske nacije

Anđeo kruni kralja usred bitke
Kralj je konj u oklopu

Françoise de' Medici zmijska je okrutnost
Bezdušni i kardinali

Versailles
Razmazio si kraljevića s nogom na plavu jastučiću
Bogić se igra s krunom

Moralo je doći do Bastille
Viču i umorene statue

Louis XIV
I fratri i djeca i kraljica svi se mole za tebe

Moralo je doći do Bastille
Samovoljni Louis XIII
Louis XV
Louis XVI bez pameti i bez mjere

Duh Pascala čita vas iz tame
Izmoren i razočarani Poquelin

Zar ne Racine
Moralo je doći do orgastičkog kravala
Vi ste to znali na vrijeme

Versailles
Oči istočene u zlatne vijuge plafona
Krv što se pretvorila u stabla i žitke česme
Demagogija vode i centripetalnih drvoreda
Versailles bez srca — žila kucavica svijeta
Vodoskoci retorike isprazan sajam vode
I česme su perjanice

Tritoni i žabe rigaju vodu u horu
Zborovi režiranih robota

Versailles je mrtav
Bahatost se penje
Utvare s oklopom bez glave
Stražare žlijebom uokolo
(Čuvaju još kralja?)

Živiš od smrti Versailles
Château taštine moćnika

Versailles
Ustoličenje krdovske psihologije ulizica

Još kuca
Hipokritski zagrljaj moćnika

Versailles
Pompozna smotra degeneriranih vlastodržaca
Pozeri
Galerija narcisa.

Bio jednom kralj.
Bio grad za kralja.

Ne
Ti si ne
Versailles
Mauzolej poraženih nacija

Grobnica Hrvata.

7

Krava
Golema vimena
Bijela
Digla je glavu i muče:

Gleda u mene?

8

Šume u kretanju
S travama
Pretile lipe uz majur.

Još jedan put
Narast će mjesec bez tebe
Podno dubokih šuma.

Dolinom podatne Indre

(Put vodi u nepoznato)
Oblaci se gruvaju u zalaz
Vjetar ne prestaje.

Motorizirane djevojke dvokolicom svladavaju uspon
Težaci kruže automobilima.

Dječak se spušta nizbrdicom i
Odgojen
Ne propušta: Monsieur!

Krave
Na poziv
Krotko se odazivlju i
Poslušne
Silaze slijedeći pastiricu.

9

U kvartu lude umjetnosti boravi Marc Chagall:
Sat ima krilo
Janje udara u doboš
Riba nosi kišobran.

Kod rođaka Dufyja weekendi i jedrilice:
Čovjek ne siše vime
Janje ne pruža svijećnjak
Anđeo ne nosi selo na poklon supruzi.

U konju koji se propinje
Chagall je usplahireni pijevac.

Ne míli lišće meduza kao u susjeda Matissa:
Kuće stoje naglavce
Glava je izvrnuta u nebo

Mladenci doista lete zaštićeni krošnjama
Raspeti dječak s bokorom uporno jaši pijetla.

Chagall je ptica u liku odrubljena trolista
Krist je neoboriv u peterolatičnome cvijetu.

Nek bude i dalje starac
I nasred krova i dalje neka se
Glasa violina

Djevojka u glavi konja zove se mjesečina.

Pijetao čita —
Bibliju ili sport?

Bog svira harmoniku.

10

Lijevo i desno
S pašnjaka
Motre me zblenute krave.

Poredaše se u ešalon i stoje:
Pozdrav pjesniku iz Hrvatske!

11

Urvine i vodopadi
Ciao urvine i vodopadi

Kose gorske s razastrtom plahtom snijega
Srebro planine u suncu.

Stasaju
Načičkane
Jelove vojske šuma

Udoljem lahori proljeće.

12

Les trottoirs? Ce sont vraiment les trottoirs?

Izlozi natovareni prodavačicama vlastitoga mesa:
Dragi Baudelaire — koliko cvijeća zla!

13

Da, to je Pariz —
Hodočašće taštine.

Dom invalida pravde
Eiffelov toranj poraza.

Pariz libidinoznoga zraka
Pariz zvuka priljepčiva u imenu
Ljepotan s aureolom među gradovima svijeta.

Rasadnik zlatnih teleta i parfimirane laži
Perivoj njegovane putenosti.

Nike i Venere s Mila svetište ili kazamat? —
Odar Beethovena *i* Mona Lise.

Ne kolijevka, — stratište slobode.

Sveučilište grijeha i volterijanske grimase
Prijestolnica impresionizma i policije.

Vidio sam:
Slavoluk Pobjede *ili* Vrata Pakla?

Champs Elysées —
Krda blaziranih tupoglavaca.

Trocadero, Pigalle —
Koji li krug to Pakla?
(Dođi Lautrec, goulues su bez draperije
Bit će ti mnogo lakše).

J'ai vu Montmartre, Montparnasse —
Još postoje umjetnici?

J'ai vu la Bastille —
To nije bila priča?

Pariz egzaltiranosti i svenacionalne jagme
Sletište razvijorenih iluzija
Grobnica nada.

J'ai vu Paris:
Prijestolnicu Diora i pederastije —

Aristokratizam duha?

Dozirana ljupkost
Istančano dvoličje
Rentabilni oportunizam

U ovaj bludar iskrcao je veletalent
Konvoj genija svijeta

U ovaj bludar posijala je svoje sjeme
Poplava otrovnica zemlje.

Saganin više no Flauberta
Vašar publicity i malograđanskoga bluffa —
Prijestolnica ili mauzolej umjetnosti?

J'ai vu Paris mes amis i
Trčim lud — u Zagreb?

14

Trostoljetna lipa propela se i
Krili iz starodrevna tornja:
Ovdje počiva le Christ de Cheille.

A u tvojoj grobnici (domu?)
Paučina i nemar:

Što rade tvoji namjesnici na zemlji
Gubavče otpale kose
Istrula pešća i prstiju
Cheilleevski Nazarenče
Pet stoljeća, još uvijek, neodoljiv i u smrti

Podno tvojih izjeđenih nogu i nezaboravnoga lica
Našao sam odmor
Izmoren
Tvoj mali brat sa Juga
Putnik iz Zadra.

Palim svjećicu nadohvat tvojih očiju:
Kriste bdij nad mojim neizvjesnim putem
I nad mnogo manje blagoslovenima od ovih
Poljima moje Hrvatske.

La charité n'a pas d'heure:
(Nema vremena milosrđe)

Nema vremena milosrđe.

15

In nomine Domini Amen.
Incipit processus in causa fidei
Contra quondam quandam mulierem Johannam
Vulgariter dictam la Pucelle.

A uokolo tornjevi — châteaux d'eau — *bijeli*
Polja makova i kamiličina cvijeta

C'est la France
Chinon sekvoja i lepezastih cedrova
La France:
Kokot na križu crkvenoga tornja:
Romanizirane Galliae simbol par excellence

Muzika krovova u Donjonu
Labuđi torzo žena aj bujna

Šikara hrastova blokira udolje žita a
Niska tek što stasa

Bijela razvjetrena groblja njiše se la France
Kamelije i gušterica slijepa

Kulisa tvrđe s klikušom i gavranima
Čardak iz zamagljenih stoljeća

La France utvare iz dubina dižu se aj
Maćuhice i tulipani

Chambord
Amboise
Chenonceau —
Bajke zidane u svrhu slatke uspavanke
Hirevi nezasitnih eva

Agnès Sorel iz Lochea
Ustoličena bludnice

Catarina de' Medici
Jesi li bila sretna

Šuti i dalje uporno brončani François
Trguju s tvojom nevinosti suluda Jeanne D'Arc

Lopoči bijeli i žuti nasred jezera vidiš li
Cross-country grlica i lastavica žubore

Kesteni i platane
Vrbe visoke s imelama
Marguerite de Rousselé moli za vršnjakinje iz Pariza

To dakle nije moja
Nije a
Isto nebo isti
Šûm ista

Pasem la val d'Indre et Loire *ronim*
Špiljolike troglodite

Ruže u cipeli i razjapljenoj gumi automobila
Ciao verande od karanfila
C'est la France

Mjere i egzaktnoga ukusa
Matica režije u stvarima

Učtiva do povrede
Hladna do cinizma

Francuska izvrnute patrijarhalnosti
Francuska i uz oltar zalijevana patriotizma

Morts pour la France
Priez Dieu pour leur!

Grimasa usni u proračunu osmijeha
Licemjerje svetačkoga lica:
Bizant počinje na obali La Manche *ta*

Parabola monsieur *uz bjelokosni cvrkut midinetta*
Merci monsieur, monsieur
Teče stara pjesma

Da zdravstvujet Rasija
Kliče u gostima majordomus i
Praska atomskom na odlasku —

Domaćinu ili sebi salve?

La France
Velika riba jede uvijek malu —
Mislite na sebe, monsieur?

A vrijeme teče i ne obazire se mila
Maćuhice i tulipani

Plove oblaci s kipovima iznad krova
Putuje na vodi dvorac

A vrijeme teče a
Ne: kraljica jaši lava na staroj zastavi a vrijeme

Gustl aj
Kako li je daleko Hrvatska
Aj

Posljednji stekliš
Kopile historije

Pišem herezu uobrazilje.

14. srpnja 1967.

Hrvoslav BAN

POSUĐIVAČI OČIJU

Dramska kronika u dva čina (pet slika)

LICA
(po redu izlaska na scenu).

MARKO KRIŽEVČANIN
ŠIMUN BRATULIĆ, pavlin, zagrebački biskup
SIGMUND von SOKOLL
SEBASTIAN MOLITOR
MARTIN MÜLLER
FERENZ GOEGH
MIHOVIL MAUROVIĆ
} alumni
IVAN LUKAČIĆ, franjevac-konventualac, skladatelj
BERNARDIN CASTORIO, isusovac, rektor kolegija Germanikum
PETAR DOMITROVIĆ, zagrebački biskup, nasljednik Bratulićev
KANONIK zagrebačkoga kaptola
SVEĆENIK zagrebačke biskupije
JOSEF EPERJESY, sakristan kraljevske kapele u Košicama
ISTVAN PONGRACZ, isusovac
MELKIOR GRODECKY, isusovac
JANOS LAYOS, četovođa Rokoczyjevih husara
PRVI HUSAR
DRUGI HUSAR

Prva slika događa se 1609. g. u Zagrebu.
Druga slika događa se 1614. u Rimu.
Treća slika događa se 1616 g. u Zagrebu.
Četvrta slika događa se 1619. g. blizu Košica.
Peta slika događa se 1619 g. u Košicama.

(Sva lica, osim statista — kanonika, svećenika i dvojice husara — povijesno su autentična).

*ČETVRTA SLIKA**

(Zastor se otvori samo toliko da se vidi drveni putokaz na križanju cesta nedaleko od Košica i tamna dubina pozornice iza tog stupa s dvije putokazne daske na vrhu. Natpis se može jasno pročitati samo na jednoj daski: KOŠICE. — Glumci se približuju i samom stupu, ali većim dijelom igraju na prosceniju. — Početak rujna 1619. godine).

I

JOSEF EPERJESY, zatim MARKO

JOSEF *(starac koji dosta teško hoda izlazi na proscenij sa štapom, pognut i duboko zamišljen).*

MARKO *(dolazi brzim koracima. Ispod kanoničkog plašta vide mu se putne čizme; u ruci drži bič. Ne vidi starca koji mu je okrenut leđima)* — Dobri čovječe, možete li mi reći... *(Josef se okrene)* Što vidim? Sakristan Josef! Što vi radite ovdje kod putne postaje?

JOSEF *(vidno se obraduje)* — Hvaljen Isus, gospodine kanoniče! Zar i vi čekate kakva putnička kola?

MARKO — Ne. Čekam da mi očiste i nahrane konja. Bio sam tjedan dana u duhovnim vježbama s ocem Pongraczom. Obavili smo ovu pobožnost u Homoni, pa je on otišao u Košice, a ja se vraćam u Szeplak.

JOSEF — Da, gospodine kanoniče. Sreo sam oca Pongracza kad sam jutros putovao u ovo selo. A sad se i ja vraćam u Košice. Čekam kola.

MARKO — Što je vas, Josef, vodilo ovamo?

JOSEF — Nevolja, gospodine kanoniče. Doveo sam kćer s djecom da ih sklonim dalje od Košica. Zet nije mogao to obaviti, jer su ga već uvojačili i naoružali za obranu grada. Eh, plakao je na rastanku s djecom kao da ih neće nikad više vidjeti. Ja sam ga korio da ne sluti zlo i ne izazivlje Božju srdžbu! A nije ni meni bilo lako pri duši.

MARKO — Obrana grada? O čemu vi to govorite?

JOSEF — Prečasni gospodine! Zar vi ne znate ništa?

MARKO — Rekoh vam da dolazim iz duhovnih vježbi. Bio sam odijeljen od svijeta cijeli tjedan.

JOSEF *(lupi se rukom po čelu)* — Oprostite mojoj staroj, zarđaloj pameti! Bili ste zajedno s ocem Pongraczom. Pa da! Ni on nije ništa znao kad smo se jutros sreli *(pokaže rukom u dubinu pozornice)* na ovoj cesti za Košice. A već dva dana se iz grada iseljavaju tolike katoličke obitelji, koje imaju kamo otići. Svi zdravi i jaki muškarci su pod oružjem. Sreća je da gradskom posadom zapovijeda katolik, general Doczy... Ali, znate i sami kako je u Košicama u posljednje vrijeme. Sve više kalvinaca među građanima, a gradski vijećnici su u većini neprijatelji naše vjere. Bojim se izdaje i strašnog pokolja u gradu... Ali, neka bude što Bog odluči. Ja neću napustiti svoju dužnost ni brigu za kapelicu u kraljevskoj palači. Kako Bog hoće!

MARKO — Zar vojska kneza Betlena ide prema Kočicama?

JOSEF — Senator Reiner je s veseljem pričao nekim svojim prijateljima da čete Betlenova vojskovođe Rakoczyja mogu opsjesti grad već sutra poslije podne. Reiner i njegovi pristaše spremaju se da dočekaju Rakoczyja raširenih ruku. Njegovi su sinovi prošle noći s krinkama na licu trčali gradskim ulicama. Nosili su prelomljene svijeće, kucali na prozore, budili građane i plašili ih. Vikali su: »Smrt papistima! Smrt generalu! Smrt papinim svećenicima«. A neki drugi naši neprijatelji napali su stan oca Grodeckog, pa ga je general preselio k nama, u kraljevsku palaču, da ga zaštiti. Ja sam nagovarao oca Grodeckog da se skloni u Homonu ili da pođe k vama u Szeplak, ali on neće. Veli: »Tako malo je duhovnika u ovom gradu. Što će jadni katolici ako dođe do pokolja? Tko će im pružiti posljednju utjehu?«

MARKO — Rekao je istinu. Premalo je svećenika u Košicama.

JOSEF — Da ste vidjeli oca Pongracza kako je potjerao konja kad sam mu rekao što nas čeka! I vikao je: »Moram stići prije opsade! Moram, moram!...« Eto, gospodine kanoniče! Ništa dobro! Ali, neka bude kako Bog hoće! On zna svoje račune. I ne mora ih nama tumačiti...

MARKO — Kad bi pokušao, ne bismo ni tada dobro razumjeli, Josef. Teško je sa zemlje proniknuti nebo. Kasnije, kasnije...

* Donosimo 4. i 5. sliku drame »Posuđivači očiju« hrvatskog književnika Hrvoslava Bana koja je prvi put izvedena u Rimu 20. IV 1969. prigodom 350-godišnjice mučeničke smrti bl. Marka Križevčanina.

JOSEF — Prečasni, vaš konj je sigurno već sit i očišćen, a ja ovdje brbljam i zadržavam vas... *(Pogleda uvis)*. Čini se da će oluja. Ne bi bilo dobro da vas dostigne na cesti.

MARKO *(zamišljeno)* — Zašto bih žurio u Szeplak? Opatiji za sad ne prijeti nikakvo zlo... *(Naglo)*. Čujte, Josef! Mi ćemo zajedno u Košice.

JOSEF — *(zaprepasti se)* — Ali, prečasni gospodine! Vas dužnost zove natrag, u Szeplak. Tamo vas čekaju i tolike obitelji iseljenika iz vaše domovine. Smjestili ste ih oko opatije, nastanili i zaposlili. Ne smijete se izložiti opasnosti — zbog njih.

MARKO — Njima je dobro. A uspjelo mi je osvojiti prijateljstvo protestantske vlastele u čitavoj županiji. Oni koji su do jučer bili neprijatelji opatije i otimali joj posjede, danas su prijatelji. Na njihovim posjedima zaposlio sam svoje Hrvate. Gospoda će njih zaštititi, ako Betlenova vojska pođe i na tu stranu. Ali, sad su u opasnosti Košice. Toliki katolici, a samo nekoliko svećenika. Josefe, vi ne ostavljate prijatelje u najvećem zlu, nego se vraćate da trpite s njima. Zašto meni savjetujete nešto drugo? Otac Pongracz i Grodecky moji su prijatelji. Ne mogu ih ostaviti same u zlu. Ne mogu ih iznevjeriti. Ne mogu okrenuti leđa katolicima u nesretnom gradu. Kako bih smio iznevjeriti one koji su vjerni? *(Uzima ga ispod ruke i vodi u pravcu kamo putokazna daska pokazuje smjer — Košice)*. Zajedno ćemo, Josef! Što ću u Szeplaku gdje sam podigao zidine mira? Moje mjesto je ondje gdje ljudima nad glavom gori krov! Eno, stigla su neka kola. Vi ćete se u njima tresti na suhoj slami, a ja ću uz vas na konju. Baš kao što je rekao otac Pongracz: »Moramo stići prije opsade! Moramo!...«

Zastor

PETA SLIKA

(Soba kraljevskoga dvora u Košicama. Gotski prozor, vitraj: raspeti Krist. Nekoliko baklji u željeznim prstenima na zidu. Pod prozorom klecalo. Jedna škrinja ili klupa. Stol, nekoliko stolaca. Na stolu svijećnjak s upaljenim svijećama. — Prozor je izvana osvijetljen slabim mjesečevim svjetlom. — Pongracz kleči na klecalu. Grodecky iznemoglo sjedi uz stol preko kojeg je polegao gornjim dijelom tijela i drži glavu među rukama. Marko, duboko spuštene glave i teškim koracima, vrlo polagano prelazi scenu; ide prema stolu za kojim je Grodecky).

I

MARKO, PONGRACZ, GRODECKY

GRODECKY *(govori iznemoglim glasom)*. — Prije nego su nas zatvorili pitao me je senator Reiner... otkuda sam... Kad rekoh, on se čudio... I smijao se... Rekao mi je: »Vi ste Čeh, podrijetlom Poljak, a propovijedate Slovacima i Mađarima. Takve čarolije mogu činiti samo papisti. Budite sretni ako vas ne proglasim čarobnjakom! Lomača nije jako vesela stvar!«

MARKO — Gdje su pravi korijeni mržnje u čovjeku? Zbog čega... *(zanjiše se i naglo sjedne na stolac uz Grodeckog, pri čemu ga je nehotice udario rukom po ramenu)*. — Oprostite, oče Grodecki! Na čas me uhvatila omaglica...

GRODECKY — Ja se ne usuđujem stati na noge. Kao da su od drveta. Vi se ispričavate zbog omaglice?... Treći dan smo već ovdje zatočeni.

PONGRACZ *(prekriži se i ustane s klecala)* — Zar treći?

GRODECKY — Da, oče Pongracz. Bez hrane...

MARKO — Mislim da bih mogao dugo izdržati bez hrane. Vode bih samo htio... Od žeđi mi je zlo...

PONGRACZ — Neće nam dati ni vode. Možda su nas osudili na takvu smrt — od gladi i žeđi. Jeste li spremni na to, oče Grodecky?

GRODECKY — Bio bih spremniji kad bih znao da ću prije smrti pomoći bar desetini ljudi. Ne moraju me pustiti iz palače. Neka ih dovedu ovamo da ih ispovijedim. Kapelica je iza ovih vrata. Bio bih zahvalan da ih otključaju dok tim ljudima pružim svetu pričest. Ništa više. Znao bih da moja smrt nije uzaludna.

MARKO — Mislim da smrt nije nikad uzaludna. Ako se zaustavi kod tijela.

PONGRACZ *(Grodeckom)* — Dragi moj brate, vaša želja nije neispunjiva. Samo je morate učiniti nešto skromnijom. Ako vam ne bude moguće pomoći desetini duša, dvije će vam u svakom slučaju zatražiti pomoć. *(Pokaže Marka i sebe)*.

GRODECKY *(nasmiješi se ganuto)* — I dvostruko uzvratiti.

MARKO — Možda smo se upravo zbog toga ovdje našli sva trojica. Da svakom od nas duhovna pomoć bude uzvraćena dvostruko.

PONGRACZ — Kad smo se rastajali, nisam slutio da ćemo se tako brzo ponovno sresti. I to u ovim uvjetima.

GRODECKY — Gospodine kanoniče, ovo je vaša dobrovoljna tamnica. Jesmo li nas dvojica zaslužili da zbog našeg prijateljstva stavite glavu na kocku?

MARKO — Nisam pomišljao da će se grad odmah predati i da ćemo se mi istog časa naći ovdje — iza zaključane brave. To moram iskreno priznati. Takvo je ovo vrijeme. I što drugo čini čovjek kad se odazivlje svećeničkom zvanju? Stavlja glavu na kocku. Mislite li da mi je glava vrijedna tolike vaše brige, dragi oče Grodecky? Osim toga nije riječ o prijateljstvu prema vama. To je obaveza prijateljstva prema braći — ljudima. Oni nam se znaju narugati kad nam je dobro. A zovu nas u prvoj nevolji.

PONGRACZ — Da niste kod putne postaje sreli sakristana, ne biste znali da Rokoczy ide na Košice. Mirno biste stigli kući. A kad biste u Szeplaku čuli što se događa, bilo bi kasno stići u ovaj grad. Opsada bi vas spiječila.

GRODECKY — I to je morao biti sakristan upravo ove kapele.

MARKO — Rekao mi je stari Josef da ste sklonjeni ovdje, u kraljevskoj plači. Znao sam da će general — zapovjednik i mene smjestiti zajedno s vama.

PONGRACZ — Generala su odveli okovana u lance. Tko zna živi li još? A možda su ubili i sakristana.

GRODECKY — Da je živ, možda bi se nekako provukao do kapelice i otud nam pružio kruha. I vode.

MARKO *(teškim glasom)* — Vode!... Ne znam kako dugo ću izdržati bez vode... Kada udahnem ovaj suhi zrak, osjećam kao da upijam plamen... Usta me peku kao da su puna žeravice...

GRODECKY *(s glavom na stolu, iznemoglo)* — Vode, vode... Čini mi se da bi mi dostajala jedna jedina kap... Sad mislim da slutim kako izgleda žeđ u čistilištu...

PONGRACZ *(promatra vrata prema kapelici)* — Ne bi nam Jozef mogao pomoći iz kapelice. Vrata su okovana željezom i dobro zaključana. A još je spušten i željezni zasun s one strane.

GRODECKY *(razvučeno, teško)* — Vrijedni smo gospodinu Rakoczyju kad nas ovako... pomno... čuva...

MARKO — Ne napušta me pitanje: gdje su pravi korijeni mržnje u čovjeku? Slušao sam užase o krvoločnosti ovog Betlenova vojskovođe...

PONGRACZ — Nikad mi nije bilo jasno zašto je Luter za svoje apostole izabrao — bogate knezove i ohole vojskovođe?

MARKO — Krist je tražio ribare, liječnike, umjetnike...

GRODECKY — Ni meni nikada nije bilo jasno — zašto je, u najtežem času, naše katoličko veličanstvo, gospodin kralj Rudolf, slao na razgovor s luteranskim knezovima — divljeg vojskovođu, generala Bartu...

PONGRACZ — Taj je umjesto svećenika-teologa, poveo kao savjetnike svoje do zuba naoružane čete.

GRODECKY — Početak je bio nesretan. Svi su loše počeli. I katolički kraljevi. I protestantski knezovi. Evo, do čega je došlo. A tko to sve krvavo plaća?

MARKO — Krist u čovjeku.

PONGRACZ *(koji je do sada stajao ili hodao po sobi, opet se spusti na klecalo, vikne)* — Gospodine, nije li bilo dosta svega onog što se dogodilo na Golgoti? Nismo li, već onda, mi ljudi, dosta ponizili sami sebe? Za sva vremena do konca svijeta? Mora li to tako trajati uvijek, danas i sutra, dan na dan?

GRODECKY *(raširi ruke po stolu)* — Vode! Malo, malo vode...

PONGRACZ — Niste li u groznici, brate? *(Ustane i pođe prema stolu).* I Krist je na križu tražio vodu, a dali su mu octa...

GRODECKY *(naglo podigne glavu)* — Čujte! I nama donose octa... Čujete li?

PONGRACZ *(Marku)* – On je u bunilu. *(Uzme u ruke glavu Grodeckog).* Ja ne čujem ništa.

MARKO *(zuri napeto u vrata kapelice i oprezno korača u tom smjeru; poluglasno).* — Tiho! Nešto se doista čuje... *(Prilazi posve blizu i nagne glavu osluškujući).* Netko je u kapeli.

GRODECKY *(pokuša ustati i više svom snagom, ali glas mu je slab)* — Hej! Tko je tamo! Vode! Vode nam dajte, za ljubav Kristovu!... *(Zakorači, ali se sruši na tlo. — Pongracz i Marko priskoče i podignu ga na klupu; on dašće)* — Kap vode! Jednu kap!...

JOSEF *(s onu stranu vrata, ali se njegove riječi čuju posve jasno)* — Josef je ovdje! Josef!

MARKO *(priđe vratima)* — Josef, možete li nam pomoći? Gladujemo već treći dan. Umiremo od žeđi... Barem malo vode...

JOSEF — To ste vi, gospodine kanoniče? Neka nam se Bog smiluje! Ništa... Ništa vam ne mogu pomoći. Držali su me zatvorena u prizemlju, u mojoj

sobi, a sad su me doveli ovdje, u kapelu. Zaključan sam. Ne znam što kane sa mnom... U palači je neki četovođa Lajoš s husarima...

PONGRACZ *(koji je i sam prišao i sluša)* — Možda dolaze po nas?

GRODECKY — Neka dođu...

PONGRACZ — Budimo pripravni, ako nas povedu na stratište.

GRODECKY — Prije stratišta moraju nam dati vode... Moraju... *(Groznično)* Vidim tamo u kutu crvene krugove... Svi su crveni kao sunce na zalazu...

MARKO — Josef! Imate li dojam da će nas odvesti iz palače? Nose li sobom lance i okove?

JOSEF — Nose, nose...

MARKO — To znači?...

JOSEF — Ne vjerujem da će nas ubiti. Nisu ubili ni generala-zapovjednika. Doznao sam da su ga odveli na posjed gospodina Kéményja, prijatelja Betlenova. Eto, nisu ga ubili, a borio se protiv njih... Mi im nismo učinili baš ništa nažao...

(Čuje se buka s druge strane odaje).

MARKO — Tiho, Josef! Čini se da već dolaze... Ostanite mirni, bilo što se ovdje dogodilo. To je bolje za vas... Josef, bliže ste presvetom nego mi. Gledate ga, sretni čovječe! Izmolite nešto kratko za nas! Ali, odmah! Odmah!...

(Čuje se pucanj kao da se lome daske na vratima. Lom, zveket lanaca, vika, smijeh. — Ulazi Lajoš s velikim mačem o boku; za njim dva husara s lancima i okovima, bičevima i užetom).

II

LAJOŠ, PRVI HUSAR, DRUGI HUSAR, PRIJAŠNJI

LAJOŠ *(očevidno pijan; više čim je ušao)* — Tko veli da su zaboravljeni? Ja ih nisam zaboravio?... Hej, papisti! Tko je od vas kanonik ?

MARKO — Ja sam.

LAJOŠ — Tko smije reći da ja vas ne poštivam? *(Klanja se).* Pozdravljam vašu prečasnost! *(Naglo se okrene husarima).* A ove isusovce vodite u onu sobu! *(Pokaže u pravcu iz kojeg je došao).* Njima se neću klanjati...

GRODECKY *(koji teško ustaje, a zatim stoji naslonjen na Pongracza)* — Vode! Molim vode...

PONGRACZ — Kapelica je ovdje, gospodine četovođo! Da li bismo mogli primiti svetu pričest od gospodina kanonika?

MARKO — I ja od njih. Molim vas za to!

LAJOŠ *(grubo i jako udari Pongracza, koji zatetura)* — Kuš! Pseto! Vodite obojicu! Šta sam vam rekao, hulje! Skinut ću vam glave ako ne učinite sve što sam zapovjedio! Marš! Vodite ih!...

PRVI I DRUGI HUSAR *(Užurbano i grubo odvlače isusovce).*

PONGRACZ *(Prije nego ga odvuku, dovikne Marku)* — Gospodine kanoniče! Nikada, nikada ne ostavljajte istine Kristove! Nikad za ljubav bijednom i prolaznom ovom životu...

(Zatetura pod udarcem jednog husara ispred koga izlazi lijevo; drugi husar i Grodecky već su iza scene).

III

MARKO, LAJOŠ

LAJOŠ *(sjedne za stol i stavi noge na stolac)* — He! Dobro poznam obojicu. Poljak koji je rođen u Češkoj a govori kao Slovak najžešći je papista kojeg sam sreo. A Mađar skriva pisma grofa Drugetha iz Homone. Naći će mu moji momci ta pisma pod košuljom. Poznajete li grofa Drugetha, kanoniče?

MARKO *(stoji uz klecalo na koje se naslanja rukom)* — Poznajem.

LAJOŠ — Pseći sin je to, vjerujte mi! Ljuti protivnik našeg svijetloga kneza Betlena! Gospodin Rakoczy bi učinio pravo kad bi ga uhvatio i pogubio. Učinio bi veliko djelo kad bi njegovu glavu donio našem svijetlom knezu na zlatnom pladnju.

MARKO — Ne vjerujem da je gospodin Rakoczy tako krvoločan.

LAJOŠ — Prema prijateljima je umiljato janje. Nemojte misliti da ništa ne znam. Sve ja znam. Lajoš sve zna. Prije nego su vas ovdje zaključali govorio je s vama pouzdanik gospodina Rakoczyja. Poručio vam je: ako prijeđete njemu da će vam darovati sva dobra szeplačke opatije kojima ste upravljali. Sve bi to bilo vaše. Evo, vidite, Lajoš zna sve. A sad vas pitam: zašto niste pristali?

MARKO — Szeplačka dobra nisu ni gospodina Rakoczya ni moja, nego kaptola ostrogonskog... Zar to nije... *(Izgubi glas, uhvati se za glavu i spusti na tlo; sjedeći tako nastavi)* — Oprostite! Za tren mi je pozlilo. Žeđ me ubija... Tri dana bez kapi...

LAJOŠ *(skoči do lijevog izlaza i viče)* — Husari! Hulje! Zar ćete dopustiti da se meni osuši grlo, a da gospodin kanonik umre od žeđi? Smjesta donesite vina!

MARKO — Meni samo vode, molim...

LAJOŠ — I vrč vode! Brzo, ušljivi ljenivci! *(Priđe Marku, pomogne mu da ustane i dovede ga za stol)*. Ovdje ćemo ljepše razgovarati. Pod nije ugodno prijestolje za vašu prečasnost!

(Prvi husar donosi dva vrča i dva pehara; stavlja na stol).

IV

HUSAR, PRIJAŠNJI

LAJOŠ — Jeste li našli kakva pisma?

HUSAR — Skinuli smo im odijelo i sve pretresli, ali nema nikakvih pisama. Što još zapovijedate, četovođo?

LAJOŠ — Sad biste već mogli početi onako kako sam vam rekao.

HUSAR — Na zapovijed, četovođo! *(Ode)*.

V

MARKO, LAJOŠ

MARKO *(odahne duboko i nasmiješi se)* — Koliko snage u dva pehara vode!

LAJOŠ *(nalijeva sebi vino, a onda i u Markov pehar)* — Ovo je vino iz kraljevskog podruma! Kušajte!

MARKO — Hvala! Nešto kasnije. Naglo sam popio vodu pa me obuzela vrućina kao da gorim... *(Posegne u odjeću i izvuče pismo kojim se hladi)*. Ali, osjećam kako mi se vraća snaga...

LAJOŠ *(naglom kretnjom istrgne mu pismo)* — Gle! Pismo! Od grofa Drugetha, zar ne?... *(Gleda)*. Kakva su ovo slova?

MARKO — Nije pismo od grofa. Pisano je njemačkim jezikom. Primio sam ga još dok sam bio u duhovnim vježbama.

LAJOŠ *(drži pismo čvrsto uz grudi)*. — Tko vam piše ovo pismo?

MARKO *(vedro)* — Jedan moj kolega sa studija u Rimu...

LAJOŠ — Studirali ste u Rimu? U papinom Rimu?

MARKO — Da.

LAJOŠ — I ovo vam sada piše Nijemac-papista iz Rima?

MARKO — Nije više u Rimu. Bili smo ondje zajedno kao studenti. Ovaj moj kolega Sebastijan Molitor sada je župnik u gradiću Gundelfingenu. Dobar je to svećenik, plemenit čovjek. Pomišljam da bi jednom mogao postati biskup. Ali, to će odlučiti Bog. Znao bi Sebastijan biti vrijedan biskup. Prvih godina u kolegiju bio je nepodnosiv, a kasnije se promijenio u malo čudo od ljudske vrijednosti.

LAJOŠ — O čemu vam piše u ovom pismu?

MARKO — O sebi. O radu u župi. Radi vrlo mnogo, ali se ne tuži.

LAJOŠ — Što piše još?

MARKO — Spominje naše kolege. I sam ih se dobro sjećam. Većina radi u župama. Ferenz Goegh u Granu, Čeh Sigmund Sokoll u Olmütz, Mihovil Maurović u Zagrebu... A Martin Müller, iz čije sam teke prepisivao balade, župnik je u Würtembergu...

LAJOŠ — I svi su oni papisti?

MARKO — Da.

LAJOŠ — Je li taj Ferenz iz Grana bio mršav momak?

MARKO — Ne previše. Volio je kolače.

LAJOŠ — Ja imam sina Ferenza. Mršav je kao kostur. Bojim se da neće dugo živjeti. (Nalije vino i naglo ispije). Ima sedamnaest godina. Volim ga više nego kćerku. Ona je gadura, kao i njezina mati. Žena me napustila, ima već četiri godine. Tako će i kći. A Ferenza volim. On ne laže. Otud znam da me se boji. Možda me i mrzi... *(Opet pije)*.

MARKO — Zašto?

LAJOŠ *(s gorčinom i gađenjem)* — Vidio je jednom — kako sam ubio čovjeka. Od tada me mrzi...

MARKO — Moraju li se ljudi ubijati? *(Ustane i hoda po sobi)*. A mi smo još i kršćani. Kršćani smo, kršćani smo... *(Pokrije lice rukama)*.

LAJOŠ *(priđe Marku, držeći u ruci pehar; slobodnom rukom ga prijateljski tapša po ramenu)* — Prečasni gospodine, moram vam nešto reći. Potrebna mi je vaša pomoć...

MARKO — Nikomu je nisam uskratio, pa zašto bih vama?

LAJOŠ — Gospodin Rakoczy je obećao da će platiti najbolje liječnike i najskuplje lijekove za mojeg sina. Moj Ferenz bi mogao ozdraviti. Gospodin Rakoczy ima samo jedan uvjet...

MARKO — Uvjet?

LAJOŠ — Da vas uvjerim...

MARKO *(odmakne se više lijevo; sad je gotovo na izlazu sobe)*. U što?

LAJOŠ — Ne uzmičite! Nije ništa strašno! Da okrenete leđa papistima i pri-

stupite njemu, gospodinu Rakoczyju... Prečasni, od vaše odluke ovisi jedan mladi život. Što vam je skrivio moj sin? Zar ćete ga ubiti zbog tvrdoglavosti?
MARKO — Zašto ste izabrali za ovakvu stvar baš mene? *(Uhvati ga za ramena i protrese).* Čovječe, zašto ovo govorite baš meni? *(Pokaže baklje na zidu).* Bilo bi bolje da ste me živog ispekli ovim bakljama...

(Od izlaza se dovlači do pasa gol i pun krvavih tragova biča po licu i ramenima otac Grodecky; on puzi na rukama).

VI

GRODECKY, PRIJAŠNJI

GRODECKY *(glas mu se lomi, sad jače, sad slabije, u želji da viče iz svega grla)* — Gospodine kanoniče, ne vjerujte! Njegov sin je mrtav... To mi je rekao otac Pongracz... Maloprije... Prije nego što su mu... drezali jezik...
MARKO *(krikne)* — Što?... *(Sune na izlaz).*
LAJOŠ *(grubo odgurne Marka natrag, tako da ovaj zatetura i klone na koljena; stoji na izlazu i više obezumljen od bijesa)* — Husari! Proklete gnjide! Bijednici! Ovamo!

(Dođu oba husara).

VII

PRVI I DRUGI HUSAR, PRIJAŠNJI

LAJOŠ *(nastavlja viku sve žešće)* — Kako se ova sablast dovukla ovamo? *(Gurne nogom Grodeckog).*
PRVI HUSAR — Bio je u nesvijesti. Mučili smo onog drugog pa nismo vidjeli....
DRUGI HUSAR — Da ovaj puzi kao crv...
LAJOŠ *(tuče se stisnutim pestima po čelu)* — Sve ste uništili, sve! Zbog jednog trena vaše nepažnje srušili ste mi sve, sve... Prokleti! Vucite tamo ovu lešinu!...
MARKO *(opet pojuri na izlaz)* — Ja moram k svojim prijateljima!
LAJOŠ *(zadrži ga zajedno s husarima; zgrabi Marka za ramena, dovuče ga do stola i sruši na klupu; husarima)* — Napolje! I zaključajte ta vrata, glupe životinje!
HUSARI *(odnose Grodeckog i odlaze).*

VIII

MARKO, LAJOŠ

LAJOŠ *(unosi se Marku u lice).* — Je li vam drago što ste to čuli. Daa, moj sin je mrtav. Mrtav! Umro je s mržnjom na oca! Sa strahom od mene. S gađenjem. Vidio je kad sam nožem ubio čovjeka. Umro je samo zato da bi pobjegao od mene. Od pakla... *(Klone).*
MARKO — Hvala vam! Posudili ste mi svoje oči. Sad vidim posve jasno. Nesretan ste čovjek, neizmjerno... Rekli ste da je otac Grodecky već lešina. A još je disao. Oko vas su lešine, jer ih nosite u sebi. Vaša duša je mrtva. Zašto ste ubili svoju dušu? Rado bih dao život da mogu oživiti vašu dušu. Rado...

LAJOŠ — Umro je s mržnjom. Imao je pravo. Prokleo bih ga da me je volio.
MARKO — Rado bih dao život... Ali, zašto... zašto ste zapovjedili da ono učine... ocu Pongraczu?... Zašto?...
LAJOŠ — *(nagne vrč, kad vidi da je prazan, baci ga na tlo)* — Zašto? Bio je gladan. Nije tri dana jeo. Zapovjedio sam da ga nahrane vlastitim ušima. I jezikom... Da mu napune usta. Da vama ne smeta njegova dreka... *(Strašan jauk slijeva).* To nije on. To je drugi. Lešina.
MARKO — Ne! Isuse! Ne, ne! *(Uhvati Lajoša za ruku).* Ubijte mene, a poklonite život ocu Grodeckom! Spasite svoju dušu! Jer ja ću moliti za vas kad me budete mučili umjesto njega! Čovječe, ne mogu to izdržati! Držćem nad vašom dušom kao nad svakom dušom na svijetu!
LAJOŠ — Nad svakom dušom na svijetu? Zar ne ljubite samo domovinu? Moj knez i gospodin Rakoczy bore se za domovinu!
MARKO — Zar domovina nije skup duša? Nama najbližih duša? Držćem nad njima i ljubim ih. Evo, I JA ŽELIM DOBRO DOMOVINI KAO I VI. MI SE SLAŽEMO. Zašto me niste ubili umjesto njih dvojice? Moja smrt bi vas spasila, jer poštivam i ljubim vašu nesretnu, ubijenu dušu. Vjerujem da bi je moja žrtva oživila.
LAJOŠ — Ne žurite toliko pod nož! Sad je na vama red. Lako ću vas ubiti, jer rekoste da poštivate moju dušu. Ja nju prezirem. Gadna je. Mrzim je. Mrzim sebe. Grozim se svoje duše i svakog koji mi o njoj ne govori s gađenjem. Mrzim one koji drhću nad njom, kao i nju samu!
MARKO *(klone na klecalo)* — Isuse, što će mi mučenički vijenac ako moj krvnik mora pasti u vječnu nesreću? Je li sva krivica na njemu, Isuse?...
LAJOŠ *(bijesno na lijevom ulazu)* — Dolazite ovamo! Sad je na redu gospodin kanonik!

(Ulaze Prvi i Drugi husar).

IX

PRVI I DRUGI HUSAR, PRIJAŠNJI

LAJOŠ *(Pokaže rukom na zid)* — Uzmite baklje! Da malo udahnemo dim od prženog kanoničkog mesa! I dovedite ga ovamo!

(Pokazuje prstom pod na sredini pozornice).

MARKO *(ustaje s klecala)* — Sam ću doći. *(Prilazi. Nastavlja razgovor s Bogom, iako je okrenut leđima vitraju-raspelu).* Ti znaš, Isuse... u Zagrebu, na rastanku, rekao mi je gospodin biskup: »Vratite nam svoju Kristovu baklju, Marko!« Mogu li je sada zamijeniti s ovim ljudima, za njihove baklje kojima će mi ispeći tijelo? Isuse, učini to! Nije nam uspjela igra posuđivanja očiju. Zato ćemo si posuditi baklje. Zamijenit ćemo ih. Dat ću im tvoju baklju, svoj život. Neka bude svitanje u njihovu mraku! Neka te pronađu i ugledaju!
PRVI HUSAR — Što on to govori, četovođo?
MARKO — Neka moji krvnici isplove na obalu u svjetlu moje smrti! *(Klekne).* Možeš li primiti ovu žrtvu jednog siromaha, tvojeg svećenika, koji nema ništa osim života da ti žrtvuje?
DRUGI HUSAR — Ne razumijem. S kim on razgovara?
MARKO — Prinosim život svojeg tijela... za život duše svojih krvnika...

Spasi ih po meni, Gospodine! ... *(Pruži ruku nalijevo).* I po žrtvi dvojice tvojih mučenika ... Molim za svoje neprijatelje ... Pro inimicis ... Gospodine, molim za svoje krvnike! ...

LAJOŠ *(izdere se na husare).* — Što čekate? Počnite!

HUSARI *(slobodnim rukama sruše Marka i prinose baklje njegovu licu).*

LAJOŠ *(polagano izvlači mač iz korica).*

(Pozornica se zamrači; ostane osvijetljen mutnim mjesečevim svjetlom samo vitraj s raspetim Kristom).

Zastor

KONAC

Ivica JEMBRIH

IZ »MOLITVE RAZUMA«

I

Istino, Ti vječna sestro svemoćnih ideala!
Samo je jednom pukao krik proboden šapatom,
Topli bijes okupao je molitvu Iskona.
Samo jednom čovječja pluća mogu udahnuti zoru
Da bi u istom času izdahnule nerođenu strast,
Strast koju je požudni bog plodio krutim tetivama.
Zar nije nedokučivo sivo slušati ispovijed breze
Uz koju prolazi dječak slušajući vapaj ubijene kose,
Sjećajuć se njemila: kroz noć se bijeljela šuma
Kostiju. Ja se uvlačim u spilju metafore:
Nikome ne smije dijete trzajem straha razbiti
Naručje; suze kakve jesu nisu dovoljno suze
Da oplaču vremena. Svijet posjeduje samo jednu
Nesvjesnu sreću: ne može suncu slomiti kičmu.
Postoji jedan mudrac koji je želio reći
Da se priroda zaljubljuje u sebe;
Pogledao je zemlju, pričinila mu se lubanjom.
Nije saznao Nitko da li je neizrečenu misao
Namjerno prešutio, zbunjen zaboravio — legenda kaže
da je zanijemio.

CUNJA

Misli. Slike. Treperenja u duši. Miris slame i tama. U svijesti iskre. Mrvice minulih dana. Pilio je drva. I pio žestoku rakiju. Motrio je život, uzdisao, šmrcao, grizao kamiš oglodane lule. U krčmi je stajao kraj šanka, zurio u krčmara, najzad ga ipak upitao:

— Je li istina da je došao Šiljo?

— Tu je. U općini — kaže krčmar. — Zavalio se u fotelju, puši mirisavu cigaretu, uzdigao nos do stropa pa seljama dijeli pamet. Kažu, prima ljude i daje im savjete.

— Toči još jednu! — izusti Cunja jadovito.

— Bit će ti mnogo — promrmlja mu netko pokraj uha.

Cunja sjekne očima zgurenog brku, zatim stade nešto mrmljati i na kraju razgovijetno reče:

— Svoje pijem!

Četvrtu salije nadušak, trepne očima, pročeprka džepove i napunivši lulu izmrvljenim duhanom, upali je, s užitkom potegne dim i istetura napolje.

Vani — predvečerje. Sokak pun sunca na odlasku. Srebro mu se rasulo cestom, provlači se krošnjama, titra u zelenilu. Cunja ćuti: pobuna je u njemu. Šiljo, hm. On ljude svjetuje. Lude. Pljune, kao da otpljuva gorčinu. Pogleda niz svoje pohabano odijelo, zastane pred izlogom, osmotri sebe cijeloga. Nasmiješi se sažalno bijedniku u tamnoj dubini, i pri tome prošapće: moj naklon, propali čovječe! Glasno prošapće svoj nadimak: Cunja. Tako ga je prozvao neki Zagorac, doseljenik, bili su u svađi. Drugi čuli, prihvatili, dobro im došlo. Cunja: čovjek bez vrijednosti, čovjek tek nalik tome, čovjek — sjenka čovjeka.

Krene cestom. U svijesti mu se valjaju slike: davnina. Ono je bio delija, kaže, a vidi sebe — nekadanjega. Sada za njegovim stolom sjedi novopečena sila — Šiljo. Općinski pisaći stol. Prostrana soba. Vrata nasred hodnika. Za tim stolom prsio se nekada on kao općinski bilježnik. Bio je sila. Vlast. Kao da gleda sebe: pero škripi, papir šuška, slova se roje i smijuckaju. Bojažljivo kucanje na vratima. Ulazi rumena snašica. Pojedra i crnooka. U ruci drži zamotuljak. On namah zna da je u njemu šunkica. Gospodine, kaže, stigla nam opomena, poziv, snašlo nas zlo, pa ja evo došla jer znam da vi ... I vadi ispod pazuha zamotuljak, suhu šunkicu, a on uzima dar, gladi brk. Ili: naiđe čiča, brkajlija, traži, moli, kuka, iz džepa vadi pokrupnu banknotu, stavlja je na stol, tobože slučajno. Bio je mlad, kočoperan, a hodeći selom, mislio je da će glavom o oblak zapeti. A sada, sve je to prošlost. Sada kraj staklenog izloga stoji Cunja, bivši robijaš, pronevjeritelj, pijandura, prnja nad prnjama. Pljune. Zastruže grlom. Pomakne se, krene, pali lulu, spusti se na klupčicu. Bole ga noge: reuma. Rakija mu izaziva podrigivanje. Mrmlja, škilji, iskrivljuje vrat, osjeća mlakost proljetnog predvečerja, kupa se u sutonu, u odlazećim sunčanim zrakama. Šiljo, izgovori kiselo nekoliko puta. Sjeti se žgolje, balavčića, doveli ga u općinu zimi u bijelim hlačama. Učio ga u krasnopisu, nos ga

putio brisati. A sada — on sjedi u fotelji. Uvaženo lice. Stručnjak. Govori, kažu, kao knjiga. I u novinama, kažu, vidjeli mu sliku. Pitali ga kako je mogao da se uspne tako visoko, a on veli: učio, radio, ispite položio, papire u džep stavio. Eto. Čudan je taj život, Bože moj, misli Cunja. Jednoga mrvi, a drugoga uzdiže. Ali on će ipak poći da napipa žulj tome Šilji. Stat će pred njega, isprsiti se, a u tome času neće biti Cunja, nego onaj nekadašnji — bilježnik. Je li ti, reći će mu, balavče! Što si se toliko uzdigao? Što si se uzoholio, goljo?! A bio si mi do gležanja, sitan, malećak, sjećaš li se?

U odmatanju trake sjećanja dođe mu pred oči žena Marika. Na groblju je mramorna ploča, a na njoj ovalna slika. S te slike ona ga gleda (kad joj u rijetkim zgodama u pohode dođe), i kao da ga pita: što si se tako srozao, čovječe? Oh! Jadniče, jadniče, jadinče! On se okrenu i pobjegne. Tugujući. Jer je bila dobra. Dobrodušna. Marika. Bila je jedna od onih vragoljastih snašica što su mu dolazile na vrata. Jedinica. Donijela mu veliki niz dukata, ali su svi otišli na crvenog keca. On bančio, a ona samotovala. Razboljela se naglo, brzo umrla, otišla bez riječi, samo iskopnjela kao gruda snijega. Kartati se prestao. Potresla ga Marikina smrt. Ali tada se propio. Zbog pića je ukrao novac i dopao robije.

Sada tetura sokakom. Cunja, izgovara svoje ime, nadimak. Dobar nadimak, pomisli. Tako ti je to kad čovjek izgubi sve. I vanjštinu. I dušu. I ponos. To je granica. Jedan korak, i propast. To je njegova zbilja. Misli se pobrkaju pri susretu poznatih lica. Neki ga pogledaju prezrivo. Gadovi. Netko mu posprdno dobaci: Cunja! Gdje li je taj Zagorac što ga je tako nazvao? Da ga po glavi tresne proščem iz prve tarabe. Ah, griješne li pomisli. Ta on nikad nije zaklao ni pile. I Zagorcu više ni traga. Pomeo ga rat. Otišti su pusti dani mladosti. Pa ovako, ili onako, prošlo je. I prolazi. Odoše snašice, šunkice, kulinovi, obilje svakojako. On je sjena nekadanjeg. Cunja. Ništarija. Beskućnik. U slami noćiva po cijelo ljeto, ondje se tješi snovima. U duplju se slatko sanja klizeći rubom bajke i oblaka. U snu je ponekad kralj, gromovnik, veličina. To mu se najčešće prisniva. I neke noći bio je svemoćni vladar. U ruci mu žezlo, pa kad mahne rukom, iz žezla sijevaju munje. Koga da ognjem sprži? Koga da gromom satre? Nikoga. Znači — suvišna moć. Ali da sada u snu postane sila, znade koga bi. Šilju. Njega, nego što. Samo da mahne rukom, a njega nema. E, to je nešto. Car, dakako. A na javi nije više niti čovjek. Cunja.

Korača i vidi Šilju kako se ukočio od važnosti. Govori, a iz usta mu kulja umnost. Oh, grom ga spržio! Zastane i nasmije se naglas. Prolaznici ga pitaju što mu je. Veseli se, kaže, što je svijet poblesavio. Skupa s tim što pita. Odmahne rukom, zatetura, zapali lulu, a u to — pred njim općinska vrata.

— Što ćeš tu, Cunja? — pita ga općinski kurir zloćudnom službenošću.

— Miči se, rđo! Tražim Šilju!

— Gle! — Kurir istegne vrat, iskrivi usne. — On je sigurno s tobom čuvao stado? Ha?

Cunja se zahihoće. Sve se prnje tresu na njemu.

— Stado, veliš, dotepenkoviću?! Ja sam bio car, a on moj posljednji podanik! Miči mi se s puta dok te nisam . . .

Oštro gurne vrata. Uđe u sobu. A Šiljo na sredini, ljudi oko njega, povlađuju mu, umiljavaju se umniku. Cunja s lulom među zubima, sav zamrljan ilovačom, vonja na slamu i gorušicu, isprsi se pred Šiljom, a ne može da progovori. Zaboravio je sve što bješe putem smislio. Zbunio se. Samo trepće očima i motri Šilju. Lijepo je obučen, visok, gorda držanja. I doista, s mirisnom cigaretom među usnama. I čuje mu glas, Šiljo ga pita:

— E, pa, šefe, što je, molim, po volji?

Rekao je to u šali, dakako. Ali Cunja je jednako stajao u nesnalazici.

— Čuo sam — reče najzad — da si postao velika zvjerka. Pa velim da mi ishodiš besplatnu kartu za putovanje na mjesec.

Prostorom zaori hihot. Šiljo se kanda snizio, sišao za tren sa svoje visine.

— A i ti si čuo da ljudi misle poći onamo? Pa ko misliš, tamo se ne pile drva, a? Misliš, tamo nema motike i čekića? Ili bi htio i ondje postati općinski bilježnik?

Šiljo se smijulji, puši, namiguje prisutnima, tapša Cunju po ramenu, vadi plavu banknotu i tura mu je u džep.

— Ostavi nas, šefe, imamo važan razgovor. A za kartu ću propitati. Valja da načiniš molbu, pa da je taksiraš, i tako . . .

Cunja uzdahne. Reče:

— Da nisam propalica, bacio bih taj tvoj novac . . . znaš . . . Ali umjesto toga popit ću to za spas tvoje grešne duše, znaš!

Ukočio se, dodirnuo prstima desnice obod zamašćene kape i izmakljao napolje. Kad je svratio u krčmu, krčmar je bio znatiželjan.

— Jesi li bio s onim?

— Jesam. I očitao sam mu propisnu bukvicu.

— Baš očitao?

— Još i kako! — I glomnuo je deci u dva gutljaja. — I natrljao sam mu onu poganu nosinu.

Tek u noć je ispao na cestu. Išao je kolskim tragom koji je bio preliven blijedim mjesečevim svjetlom. Za njim se umorno vukla njegova sjena. Spazi je u jedan tren i zastade. I zapodjene s njome čudan razgovor.

— Zdravo grbonja — reče sjeni. — Pratiš me, hehe! Vjerni pratioče moj. Hehe, samo da znaš kako me boli tu, u prsima. A onaj gad, Šiljo, onako da mi se podsmjehuje. Što veliš, grbonjo moj, zar nisam trebao da mu bacim onu novčanicu posred lica? A ja sam je uzeo. Poklecnuo dakle, nego što. I naroljao sam se, da. Pun sam pustoga špirita. A trebao sam novac prezreti. Da.

Kraj jednog drveta stade povraćati, muklo stenjući. Kad se iskašljao, bilo mu je lakše.

— Odlično — reče. — Što ulio, to izlio, pa smo sada kvit. — I opet je gledao vlastitu sjenu kao neko živo stvorenje. — Poljubio bih te — reče sjeni — jer me vjerno pratiš. Ali sada idemo u slamu, znaš li grbonjo!

Krene kraj kanala, ispod šljiva, preko rosne djeteline, kroz rosno povrtalje, a mjesečina je rasipala svoje blago preko ravni, duša se punila sanjama. Zagazi kroz nečiji luk, a usred luka strašilo. Čovjek — motka. Cunja u tome strašilu prepozna sebe. Svoga dvojnika.

— Zdravo brate rođeni! — reče strašilu i priđe sasvim blizu. — To sam ja, Cunja. — Opipa strašilu ruke: dvije motke. I glavu: gvalju krpa. — Hajde, hajde — govorio je — stoj tu, baja, stoj a ja idem u svoj slamnati dvorac, idem u svoje snove. Ako noćas postanem car, uzet ću te za svoga dvorjanika. Zdravo!

Sručio je tijelo pored stoga, uzdahnuo glasno, a tuga mu se razlijevala nutrinom kao neka crna poplava. Šutke je motrio ozvjezdano nebo. Navriješe mu suze. Stade plakati naglas, poslije toga bi mu lakše. Ispušivši još jednu lulu, podiže ruku kao neki prorok, a pred očima odjednom mu se ukazalo cijelo selo: svi se postrojili u dug, nepregledan red, a on im (u mislima) dovikuje: i vi ćete svi odreda postati cunje! Svi. Uobraženi tikvani! Svi ćete vi postati prašina, rosa, trava, crno grumenje. Svi!

Tog trena opet mu je pred očima bilo čisto ozvjezdano nebo. Cunja je mrmljao neke riječi, neku svoju molitvu, a na koncu skrušeno reče: amen. I toga trena zaboravi na zvijezde, na mladost — na sve. Obuhvaćao ga je san.

Ton SMERDEL

TRI PJESME IZ CIKLUSA »RUBIKON«

Tišina

Na tom Putu uzdahnuo si često
Samo su te trave čule
pregažene
izgažene
Vedrine zamkom hvatale su oči tvoje
da ti Radost daruju
i ponesu Srce iz Dubina
visoko
daleko
unedogled svih Slutnja jedne Tajne
u predjele srebrnih Tišina
gdje uzdasi Čovjekovi cvjetaju

Fontana u Perugi

Fontana na trgu osamljena
okružena pogledima bivših stoljeća
tim cvjetovima umrlim
na grani prohujalih Proljeća
još cvate i buja u kamenu isklesana
Za oči je kamen vodom oplakan
za uši oživljen je mlazom

Dnevno je fontana u preobrazbi vremena
srhom vode ispunjena
Vjetar njega bûdi
tajnom poljubaca sunca i vode
Pod plaštem brskutavih drhtaja
djevojke vodonoše cvjetove nose
svijetle na suncu
zvjezdane po noći
Nemiran san je brdskih tokova
sapelo začas dlijeto Ivana iz Pize
Šumori jutarnji
brskuti večernji
odsjaji sunčeva traka
blistavi rubovi zvijezda
olujni oblaci i pogledi ljudski
s vodom brdskom unepovrat ljepota
kroz srca okamenjenih vodonoša klize...

(Perugia, lipanj 1968)

Rubikon

Oživjeti sve će te riječi
što pokojne počivaju suhom lišću slične
Glasom srca svoga dozvat će ih Persefona
iz Bezdani tmurne
da oživi Proljeća slutnje puna
I sve će biti besmrtno
u riječi
i ona će pripadati samo tebi
uvijenom u svjetlost bestjelesnu
Tajnu plova Argonautâ
duh će naslutiti tvoj
smislom patnje ožaren
otporom samom sebi otkupljen
kad si uvijek kamen u beskrajno bačen bio
Otuđen sebi za Orfejem ćeš poći
doživljujući radost izgubljene Euridike
na livadama gdje asfodeli cvatu
i samo mrtvom slušne vode šúme
noseći cvjetove tamne
Oživjet ćeš sve te riječi
osmijehom svoje smrtne Sjene
U njoj osvijetljeni bit će Zanosi
Znakova i Pečata
Života tvoga u nevidljivu prstenu Vremena!

Mara ŠVEL

PRIČA

Jednom je bila . . .

Naravno, bila je, jer tako započinju sve priče za malu ili veliku djecu.

Dakle, bila je djevojčica. Voljela je širok pogled na ravnicu, kuštrave bijele jaganjce na zelenim pašnjacima, zlato zrelog žita i srebrnasto treperenje zobi. Voljela je skupljanje lepeze sunčevih zraka prije no što sunce utone na obzorju, a voljela je i more, plave valove obrubljene bijelom pjenom, kruženje galebova i crvene, oštre hridine. Voljela je sivo kamenje uz koje cvate žuto smilje i kadulja, vitak čempres i tamni bor kad šumori u buri.

Jednom je stajala uz obalu i promatrala gradić s drevnim, kamenim kućama koje je starina obojila sivom patinom, a slika mu se odražavala u titravom, bistrom moru. Osjetila je neobuzdanu želju da naslika to što joj je mladu dušu ushitilo. Prihvatila je karton i boje. Počela je slikati.

Slab je bio odraz onoga što su joj oči gledale, a duša upijala. Slika je bila loša, bez života. Odbacila ju je nezadovoljna i razočarana.

Prohujalo je nekoliko godina, djevojčica je odrasla. Jednom je šetala stazom po bašči. Nebo je bilo svijetlo i plavo, breskve su cvale prefinim ružičastim cvatom, na gredici su otvorile žute čaške narcise.

»Bože, kako je lijepo«, šaptala je, »kad bih mogla, kad bih znala to opisati! Možda ću uspjeti«, odlučila je, sjela na klupu i stala bilježiti. Nakon mnogih pokušaja čitala je banalnu pjesmicu. Zaključila je: ne valja. Slično, ali bolje, mnogo je puta već napisano. Osjećala je potrebu da na neki način ostvari ono što vidi i osjeća, a bojala se da neće naći izražaj.

A tada, bilo je pred proljeće, grane stabala još crne, i gole, a prvi znatiželjni kropusi i jaglaci okrenuli cvjetna lišća prema podnevnom suncu. Djevojka je hodala uz obalu rječice. Zemlja je odisala vlagom, proklijalom travom i lanjskim suhim smeđim i crvenkastim lišćem.

Bilo je tako da se je moglo poželjeti: baciti se na proklijalu travu, licem uroniti u vlažnu zemlju. I piti miris i piti život koji se budi.

Djevojka je spazila hrpu vlažne ilovače. U prstima je osjetila čudan nadražaj i zaželjela da prihvati grumen žute zemlje, da je mijesi, uobličava.

Usne su joj podrhtavale, nosnice se širile dok su prsti uobličavali cvijet, list, granu, stablo. Tada je znala: ilovačom će naći izražaj. Osjetila je sreću saznanja da joj je Bog poklonio talenat koji valja marom i radom usavršavati.

Od tog je dana tražila ilovaču. Oblikovala je od nje likove, često ih nezadovoljna, nemirnim prstima razorila, a kad joj se činilo da je bar malo uspjela, radovala se i razmišljala kako bi se usavršila u kiparstvu. Poslušala je savjet iskusnijih i potražila kipara — profesora. Zamolila ga da je primi u svoju školu. Pokazala mu je neke od svojih najboljih radova. Tako je postala kiparova učenica. Sistematskim učenjem i radom, a uz svoj bogodani talent, dobro je napredovala, i malo-pomalo postala kiparica za koju se je i javnost zanimala. Već na prvim izložbama njeni radovi kvalitetno su se izdvajali od ostalih izlagača, kipara. Uspjeh ju je hrabrio, rad veselio, a tada

se je u njoj probudila želja da ostvari nešto izvanredno, što bi mogla nazvati životnim djelom.

Upoznala je mladog čovjeka. Imao je lijepu, smjelu i ponosnu glavu, u očima dubinu gorskog jezera. Možda je bilo i zagonetno to lice koje se činilo neizvještačeno. Taj lik kao da je već maglovit postojao u njenoj duši, samo ga je valjalo jasnog naći među ljudima.

»Ja moram tu glavu isklesati, moram«, govorila je uzbuđeno sama sebi. Želja je bila tako snažna da se nije ni začudila kad joj je mladi čovjek predložio da ga modelira.

»Volio bih vam poslužiti kao model«, govorio je, a želio je najviše da bude u njenoj blizini.

Započeo je rad. Najprije mutni oblici poprsja, lice nešto nauznak zabačene glave, a tada polako i postepeno izrađivanje pojedinosti: oči, čelo, usta . . .

Rad je trajao dugo, kao svaki koji nazivamo životnim, a od djevojke se razvila žena. Poprsje nije mogla dovršiti jer su novi izražaji mijenjali lice bez kojeg više nije mogla zamisliti život. Nastali su problemi: kakvo je to svjetlucanje u očima, zašto ciničan smiješak oko usana, kakve se to crte ubrazdavaju na čelu? Nije shvaćala, ali je dalje modelirala.

Davno to već nije bila glava mladića, lice je postalo smireno, a na njemu se je odražavala briga, nestrpljenje, srdžba ili dosada. Žena je radila drščućim srcem i brižnim rukama. Rad je bio težak, ali i zanosan.

Kako je dugo trajao? Čas ili vijek? Upravo toliko koliko se čini ljepota života. Čovjek je izgubio strpljenje. Više nije dolazio, a žena je dalje radila po sjećanju i slučajnim susretima. Kad bi naišao k njoj, pitao bi:

»Zar poprsje još nije dovšeno?«

Ona je postiđeno odgovarala:

»Nije«.

»Smijem li vidjeti tvoj rad?«

»Ne, ne«, rekla je i nervoznom kretnjom pokrivala poprsje. On bi strgao plahtu, zagledao se u svoju glavu, nasmijao se.

»Zašto paziš na svaku novu crtu, svaki izraz? Polako ćeš iznakaziti čitav rad. Ili se tako mijenjam? Uostalom, to nije važno. Ti ovu glavu voliš upravo takvu kakva jeste.«

»Volim?«, htjela je primijetiti, ali riječ joj je zastala. Opet je radila. Lice je postajalo još izrazitije, crte tvrđe, pogled hladniji, bore dublje. Zar ta glava nije postajala ružna? Žena se prestrašila svojih misli. Zaogrnula se ogrtačem, istrčala iz kuće, sjela na tramvaj i izvezla se izvan grada.

Bila je jesen. Livade su bile ofurene mrazom. Stabla pored kojih je prolazila promijenila su boju od sitog zelenila u blistavo i tamno starinsko zlato i ogledavala se u potoku.

Žena je pošla uskom stazom. Nije joj vidjela kraja, ali nije ni išla nekom cilju.

Sunce je zapadalo, kosim zrakama upalilo zlato krošanja, a onda ih ugaslo. Stabla su potamnjela i nisu se više ogledavala u potoku.

Stazom u susret išao je prijatelj. Prijatelj? Naravno, koliko čovjek može biti prijatelj kad je zaokupljen svojim problemima, poslovima, bolima, interesima.

»Kamo si pošla?«

»Pa — lutam bez cilja.«

Zastao je.

»Što ti se dogodilo? Oči su ti tužne, korak težak i umoran.«

»Ništa što bi se moglo nazvati događajem. Samo eto — poprsje je nedovršeno, a što dulje na njemu radim, ono je ružnije. Žalim za ljepotom.«

»A zašto tražiš samo ljepotu? Zašto se zaustavljaš kod suptilnih osobnih problema?«

»Ne mogu drukčije. Moram ostati pobornik ljepote!«

»Valjalo bi da čvršće stojiš na zemlji. Čovjek ne može letjeti povrh oblaka. Hajde, budi pametna. Znaš da te volimo i zato nam ne stvaraj suvišne brige.«

Žena nije odgovorila. Uzdahnula je, a prijatelj je nastavio:

»Kažeš, žalosna si zbog poprsja. Misliš da nije lijepo. Varaš se. Ta na njemu si isklesala najznačajnije crte muškarca: smjelost, poduzetnost, ponos, nešto cinizma, pa i crte koje ostaju kao trag otužnih plitkih užitaka. Jamačno i nisi htjela ostvariti bezlično biće? A sad tko bi te razumio — koji put se čini da želiš uništiti ono što si nazivala svojim životnim djelom.«

Žena je prestrašeno kliknula:

»Uništiti? Nikad! S time bih uništila sve što je od mene postalo danas. Samo shvati, molim te, ako možeš: to poprsje je meni tuđe i daleko.«

»Ipak, moraš naći put natrag. Ne živi se samo od osjećaja nego i za dužnost, a tvoja je dužnost bdjeti nad onim što si nazvala svojim životnim djelom. Ne možeš još jednom tako snažno dati ono što si do sada dala: ni u životu, a niti u radu. Vrati se. Promatraj svoje životno djelo. Svladaj se ako ti se ne bude svidjelo. To će biti samo u prvom času. Vjeruj mi! Poslije ćeš u njemu vidjeti ljepotu, kao što je i mi vidimo.« Nasmiješio joj se kao djetetu: »Zbogom.«

Da li se je moglo sve vjerovati? Ah, moglo se samo poželjeti osloniti se na nekog u nepovjerenju prema svojoj slabosti.

Žena je pošla stazom dalje. Prve su zvijezde zadrhtale na nebu. Da noć bude svjetlija, pun se mjesec stao dizati na obzorju. Bila je sama i umorna. Sjela je na panj i prisluškivala skoro nečujne šumove noći.

Slučaj je nanio namjernika. Bio je njen znanac odavna.

»Sjediš ovdje kao mjesečarka«, rekao je i široko se nasmijao. »Jamačno opet razmišljaš o nedovršenom poprsju. Kako si čudna! Zar u životu ne treba odbaciti ono što ne valja? Zar ne bi mogla otpočeti rad na drugom poprsju? Možda bi se mogla zadovoljiti mojim? Rado bih ti poslužio u tu svrhu. Bio bih sretan.«

»Ne znam. Iskreno ću ti reći: nikad te nisam promatrala. Oprosti. Nisam za to imala ni vremena.«

»O, pa još nije kasno. Pogledaj me sada. Pogledaj me dobro.«

Skrenula je pogled s mjeseca i uprla ga na noćnog druga.

»Ne!«

»Nećeš? da sam kipar, modelirao bih samo tvoj lik, a tvoja bi glava bila tako lijepa, tako jaka i tako slaba kao što si i ti u ovome trenutku.« Rekao je to toplo, uvjerljivo, skoro šapćući.

Da li se je moglo tome vjerovati? Ne. Moglo je samo goditi u trenutku slabosti. Rekla je:

»Na mjesečini se pravo ne razaznaje i mnogo se toga čini ljepšim nego što jeste, a tek sunčeva svjetlost daje pravi oblik i oštrinu. Bojim se da je tako i s tobom. A napokon, ja sam već i umorna.«

»Hoćeš li da ostanem s tobom ili želiš biti sama?«, zapitao je, a u njegovom glasu bilo je oštrine.

»Zašto se ljutiš? Da i ostaneš uz mene, ja bih ipak bila sama.«

Tada je znanac otišao, a ona je ostala s mjesecom. Mjesec je te noći bio šutljiv, ipak su samotari i pjesnici shvatili njegovu strašnu priču: o moru krvi koje se negdje prolijeva, o izgladnjeloj djeci koja negdje od slabosti umiru, o bratu koji više ne poznaje brata i kako je duša pojedinca ostala nepromijenjena. I da zato pate dobri i zli, potlačeni i silnici.

Žena je sjedjela na panju, mjesec je zašao negdje za goru, zvijezde su poblijedjele, sivo se praskozorje pojavljivalo. O svanuću je bilo studeno.

Žena se stresla, ustala i pošla stazom natrag. Dugo je hodala do povratka gradu i zbilji.

Užurban je bio probuđeni grad. Tramvaji puni ljudi koji su žurili na posao. Domaćice su s košarama i mrežama brzale na tržnice. Đaci su s knjigama žurili u školu. Studenti sa skriptama postajkivali su i nešto raspravljali. Automobili su jurili.

Žena je došla do trga na kojem se je prodavalo cvijeće. Bilo je tu još lijepih kata, karanfila, posljednjih šumskih ciklama, gladiola i ruža koje su svoju raskoš u ranoj jeseni poklanjale ljudima.

Stara ju je cvjećarica poznavala odavno. Ponudila joj je:

»Gospođo, žute su ruže jutros ubrane. Još je na njima rosa.«

Žena se je nagnula nad ruže i odmah se trgla na dobro poznati glas.

»Poranila si i već kupuješ cvijeće!«

Bio je onaj koji joj je mnogo značio u životu i umjetnosti.

»Ruže bih htjela kupiti. Tako su krasne.«

»Dopusti da ti ih poklonim. Žute. Jesam li pogodio?«

Zatražio je od cvjećarice sve žute ruže i rekao:

»A sad da te otpratim. Kamo si pošla?«

»Kući.«

»Kako si?«, upitao ju je usput.

»Dobro. A ti?«

»Nije loše. Bio sam u inozemstvu. Poslom, a pogledao sam malo i ondašnje društvo. Bolje: dio društva. Bio sam u igračnici. Igrao sam na ruletu i zamisli — dobio.«

»To te je veselilo«, — rekla je tek da nešto kaže.

»Nije to samo radost nad dobitkom. To je nešto drugo. To je proces. Napetost iščekivanja. U igračnici je slično kao kod kartanja, samo mnogo napetije. Kod kartanja dobiješ svoje karte, skupiš ih i pogledavaš polako samo s vrha da vidiš koja je karta slijedeća i da li ti odgovara. Onda manje ili više napet kombiniraš i čekaš što će partneri izigrati. U igračnici je ili — ili. Naravno, ako veću svotu uložiš i napetost je veća i popušta u času kad vidiš jesi li dobio ili izgubio, pa prema tome osjetiš zadovoljstvo, olakšanje, radost ako si dobio, a nezadovoljstvo i poraženost kad si izgubio.

Promatrao sam igrače. Oni što gube nervozni su, namrgođeni rijetko koji ne ulaže dalje, a da bi bar gubitak vratio. Blijedi su i stisnutih usana. Oni koji izgube visoke svote, ili možda sve što imaju, ostaju prazna pogleda, šokirani i bespomoćni kao samrtnici. Njih je bolje ne promatrati; a ne zna se ni što će učiniti. Možda imaju revolver u džepu, možda će do prve klupe u parku i .... Ima i takvih koji su jednaki kad dobivaju i kad gube, ali su vrlo rijetki. To su blazirani bogataši. A da vidiš dobitnike! Pogotovo one koji u času zgrnu imetak. Neki ne mogu sakriti uzbuđenost i toliko su sretni, a neki nastoje da mirno djeluju pa drščućom rukom skupe novčanice i naoko nonšalantnom kretnjom strpaju u džep. Ali svi su samosvjesni, kao da su svojom zaslugom stekli novac. Neki se polakome i igraju dalje na čitavu dobit ne bi li je podvostručili. To mora da je poseban osjećaj, ali ja ga ne poznam, niti sam htio riskirati i igrati dalje.

Promatrala ga je ispod oka, a on je pričao:

»Samo, lagano stečeno, lagano isklizi iz ruku. Ali — novac je novac. I sve se za njega može kupiti. A oko tih pobjednika — dobitnika, da se tako izrazim ...«

»Žene. Lijepe žene, zar ne?«

»Pogodila si. Lijepe, njegovane, lakomislene, temperamentne ...«

»I sve to može pobjednik kupiti ...«, rekla je podrugljivo.

»A ipak je tako. Baš tako. Uostalom, pričam koješta, pa i ono što bih mogao i prešutjeti. Ali ti sve razumiješ.«

»Razumijem«, rekla je tiho.

»Međutim, mislio sam mnogo na tebe. Kako si drukčija, čista, kako si mi potrebna i draga. I kako je dobro osjetiti toplinu tvoga srca i duše ... Ali pričaj malo i o sebi. Što radiš?«

»Kao uvijek: modeliram, mislim, radim... živim.«

Dalje su išli šutke. Stali su pred kućom u kojoj je stanovala.

»Nisi dobre volje, ali ako hoćeš, doći ću ti uskoro da provedemo lijepo poslijepodne. Hoćeš li?«

»Dođi.«

Rastali su se, i ona je pretrčala stepenice, otključala stan, bacila ruže na stol, odgrnula poprsje i dlijetom urezala dvije nove crte od nosa do ustiju. Crte koje su jasno izražavale strast hazardera. Dok je urezivala u kamen, boljelo ju je kao da reže u svoje lice.

»Tuđa duša — mrak!«, promrmljala je, okrenula se, otišla k prozoru i naslonila čelo na staklo.

U njoj kao da se nešto kidalo ...

Boro PAVLOVIĆ

ARKADIJA OLINKA DELORKA

Ima pjesnika rata, kao i pjesnika mira, pjesnika rada; Delorko je za razliku od njih pjesnik samoga *sklada*. Pojavio se u onom kratkom predahu između dva rata kad se na prvi rat zaboravilo a drugi još nije bio na vidiku, i u toj tišini otkrio svoj zavičaj duha, našu Arkadiju.

Somatski i psihološki, on je bio spreman na nju. Podrijetlom po ocu od ugledne loze s onu stranu Jadrana, a po tankoj krvi iz naših krajeva, Olinko je već samim svojim imenom bio upućen da bude ono što jeste: Narcis, nadnesen nad ljepotom naših krajeva, njihovim bistrim ogledalima voda. Zagrebačka ilustrirana edicija »Svijet« donijela je jednu od prvih objavljenih fotografija mladog umjetnika, koji se tad probijao na stranice Omladine i Mladosti. Slika je karakteristična: u fotopanorami mlade hrvatske poezije Olinko Delorko ima najizrazitije i nesumnjivo najinteligentnije lice.

Mediteranska jasnoća, bistrina, vladanje samim sobom, i izvjesna melankolija, možda upravo zbog toga, zbog osjećanja da je život lijep, vrijedan življenja, ali prolazan, izvjesna leopardijevska sjeta može se naslutiti u očima ovog mladog petrarkiste i trubadura hrvatske Muze i jednog od ponajboljih sabiratelja njene baštine rasute u anonimnosti folklornih ljepota. Za razliku od njegovih kolega, čiji profil još nije definiran, Delorko je već u svojim dvadesetim godinama gotovo potpuno definiran lik.

Ta rana zrelost, ta cjelovitost, doista je bila rijetka u ono vrijeme kad je poslije sedam mršavih godina hrvatske pjesme nakon smrti A. B. Šimića i utihavanja vala ekspresionizma trebalo opet početi iznova, od nulte točke. Iza tog nihilističkog pesimističkog zero najednom se javlja nova matoševska plejada, počinje nov preporod poezije u Kroaciji srca.

Delorko je u tužnom suzvučju naših krepuskulara à la Tadijanović i socijalne literature à la Novak, u vremenu grča, svejedno da li hermetističkog ili nadrealističkog, i simplifikacije rustikalizma domovinske poezije, prirodnim izborom čovjeka od ukusa našao svoju stazu (što mari što je ona samim tim već utrenik!)

Njegovi su stihovi bili pravilni, srokovi čisti, tokovi misli bistri, iako ne uvijek i brzi. Drugi su se očito naprezali ili mucali, zapomagali ili prijetili, on je vedrinom svojih blagozvučnih glasnica započinjao svoj delorkovski belkanto, svoj pjev, poj, za razliku od većine njegovih jarana što su tek pokušavali da pišu pjesme. Kakva suštinska razlika: Delorkove su pjesme bile otprve umjetnost, katkada, istina, skromna po rezultaima, većinom više skladna nego uzbudljiva; on se našao i nalazio, dok se njegovo pokoljenje gubilo u traženju.

U put te poezije bio je upisan i opisan njegov životni luk. Cjelovita i sagledljiva, građena prema strogim zakonima perspektive i simetrije, nauk koji je pjesnik, poklonik toskanskog pejzaža, crpio ne samo iz toga krajolika i njegovog graditeljstva, usvojio tako reći s majčinim mlijekom, i čiju je temu toliko puta varirao u svojoj poeziji. Delorko bijaše činovničko dijete, ured-

nost mu odiskona u krvi, pa je tako postupao i s riječima, slagao ih je i gradio iznova.

Ovaj mali candidus našeg krajobraza koji je svugdje htio da vidi lijepo, da bi to mogao, morao je da poput onog u Voltaireu obrađuje svoj vrt. U stvarnom i prenesenom smislu riječi taj đardin bio je popriličan: počinjući ne gdje u Omišu ili čak od dubrovačkih ljetnikovaca, on se duljio našim kraškim poljima i spuštao na sjever sve do slavonskih i prigorskih vinograda, da se na kraju, potječući iz Begovićeve Zagore opet nađe negdje kraj Begovićeva Komina — u Hrvatskom zagorju.

Odabirući tako ono što je prvenstveno lijepo za predmet vrijedan svoje poezije, Delorko je ostao prvenstveno esteta i kasnije kad su životna iskustva zasjenila draž neposrednoga doživljavanja. — Isprva su bogovi bili milostivi: rano je primljen na Helikon i Parnas. U svakom slučaju ušao je prije u antologiju — koju je, istina, sam sastavio s D. Tadijanovićem — negoli je objavio prvu knjigu pjesama.

Ta antologija, »Hrvatska moderna lirika«, kao i prvenac, »Pjesme«, što ih je izdao uvaženi zagrebački knjižar Vasić, seriozan su nastup; sve to potvrđuje da ni na svom početku Delorko nije bio »mladi pjesnik« u pejorativnom smislu te riječi. Već u radovima iz abiturijentskih dana ne možemo govoriti o početništvu. Delorko je crpio izvornu štokavštinu s gorskog vrela, kupao se u čistom jezeru i moru narodnog govora, slušao je slatki romon toskanskog dijalekta, bavio se glazbom; prva mu je služba kao nastavnika književnosti bila na arhitektonsko-građevinskom odjelu Tehničke škole. Imamo dakle od prvih strofa posla s majstorom, graditeljem.

Poput starih hrvatskih arkadista od Matulića, Držića i Zoranića preko Gundulića i Bunića do Nazora i Begovića — i Delorko je sav zatravljen nevjerojatnom ljepotom i raznolikošću ove dobre dubrave što se zove lijepa naša domovina. Kao i oni, i on je došao iz gradskih zidina, vratio se u svoj zavičaj: bez suprotstavljanja ljepotama grada ne bi postojala ni ljepota sela, to je čuvena druga antinomija hrvatske poezije, dvodomne, jer joj je dom na kopnu i na moru podjednako. — Interieur je Delorkove poezije napučen finim, tonskim bogatstvima: čini se da čitajući njegovu »Živu lutku« gledate figure iz Vidovićeva ateliera, kao što se u njegovim pastoralama i animalnim motivima osjeća cizeler tipa Deškovića. — Delorko je također lovac, on traži, lovi motive, za razliku od poete revolucionera, konstruktera, hazardera, on je poeta kolekcionar, kako je u životu. Suprotstavljajući se dionizijskom i faustovskom podjednako, on je dosljedan virgilijanac u sviti što slijedi Apolona, kao što i sam potvrđuje u sigurno najuspjelijoj pjesmi — »Narcis«.

Kao homogena, sama sebi dovoljna, u vlastitim mislima inherentna i u svojim činima imanentna, pa možemo reći i iscrpljujuća u samoj sebi — potpuna i cjelovita ličnost kulturnog radnika i belesprita, Delorko je postupao poput kompozitora, te bismo njegove knjige mogli nazivati »Opus 1937« ili »1937« odnosno »1965«. Sve su to male muzičke pièce u najmanju ruku impromptu, katkada i vježbe na glasoviru ili možda flauti.

Naravno, i naslov i godine upozoravaju i znače, u najmanju ruku bilježe tragični hod vremena, pokazujući prijelome i otkrivajući preostale traume. Pa ipak Delorkov je opus jedinstven zbog konstantnog, nevarijabilnog elementa pastoralnosti kome, da upotrijebimo jedan nepogodan izraz iz privrede, kao

konstantnom kapitalu rastu varijable. Fiksan i fiksiran, točno lociran u našoj Arkadiji, autohtonoj kao naša narodna poezija, ali i influiranoj od maestrala iz Provanse i s Apenina, kao i s Levanta, a i Germanije, Panonije i Skitije, Delorkov izraz okupljen oko dva njegova pola, zagrebačkog i splitskog, prijestolnicama njegovih motiva i njegovih boravaka, zajedno s trabantskim punktovima od Vrlike do Trogira, Hvara do Omiša, pa od Bišća do Ozlja i Samobora — hrani se sokovima te goleme plavozelene poljane, modrine i vedrine, u srednjoj sjeni šuma borovih iglica. — Naravno, ta je Helada puna mitoloških božanstava, i u njoj odzvanjaju jednako poganski motivi Rastužene Euterpe ili danteskni kršćanski univerzalizam pun biblijskih reminiscencija. Renesansni, barokni katolik, nastavljač Đorđića i Kanižlića, a katkada i Katančića, Delorko je tragao za tim svojim predima i to utvrdio u vrlo uspjelim literarnim »marginalijama«, slobodnoj prozi, prozi slobodnih asocijacija jedine njegove knjige proze »Zgode poremećene sreće«, shvaćene od opremača knjige, prof. Mladena Veže, kao svojevsne igre duha.

U vremenu kad se još nije uviđala ispravnost vedrog Kombolovog pogleda na našu drevnu književnu baštinu kao na umjetnost — i kad je prevladavala pseudohistorijska, pozitivistička profesorština, Delorko je uz Tina (»Marulova lađa«) kao jedan od nastavljača Matoša i u proznom tekstu obrazložio ono što je oblikovao u poeziji: kontinuitet, potrebu kontinuiteta. Zato to treba i navesti, jer se zaboravilo, a rečeno je pred više od četvrt stoljeća: tim više jer se sakrilo iza skromnog podnaslova »Dvije bilješke«: ... narodi koji su dali »Bijesnog Orlanda«, »Britannicusa« ili »Izgubljen raj«, gledali su s mnogo manje oduševljenja na realistički i naturalistički roman videći vrlo dobro njegove nedostatke i trudeći se da što ispravnije ocijene njegovo značenje. Zato nije nikakvo čudo da danas u Francuskoj Paul Valéry, a u Italiji Giovanni Papini gledaju s nepovjerenjem na roman, tražeći čisti pjesnički osjećaj u drugim književnim oblicima: prvenstveno u lirici ili bilo kakvoj vrsti osobne ispovijesti.

Proslava Gundulićeve smrti pokaza kako ne postoji gotovo nikakav odnošaj između suvremenih hrvatskih pjesnika, pripovjedača i dramatičara i stare hrvatske književnosti. O Gunduliću su pisali samo književni historici i književni kritici starije generacije. Sjetimo li se sada kako kod obljetnica velikih pjesnika drugih naroda svi suvremeni izraziti pisci iznose tom prilikom svoje dojmove i svoja mišljenja o slavljeniku, bit će nam još teža naša nemarnost i ravnodušnost. Ali samo letimičan pogled na našu književnost do preporoda kazuje nam da je u njoj bilo nekoliko snažnih talenata. Za neke od njih, na žalost, ni povijesti književnosti ne znaju nam kazati ništa određeno. U tim se historijama o Marulićevoj »Juditi« još ni sada ne govori kao o uspjelu pjesničku djelu. O Lucićevoj »Robinji« nema također nikakva izgrađena suda, već pregršt konvencionalnih fraza preuzetih iz druge ruke. A ipak je u njoj lirizam naše stare poezije došao do vrlo finih konkretizacija. Ono što je za Talijane Polizianov »Orfej« ili Tassov »Aminta« to je za nas Hrvate »Robinja«: drama koja se u svojim najboljim dijelovima ostvarila kao čist lirizam i koja nam pokazuje kako je pjesnički jezik hrvatske poezije šesnaestog stoljeća bio već izgrađen da izrazi najistančanije osjećaje. Svi uzdasi, jecaji i ljubavna zapomaganja stare naše lirike dobili su u toj drami, koja je mnogo ugodnija za čitanje nego za gledanje, svoj snažan i trajan

oblik. Autor uspjele ljubavne pjesme »Jur nijedna na svit vila« došao je u toj drami do potpune zrelosti. Sama »Robinja« bila bi dovoljna da pokaže umjetničku snagu hrvatske književnosti u XVI stoljeću.

Rad dra Franje Franceva u književnoj historiji pokazuje nam kako je čitava književna prošlost homogena cjelina i kako je pored utjecaja izvana u njoj bilo uvijek i samorodnih elemenata koji su pozitivno djelovali. Ne odvajamo se od te književne prošlosti umjetno stvorenim branama ako hoćemo da budemo njeni nastavljači, jer živeći samo tuđim životom, kojega ipak mi nismo dio, teško ćemo naći put do samih sebe. Znanje tuđih književnosti neka nam bude pomagalom, među ostalim i da bolje upoznamo i razumijemo našu.

Stojeći na takvom stajalištu, ovaj poet iako podjednako uzbuđen dubravom kao i umjetnim razigranim vodoskocima, tim uznositim slutnjama ljepote, Delorko je i u poeziji i u svojim prijevodima s talijanskog kao i otkrićima i izborima hrvatskih narodnih balada, kojim se poslom uglavnom bavio poslje rata — dosljedan kreator i implicite kritičar. Antologija suvremene talijanske, pred rat, s Nizeteom, poslije rata prevodilac Michelangelovih »Soneta« i Petrarkina »Kanconjera«, ali i drugih talijanskih autora od Dantea do modernog prozaista Panzinija, ovaj pjesnik daje ih kao lični spektar i filtar, a tako interpretira u svojim naučnim studijama, kao i u izboru, i našu narodnu poeziju: ostajući uvjereni croceanac, naravno na svoj način, poistovjećujući poeziju i sam izraz, kao i izraz s poezijom engleske, njemačke i francuske poezije i kulture. Pomoću nje uspostavio je izvjesnu intelektualnu ravnotežu svojim romanskim sklonostima.

Delorko je intimist. Pjesnik zaboravljenog svjetla, kiše pred kavanskim oknima i tužnih kišobrana, starih stvari u posoblju, tuge i grizodušja — kako nam to pokazuje čak i njegova posljednja, »Lirski eden«, koja sadržava neobjavljene radove od prvih dana, dakle jednu paralelu onih drugih šest zbirki. Delorko je pjesnik Misli, racionalan, ne refleksivan.

Ta, možda upravo presudna, i time zapravo prva osobina i vrlina njegove poezije, u izvjesnom je smislu i njena slabost. Zbog nje, zbog te izvjesne distance prema stvarima i zbivanjima, zbog te nesumnjive volje i sposobnosti da bude do kraja jasan, da razjasni sve što govori, pjesnik i kad govori o najjednostavnijim stvarima, upravo zbog te latinske, klasične jasnoće katkada nema one atmosfere, onog bljeska, one magije i eksplozije kao i one primarne neposrednosti, svojstvene pjesnicima čistih stanja i osjećanja. Trajna prisutnost izvjesne cenzure, izvjesno vladanje, obuzdavanje samoga sebe, očito i u njegovim unutarnjim monolozima, ima međutim odlučujući, odlučni značaj za posljednju njegovu odliku, za njezinu čvrstoću i trajnost, ili ako bismo je shvatili u samom nastajanju, u samom poetskom procesu, za njenu mladost, tačnije: njenu ustrajnost, trajnost i njenu trajnu mladost.

Vrijedi vidjeti Delorka sada, u njegovoj šestoj dekadi života, predveče u Ilici, oko kavane Corsa, na kazališnom trgu, na Kaptolu, na Ribnjaku, na putu prema njegovu domu u ulici Vramčevih kronika, pa da se osjeti kako je i njegova poezija, ova najnovija, ta njegova »Izgaranja« i »Svijetli i tamni sati« — mlada, kao i on, sada mlada jer je zrela, kao što je u početku bila zrela baš zato jer je bila nepomućeno mlada, ne bolujući od sitnih kompleksa vezanih

uz bolno i slatko doba njegovog prvog nastupanja. Istina, sad je gorča i suzdržanija, i manje blagdanija i manje pjevanija, više umornija i govornija, bremenitija, pa čak i vidotija, i žalosnitija...

Nego, ima jedna strana njegove poezije u kojoj je ona — kao što je i sam uzgred naslutio govoreći o Robinji kao ogledalu ranije dubrovačko-hvarske poezije — vizija u kojoj možda kulminira i lirizam Delorkov. To je lirska vizija »Aristej«, u šest slika. Kroz svojih dvjesta stihova, u nizu skladnih slika i kitica Delorko vije svoje lirske vitice nesumnjivim majstorstvom i iznenađujućom svježinom za varijaciju na zadanu temu.

Ova uspjelija, malo veća cjelina, pokazuje da je pjesnik, koji je uz to i vrstan kritičar, memoarist i putopisac, mogao od manjih baladesknih formi stići i do novelesknih i romanesknih formi; izgleda međutim da je prevladao kritički oprez, te je tako Delorko izdržao sve kušnje, ostajući usprkos svim drugim cijenjenim njegovim djelatnostima — ipak na kraju krajeva upravo ono što bijaše na početku, čist lirik u duhu njegovih ideala, pjesnik zapravo jednog jedinog rondeaua, jednog ili, ako hoćete, bezbrojnih vraćanja u tu oazu svoga duhovnog značaja, a o drugima zapravo govori tek u izvjesnom odnosu i odstojanju, u razdaljini, i tek povodom sebe.

Da li smo time ovaj egotizam, ovu egocentričnost, uočljivu uostalom već iz toga što se teže, kompaktnije slike taediuma vitae gomilaju sve više prema zrelijim godinama — osudili zbog izvjesne izdvojenosti iz života, iz njegova redovitog, recimo slobodno, i uličnog toka? Kako to da ovog pjesnika tako malo uzbuđuju dnevne, svakodnevne tragedije? Ukratko, kakav je on svjedok svoga vremena, gdje je njegova — angažiranost?

Zaboravili smo da je ona u samom afinitetu prema životu, u tome što Delorko nije elegičar, nego upravo obrnuto: pobornik punine života. Zaboravivši to, mi smo ga eto bili već osudili, i to s kolikom nepravednošću... Naravno,... Naravno, svojim agresivnim, vulgarnim instinktom kojim sebi uzurpiramo pravo da sudimo drugima i to opet po svom uzoru u sebi samima, vršeći jedno nasilje nad drugom osobom, slobodnom u njenom opredjeljenju.

Zato je bolje da umjesto svakog suđenja, a kritika znači u grčkom izvorniku upravo to, pročitamo još jednom pokoju kiticu iz divnoga Narcisa:

Alcesta luduje za mnom, a ja se šalim,
Da je uzmem u pećinu k sebi, dosadili bi mi.
Ja radije lutam uz jaruge s lukom u ruci
progoneći hitronoge jelene i srne.

Vodu pijem dlanom iz potoka. Nadnoseći se nada nj,
dobro vidim da sam odveć lijep za ljubav,
odveć razmažen za sreću. Najviše volim noć.
Bogovi, podarili ste me gordošću kao zaštitom,
ali moje srce trpi od samoće koja će me progoniti do smrti.
Prstima zamućujem vodu, ali njeni sve novi i novi krugovi
ponovo izbacuju preda me sliku mog lika,
pred čijom ljepotom zamirem, uviđajući dobro
da me kameni i zarobljuje zauvijek.

Kakva dorečenost, kakav ritam, kakve kadence, kakav skok, kakva brzina i bistrina slika, kakva nepogrešivost na koncu! — Ovaj Narcis, ako smijemo ovako grubo pridijevati autoru imena njegovih tvorevina, doista je prije svega bio Orfej, koji je umio oživiti svoju Euridiku, onu našu muzu koju Zoranić, prije četiri stoljeća, vidi siromašnu i tužnu u Planinama. Delorko je tu našu Snjegulicu i uspavalu Trnoružicu, onu imaginarnu ljepoticu — personifikaciju ljepote njegove domovine, izvukao iz Hada i ona se eto kroz njegove stihove priključila drugim personama dramatis hrvatske poezije i živi s njima kao osebujan i dragi »vid« i lik.

Mogli bismo dakle reći da pripada — bar svojim vrhovima — u onu poeziju koju zovemo *poesia perennis*.

(Ulomak iz neobjavljene knjige »Hrvatsko pjesništvo«)

August ĐARMATI

NA GLAS DA SAM DOBIO UNUKA ...
(unuku Vladimiru)

I dočekao sam radost drage vijesti
Ko ostvarenja mojih predznak prvi,
Jer slutim da ću sve željeno sresti
U dragom čedu rođene mi krvi.

Svi snovi dana i maštanja noći
S nadama novim staru tugu tješe,
Utjehom bodre te nevine oči
I male, dječje usne što se smiješe.

Sad očvrsla su krila novom letu
I svanula je svjetlom zora rana
I snagom rose na žednome cvijetu
Olakšalo je breme mojih dana.

I nova nada što u beskraj stremi
Okrunila je srećom kosu sijedu.
A mladost, s koje sva patnja zanijemi,
Poklonio si danas svome djedu ...

Ton SMERDEL

USPOMENA NA JOHNA KEATSA

U svojoj sam dvadesetoj godini pohodio Rim. To su, a što je potrebno i naglašavati, bili nezaboravni doživljaji. Sjećam se da me veličina Rima zbunila, pa sam odbacio *Vodič* i počeo sam bez reda lutati gradom. Jedne sam večeri umoran a i gladan, jer bijah zakasnio na večeru u menzi, lutao uz obale Tibra i sreo Engleza koji je bio zalutao. Tek je nekoliko dana bio u Rimu. Obratio mi se svojim jezikom. Jedino što sam znao iz engleskoga bio je slučajno napamet naučeni stih iz Keatsove pjesme *Endimion*, početni stih koji sam zbog njegove ljepote često samome sebi spominjao; izgovarao sam ga naglas u trenucima lirske zanesenosti. On glasi: *A thing of beauty is a joy for ever = Jedna je lijepa stvar radost zauvijek!* I neprestano sam se vraćao na riječ *thing*, nastojao sam je spojiti s mnogovrsnim značenjem riječi *cosa* u talijanskom i *chose* u francuskom jeziku.

Ipak, to je za razgovor s nepoznatim čovjekom bilo vrlo malo, gotovo ništa! Nisu mi u tom trenu pomogla ni druga imena iz engleske književnosti. Vidim pred sobom čovjeka koji traži neku ulicu, a ja mu je ne znam pokazati. Bio sam u čudu. Počeh mu talijanski objašnjavati da ne znam engleski. Tad sam osjetio da me razumije. Shvatio sam: on razumije talijanski, ali kad govori, sve riječi izgovara na svoj način.

Hodali smo dugo jedan do drugoga i tražili ne bismo li sreli nekog redara da bi nam obojici pokazao ulicu gdje su se nalazili naši pansioni. Uz Tibar ni glasa o čuvaru gradskog reda, pa zato krenusmo u pokrajne ulice. Tamo smo ga našli i on nam je, kao što bi to bio učinio svaki Rimljanin, ne samo pokazao ulicu nego nas je i odveo u pravcu naših pansiona. Poslije smo se smijali svojoj zabuni, jer smo se, ne poznajući Rim, vrtjeli oko pansiona.

Sjećam se da sam se još dvaput vidio s ovim dobroćudnim čovjekom, koji je bio profesor klasičnih jezika. On mi je darovao za uspomenu na naš neobični susret u Rimu talijanski prijevod s engleskim tekstom pjesama Johna Keatsa i Shelleyja. Rekao mi je predavajući knjigu:

— Jučer ste na izlasku iz katakomba citirali jedan Keatsov stih. Sjećate li se? Bili ste nešto uzbuđeni kad ste prošaptali: *A thing of beauty is a joy for ever!*

Zahvalio sam mu, ali ni tad kao ni poslije nisam zadugo bio svjestan ljepote i dubljeg značenja ovoga slučajno napamet naučenog stiha. Ipak, on me je i dalje u životu pratio, gotovo progonio, pa sam osobito zato počeo proučavati cjelokupna djela Johna Keatsa.

Godine su prolazile. Čitajući djela ovoga pjesnika, napokon sam osjetio, i to bjelodano, da se u citiranom stihu krije srž Keatsove poezije, ali i suština njegove estetike. Tome sam stihu poslije dodavao stihove iz *Ode grčkoj urni:*

Ljepota je istina, a istina ljepota — to je sve što vi na zemlji znate, kao i sve što vam je potrebno znati!

Stihovi su jasni, dopunjuju već spomenuti, premda se u njima ne govori o radosti, nego o *Istini* koja je za Keatsa jednaka *Ljepoti.*

Više od trideset godina moja se je estetska svijest okretala oko ovih Keatsovih stihova, a moj je duh kružio oko ljepote koju je pjesnik tako reljefno izrazio u svojim *Odama* i *Sonetima.* Sad vidim da nisam bio na krivom putu, jer sam u njemu bio našao dobroga mistagoga za razumijevanje antike kao i za ulaženje u estetiku lirike.

Lijepa stvar = nešto što je objektivno lijepo i prožeto subjektivnim doživljavanjem *postaje radost zauvijek;* to je ono nešto što je često apstraktno, ali, jer je nastalo iz objektivnog, ono je u svojoj apstrakciji radost, nije anemično, i ta je radost opet posljedica neke osebujne stvaralačke radosti zbog koje umjetnik ustraje na svom mukotrpnom putu.

Ostvarena Ljepota za pjesnika je radost zauvijek. Ovo *zauvijek* označuje trajnost umjetničkih djela, ali ujedno dokazuje njihovu konkretnu vanvremenost.

Da bi radost bila nadvremenska, potrebno je da postoji lijepa stvar. Iako smo u vremenu, tek svojim stvaralačkim sposobnostima postajemo ono nešto što je nad vremenom.

Prava se ljepota često nalazi u doživljavanju ekstaze, a ona počiva na onome što Keats veli da *a thing of beauty* čini za nju, ako je doživljaj iskren, znači stvaran.

Riječi su za Keatsa sadržaji, one samo toliko i vrijede u oblikovanju. On je uvijek svojim stvaralaštvom nastojao da se otrgne od ovoga mukotrpnog doživljavanja te čeznuo u tragosu života za osobitom vrstom ravnodušnosti. Zato i kliče u jednoj odi *(Oda ravnodušnosti):*

O vi Priviđenja, iščeznite! Nestanite iz mog dokona duha!
Odletite među oblake i nikad se više ne vratite!

U *Hiperionu* (II, 228—9) kao da se Keats smiruje, pa postaje odrješitiji:

Vječan je onaj zakon:
tko je prvi u ljepoti, taj nek bude prvi i u moći.

Hölderlin je isto to naglašavao u svom djelu *Hiperion,* a to je ujedno glavna srž njegova autobiografskog romana. Na toj su se stazi sreli jedan i drugi pjesnik. Za Keatsa je zakon Ljepote vječan jer ruši svaku silu i jer se očituje u svakoj grani umjetnosti. Keatsovi maloprije spomenuti stihovi mogu se odnositi na onu stalnu čežnju našega duha koja umije ljepotom graditi i razgrađivati.

Ta oblikovana ljepota stvara mogućnost novih doživljaja *jer su,* kako Keats pjeva, *melodije koje smo čuli slatke, ali one koje nismo čuli još su slađe. (Grčkoj urni).*

Keats uvijek umjetnika potiče na stvaranje, neprestano ga opominje da pazi na ono što je najbitnije, kad pjeva:

Oh, slatke li mašte, nek ona bude slobodna;
stvar se svaka upotrebom kvari:
ta gdje su jagodice što ne gube svježinu
ako ih se mnogo promatra?
Ima li djevojka
kojoj je zrela usna uvijek svježa? (Oda fantaziji, st. 67 i dr.)

Za Keatsa je poezija, a osobito lirika, hrabro nastojanje da se otmemo tijeku opće promjene barem samo za jedan trenutak te da nam poslije pođe za rukom da ga zbog njegove ljepote ovjekovječimo. Ovo je u skladu s onim što ga pjeva G. Rosetti u sonetu *Trajanje života:*

Sonet je spomenik jednog trena,
sjećanje što vječnost duše posvećuje
jednom satu besmrtno umrlom.

U Keatsovoj poeziji emocija se utjelovljuje samo u riječima koje su pune sadržaja. Ona stvara, da tako kažem, utjelovljenje slike doživljajâ u riječi. Keats je u *Odama* izrazio točnu sliku svoga pjesničkog stvaralaštva. U njima je njegov stav prema Vječnosti. U njima je sažeta njegova lirska ispovijest. Budući da su pjesnici svjedoci Ljepote, Keats ih opominje da nikad ne smiju zaboraviti opomenu:

O bardi Strasti i Veselja,
vi ste svoje duše ostavili na zemlji!
Jesu li vam duše i na nebu također,
da l' ste obdareni dvostrukim životom u novim krajevima?
Da, one na nebu su u vezi
sa sferama sunca i mjeseca
i sa šumom česama divnih
i s govorom glasova punih grmljavine,
te sa šuštanjem krošanja nebeskih,
a te iste duše jedna do druge sjede
na elizejskim livadama u slatkoj slobodi,
gdje pasu samo Dianine košute.
Sjedite pod krupnim plavim zvončićima,
gdje cvijet lijepih kata miriše kao ruža,
dok sama ruža mirisom odiše
koji na zemlji ne opstoji.
U tom kraju slavuj ne pjeva
neku zanosnu pjesmu bez smisla,
već božansku melodioznu istinu
sve slatke mudre slike
pa bajke i priče zlatne
o nebu i tajnama njegovim.

*

Tako vi u visinama živite,
te ponovo na zemlju silazite.
Tad nas duše ovdje na zemlji koje iza sebe ostaviste
uče da do vas nađemo stazu,
gdje vaše druge duše kliču od veselja,
uvijek budne i nezasitne.
Ovdje vaše duše rođene od zemlje
smrtnicima o njihovu kratkom vijeku govore,
o bolovima njihovim te o nasladama,

o strastima njihovim i prezirima,
o slavi njihovoj i njihovoj sramoti,
pa o svemu što jača i što sakati.
Svakog dana vi nas upućujete
u mudrost, prem odletjeste daleko!

*

O, bardi Strasti i Veselja,
vi svoje duše na zemlji ostaviste!
I na nebu vaše su duše, jer u novim
predjelima dvostrukim životom vi ste obdareni! (Oda)

Jasno je da je *dvostruka duša,* tj. besmrtnost o kojoj govori Keats, pjesnički oblikovno uspjela lirika, a zatim općenito poezija. Pjesnik živi dvostrukom dušom, jer svoju dušu oblikuje u svom djelu i ona kroz djelo oživljuje u duši primaoca, koji je stvaralac na svoj način. Za Keatsa je književnost izraz duše i ona je duhovno oblikovanje duša. Dvostruka je besmrtnost umjetničkog djela i duše kao takve. U *13. sonetu,* upućenom nekim prijateljima, Keats kliče:

Dopustite da oko uha moga glazba bruji
i kao što ona prenosi svaku kadencu krasnu
tako da bih i ja stih presjajni napisao.

U *15.* vjeruje da će stvaraoci
svijetu jedno drugo darovati srce
s kucajima drukčijim.
Zar ne čujete zov šumni velikih djela?
O, vi narodi, poslušajte barem malo,
pa onda zanijemite! —

jer Keats zna *(16 sonet):*
poezija zemlje nikad ne umire!

Misao se nastavlja u odi *Stihovi o gostionici Sirena.* U njoj je providna aluzija da se samo u poeziji nalazi pjesnikova duša.

U svim svojim tumačenjima lirskog doživljavanja Keats je, premda je osjećao gorčinu života, ipak u *Odi melankoliji* utješio one koji podliježu malodušju u svom dnevnom stvaralačkom usponu, kad je ispjevao u trećem dijelu ode ove stihove:

Melankolija boravi s Ljepotom koja mora umrijeti.
Ta je Radost uvijek s rukom na usnama
u želji da nam zbogom rekne.

Ipak, uz ovu tvrdnju Keats nas uvodi u svom sonetu *Spremam se da još jednom pročitam kralja Leara (35)* u autobiografsku težnju da sve izrazi stihom. Ona se je jako odrazila u njegovu tragičnom osjećanju života. Tako nam njegov stvaralački lik postaje još prisniji i plastičniji.

Vanjski je Keatsov život kontaminiran i isprepleten s unutarnjim, dok se tijelo i duša ogledaju u sonetu upućenom Johnu Hamiltonu Reynoldsu (36):

Kad strah me obuzme da bih mogô nestati
prije negoli bi moje pero moglo
popabirčiti moj stvaralački mozak,
te prije nego nizovi knjiga na stranicama svojim
u se prime ko žitnice zrelo zrnje —
kad promatram na zvjezdanom licu noći
velike i oblačne simbole nekog drevnog romana,
te mislim da bi života moga moglo nestati
da slijedim njihove sjene s magičnom rukom sudbine
i kad osjetim, o lijepo stvorenje jednog sata,
da te neću vidjeti više
i da kušati neću kobnu moć
ljubavi koja ne razmišlja, —
tad na obali velikog svijeta osamljen stojim
i mislim, dok Ljubav i Slava u ništavilo tonu.

Zaista, Keats je proživio mnoge gorčine u svojoj borbi za ravnotežu lirskog izraza. U 48. sonetu: *Napisano na vrhu Ben Nevis,* okružen nedohvatnim zrenicima i osjećajući deziluziju, pjeva:

— sve je ono što moje oko susreće
magla i hrid, — ne samo u ovoj visini
nego i u svijetu mislî i duševne snage.

Keats je nadvladao tegobe u radu. Radio je do smrti neumorno. Njegov je kratki životni vijek (31. listopada 1795 — 23. veljače 1821) ispunjen stvaralačkim zanosom. Meni je to osobno uvijek služilo kao najbolji uzor, jer sam u živahnosti njegova duhovnog razvoja kao i napora u radu, premda mu je bolest izjedala slabi organizam, osjetio neutaživu težnju izvornog pjesnika da istinom služi Ljepoti.

Keatsova poezija odmara duh, bogati ga i osvježuje; ona u ljudskom srcu produbljuje smisao za lijepo, a neprestano pomaže duši na svim raskršćima da otkrije i nasluti samu sebe. Na tom trnovitom putu ona uvijek naslućuje Vječnost.

(Esej iz knjige eseja: Putovi Ljepote)

Ante ŠIMUNIĆ

ODISEJI NEBA

armstrongu, aldrinu, collinsu

riječ je pobijedila gluhoću
pepeo vatru
orlovi su poletjeli prema suncu
pijetlovi osluškuju zoru
u ozračju uma — more tišina
galaksiji mijenjaju rodoslovlje

napisan je predgovor

PORODENJE ZEMLJE

velikoj trojci

riječ je na početku
činom postala

zemlja je zajecala
u sjenci kolijevke
tri kralja pođoše
putanjom srca
da joj na dlanu
donesu mjesec
da joj daruju
more tišine

riječ je izrečena
čin je dovršen

Andrija VUČEMIL

DUVANJSKA RAPSODIJA

(svršetak)

Stavak

VIII

vrh velikih križanja
(kuda se na koncu prolazi)
pale se vatre oprosta
putovima što usahnuše
i ne dovode duše pravednika

zvone večernja zvona duvanjska
s ljubušom se došaptavaju
o tajni koja ječi svemirom

primam te kamene na svoja ramena
do onog križišta da te ostavim
precima našim uzglavlje
za njihove glave odsječene

usprkos prkosa
što ga donosi breme vremena
ja palim vatru na vrh tušnice
da jadransko more zagrijem

tako sam često spajao
dah golih planina sa sobom noseći
priobalnu pitomost da oplodim
snagom naših čakšira vunenih
da nam ne budu strana bijela žala
grla djevojačka
daleki morski putovi

u pomoć prvu iskru dozivam
neka blagi južnjaci doplove
s vlagom za naša žita ječmena
a ja ću dotle buru uhvatit
u dједov koporan sukneni
i bit će cvijeća bit će ljubavi

Stavak

IX

jedne su noći raž iz korijena čupali
pun mjesec se s tušnicom sjatio
u nekoj tajnoj uroti ljubavnoj
tamni dio zemlje tamno korijenje
priljepljuje se za dlanove

pokrov za kuću protiv vlažnosti
u ovom snopovlju srpnja mjeseca
snop po snop u kladnju stavljaju
protiv prosinačkih prvih snjegova
i bura u led okovane veljače

mimohod su zvijezde činile
nad pognutim curskim glavama
sitno se zrnje lagano krunilo
niz bjelinu ruku pod stopala

noć za ljubav i odmor
darovanja
uzimlje
njihov znoj za svoje uzglavlje

na polju duvanjskom
s pola raži s pola korova

Stavak

X

sa srcem u ruci rasiplje toplinu
moj brat orač
sijač gladnih njiva
u oku svom izgubi ljepotu
sakupljač znanja
čije su noge
lomile ove brazde
čije su oči
okamenjeni svjedoci
molitve

miris topline majčinstva
još nam vabi ruke umorne
u zaleđen vir udahnut zraku sunca
polje će biti svjedok da srce još kuca
na dlanu za mladicu što klija
u ropstvo znanja
i silu nemoći

moj brat orač
uzemljen je stao
pod vječnim svodom
širećí znojne ruke
za bratstvo ljudi
okove i muke

Stavak

XI

riječ je o oprostima što smo ih ponijeli
u klici iz majčine utrobe
kao znak raspoznavanja uvriježenih
na dugim putanjama
prema svjetlosti

oni su stali na prvim raskrižjima
i pred oči nam pokazuju ruke krvave
nekih koji su davno prolazili prije nas
sa polja našega bez naših kostiju
a nekim slučajem što je izvan naše
spoznaje nalazimo se
na istoj putanji

poklanjam nježnost oka moć prstiju
da se snage skupe što su u moći oprosta
u ovim stihovima što su pisani
za sva mirisna jutra što nas čekaju
a dug je put
dug put
pred nama

Stavak

XII

zarobljeni
a ne pomišljaju da se izbave
od ove ravnice neplodne i brda goletnih
ne svojom krivnjom od sreće rastavljeni
orači jesenji orači proljetni
rvu se sa zemljom isposnicom
i bez poraza i bez pobjede pristupaju
žetvi koja je daleko od toga da bi opravdala
ime i napunila sve praznine što je čekaju

poneki odlaze na izlete
po onoj paroli trbuhom za kruhom
da bi se još izmoždeniji vratili
u ovaj kutak među vjetrove

a ja ponekad u kutu osame kunem
kirurge što ne pronađoše
skalpel kojim bi presjekli
pupkovinu što ih sapinje

i hod mladićki ubrzo učini hodom
teškim staračkim

Stavak

XIII

u subotnje večeri pune sućuta
blagog sjaja mladog mjeseca
polje se u tamu noći uvija
za sutrašnji počinak
nemirno i do mene dopiru

g l a s o v i

da li su toliki moji sinovi otišli
odveć daleko da se ne vrate
makar u jednoj suzi očaja
za uzduhom koji su djedovi disali

u prijeđenom putu uvijek ima povratka
za sunčev krug u šaku crnice
zar nikad neće čovjek zaplakat
u čije je grudi pečat utisnut
da je od bure i kamena poteko
komad livade s mojih ravnina
njihovo čelo prsa junačka

Stavak
XIV

bio bih zadnji ovog polja
orač nesporazuma među planinama
ukotvljeni lanac nemira
da kroz kosti moje ne provijava
stoljetni vihor slobodišta

da nije svjetlosti i zlatnog zrna
koje izvadiše majke iz punih prsiju
mlijeko i ljubav da se održe
usprkos grube gladi i zle godine

vitki jablani i vrbe poredˇšujice
bili su svjedoci molitve
apsolutnoj istini što se prolama
kroz bijedu naše svakodnevnice

a ja sam tek pjesnik
što navraća
potok riječi
na djedove ledine

škrt je govor moj kao i mašet
što me graniči
od ovog i onog vremena

Stavak
XV

za susret s pjesmom
darovan mi je put govora
(međaši riječi zahvale za opstanak)
on je izvor osvještenja
pratilac još iz kolijevke
preko gusala
na vječnost
oslonjen

pri svakom susretu
sebe drugog se oslobađam
za sve koje putovi uz polje povezuju
da li su bili
ili će biti svjedoci
bar jednog proljeća
rascvjetalog u povijesti
koja prožimlje riječi
i ritam novih stihova

a onda dolaze
u susret pjesmi
izmoždeni glasovi
rascvjetane zime
nagrižena proljeća

Stavak
XVI

razlučivanje dana od nedana
nad ovim poljem mnogo svanutih

kada su i noći vatrom gorjele
želja u stisku i dodiru

oranice i zreli klasovi
gomolji i glavice kupusa
u snima se nježno
kao i tijelo žene miluju

i nemoć u nama velika
odvojit polje od postelje
molitvu od ranog pluženja

vrelinu srpnja
i mraz ranog proljeća
ne kleti kletvom najtežom
a dan je u noći
noć danom okovana

dok svakog trena tako uporno
preko polja plove oblaci
ozrcaljeni stidno šujicom
djevojačka njedra u jeseni luduju
orače nove kozbaše
za ovo polje treba roditi

sve pod sivom kapom
neba atomskog

završne pjesme

djevica pod libom zavjet obnavlja

m o l i t v a
doći na ovo polje
smiono
bez straha
kroči među vlati ječmene
žuta boja opija
(nas koji žetvu očekujemo)
i zasjenjuje vidokrug
tijelu znojavom

prašna je cesta
ne smeta
mi smo navikli na tragove pravde
u prašini

čekamo te
još
iako su gozbe svršile i
uzvanici se za svojim sjenama razišli

kroči
čeka te tvoj dio sna
tvoje nadanje
tvoja mržnja
tvoj dio kamena i blata jesenjeg
tvoja brazda
tvoj dio voda i oblaka
tvoja zraka sunčana
tvoj dio srca u prsima ovih sinova

polja koja si odlučio
učinit svojim taborom
iako su se prestali čuti glasovi
molitve iz usta patničkih
još mržnja nije zauzela
sve utvrde u srcu čovjeka
još ima nježnosti u prstima
dođi i učini
da učinimo što je činiti
dok ima trag svjetla u našim očima

d o đ i

mi smo tvoj dio
tebe nedjeljivog
zašto nas ostavi na milost
i nemilost polju neplodnu
vjetrima i suncu tako dalekom
i kiše nas zaboravljaju kad nam trebaju
samo se vjetrovi jate oko nas
i zavijaju kao gladni psi i kurjaci
na suvoledici

p o r u k a

1
i eto
možda će i pjesma umrijeti
kao i riječ proročka u srcima nevjernih

stala sam kao i ovaj kamen pred
tvoje prijestolje
ravnino zaboravom ovječana
u kamen istina sakrivena

2
na svoje grudi primila sam pjesnika
dar njegova kazivanja
s našom krvi poistovjećujem
pred ovom planinom čije su vrleti
oni što bijahu prije nas
božanstvom častili

3
i kralj pod ovo brdo dojaha
na našem jedinstvu
dok kletva ne bi izrečena
i braća odoše za svojim strastima
žezlo i kruna od sviju blagoslovljeno
na ovoj ravni snage sagledane
i bi izgovorena riječ koju potomci zaboraviše
u strašnoj oluji što je svijet rascijepila

4
a mi smo
kćeri tomislavove i sinovi zvonimirovi
u smjeni zima i proljeća
u brizi za suh kruh ječmeni

uz čašu rakije u slavu bogorođenja
zaboravili
da je ovo polje velikog mučenja
samo jedna križna postaja
i da je tušnica s vranom i ljubušom
pravi vrh prava golgota
na kom se naše nade zamrzavaju

5
kleknuti nisam htjela
a molitvu sam izgovorila
bogalji ni u čijem domu nisu poželjni
a u kamenu nemam čvrsta zaloga
darujem zato srce
da se sva srca u svjetlu okupaju
i poteče obilje ljubavi

e p i l o g

druga pjesma o ptici

nakon stotine i stotine stuba izidanih
ne nađoh ptico tvoje gnjezdište
a ruke mi još trepere od želje
da ti bar jedno krilo razderem
ptico da ne bi mogla letjeti
nad ovim poljem koje prezireš

i kad se san spusti na oči umorne
u ušima moje subraće
još odzvanjaju tvoji krikovi
ptico daj zaboravi
zloguke vijesti
u noćima

neka mir vlada nad ovim njivama
i žita nek se klasaju
u znoju će sloga niknuti
na kamenu zmija psiknuti
i nestati u procijepu
bijel cvijet će pomoliti

ako nestaneš ptico ako nestaneš

i oko bih ti ptico htio izvadit
da kainovu kob ne gledaš
na polju svetom zavjetnom
više od tisuću godina
lepeću tvoja krila
nad našim ponorima
ptico odlazi ptico odlazi . . .

Josip M. JANKOVIĆ:

MJESEC DANA DO PUNOLJETNOSTI

Kako je želio tu blizinu! Svako jutro motrio je i tražio poznatu kapu u jurećem vlaku. Našavši se u magnetskom polju, ukrcavao se u vlak. Baš u onaj vagon! Kapa je bila krznena. Čelo sjajno. To je bila svijeća svim njegovim leptirima. Poznavao je to čelo. Nije bio u dvoumici. Kad se nije vidjelo čelo, isticala se kapa.

Evo, kako se knjiga rastvorila:

Ruka — oslonjena na prozor. Dlan podupire čelo. Ravno i mirno. Prsti poniru u kosu. Sakupljena je na zatiljku. Stegnuta kao mladi vojnik. Dugačka i mirisna rasula se ramenima. Čak i leđima. Tužna vrba. Dugačke, tanke i vitke, opuštene grane. Uzbibane svakim daškom povjetarca. To su orhideje što teku s glave.

Glava uz prozor. Djevojačka. Lice okruglo. Jedro. Bezazlenost dječjeg lica. Obrazi kao trešnja. Dvije savite latice umjesto usnica. Nenametljive.

Ruka se spusti. Oči. Širom otvorene. Tamne. Jasne. Uporne. Nepokretne. Ne bulje niti zure. Žive su.

Brada voljko nagnuta na dlan. Glava se okrene en face. Opet oči. Nijema sjeta. Obrve se skupe kao kljunovi golubova. Koža namreškana na korijenu nosa. Opet mir.

Desi se susret. Dva oka — dva oka — sudar. Ne ču se limeni zveket. Tiho se izmiješaše dvije svilene niti. Plave. Nisu bile igle bodljika.

Svilene niti se zategnu. Svaka svojim tokom. Oči u oči. Vrijeme brza. Brže nego vlak. Očima br. dva postoje energije. Niti pogleda se spuštaju. Dalekovod ljeti. Klonu. Klonu još niže. Klonu do dna. Za njima se zalupi zavjesa trepavica. Naglo. Ali se tresak ne ču.

Mogao sam barem u sebi reći: »Je vous aime beaucoup!«, propustio sam priliku kao u svakom poslu.

Dok su prve oči motrile polja, druge su priželjkivale susret.

Drugog dana vlak se vraćao iz škole. On je sjedio. Osjeti da ga nešto škaklja po licu. Pošalje čelne izviđače. Kroz drveni naslon klupe opazi dva jezerca. Bile su oči. Radoznale. Njihove zrake kucale su na njegove prozore. Kao kosa kiša. Prozor je izdržao bez roleta.

On zaželi razgovarati. Na francuskom. Bar malo u nekom susretu. Da se putovi ukrste negdje u gradu. Tamo gdje ima mjesta za tri-četiri riječi.

Stižem, stižem, stižem... Ulazio je vlak u stanicu. Na okviru bicikla sjedio je on. Mladić. Mršav u licu. Prištićav. Kose kratke i bez staze. Obrve su mu tamnije od kose. Slikarski razmjer između brida brade i vrška nosa; od korijena nosa do vrška; od korijena diljem čela začudo je točan! Povrh kaputa viri crvena majica.

Nije nikoga čekao. Brklja mu je prepriječila put. Ošine isjeckanu zmiju jednim pogledom. Zmija je crne boje. Glave su nepoznate i poznate. Crvena Majica upusti se u razgovor s Kestenjavim. Preko brklje. Dolaze dva nepravilna lica. Nešto žvaču. Kestenjavi zamoli podeblju svraku da malo prigrize. Mljaskajući cikne:

— Iju! Fino.

Crvena Majica stavi točku:

— Preteška kategorija.

Majica se okrene. Zatrepta očima kao štene na suncu. Srce mu se počne bacakati u mršavim prsima.

Dolazilo je — Lice. Samo. Susretne neku kolegicu. Dok je tinjao razgovor, Majica se vrpoljio. Kao zvrk.

Dvije Eve s pobijeljenom kosom zalete se na lokomotivu. Hoteći se ogrnuti pažnjom. Jednoj zapne cipela. Zaglavila se između tračnica. Na cesti. Strojovođa odbi jedan kolutić smijeha. Majica naumi prezrivo pljucnuti. Iz pristojnosti utomi namjeru.

Lice je razgovaralo. Majica prikuplja svoje snage. Trubi: zbor. No, ostao je nekako razlijan. Kopkao je. Nikako da pronađe razlog. »Bilo bi zgodno uputiti se u susret Licu. Ali kako? Kako! Kako?!« — šumilo je u njemu. Brenčalo. Bez jeke. Nije mogao preskočiti taj uski, ali duboki ponor pitanja.

Lice je dolazilo. Majica je zurio. On nije govorio da su Evine kćeri lijepe. Ovdje pak osjeti sušu riječi. Imao je oko, a ispod rebara nije bio baš sasvim šupalj.

Lice je sve bliže. Dolazi. Majica se stade gnijezditi gore od kvočke. Nekako ukroti svoj nemir. Ipak ljevicom počne pritiskivati zvonce. Cilik se ne začu. Nije bilo mehanizma.

Lice je bjegunac iz bajke. Vila. Majica posta šiba na vodi. Snagom petnih žila podigne pogled. Oči su ga motrile. Čude se što je tako smršavio. (Tko vidi nekoga prvi put, ne kaže mu: ti si mršav!)

Lice se ukotvi na rubu pločnika. Projuri motociklista. Vlak je već davno ispario sa stanice. Nigdje nije bilo ni krpice dima.

Lice. Majica se zadivi do kapilara divljenja. Električni titraji skakali su njegovim laktovima. Preticali su se. Htio se dopasti. Uozbilji mršuljak svog lica. (Pogrešno!)

Lice je prošlo. Majica sad stoji oslonjen na most. U rječici se kupa večernje sunce. Gaca po plitkoj vodi. Majica gleda preko desnog ramena. Vidi kosu. Valovitu. Ne vidi se lice. Nije više Lice. Kraj njega se nađu mladić i djevojka. Ona zapjevuši:

— Na mostu čekam na te, da l' ćeš ipak jednom doć...

Majica se nekako zgrči. Ispod prsne kosti. One jezičaste. Iznad vitkih rebara. Pomisli:

— Neće nikad!

S tetiva kapaka poletješe dvije strijele. Paralelno. U paraboli. Padnu na meke orhideje kose. Taj je pogled razjedala čežnja. Tu na stotinjak metara, na strelomet pogleda bila je Brezina Kosa. U njega su bili glatki dlanovi.

Vlakovi su jurili. Dnevno dvaput. Ujutro se pozdravio s očima. To je bio razgovor. I poljubac. Sav srcoliki list.

Na putu do škole našao se uvijek blizu. Tu ih dočekuje drvored breza. Melankolične su. Srebrne. Za njega su i vrednije. U vrtićima ispred kuća naginju se baršunaste ruže: plave, crne, crvene. Druge su od svile. Bijele.

Ona je bila živa breza. Ruža od baršuna koja putuje.

Kiši. Pobožno. Brezinim granjem nižu se čisla korijandola. Njezinom kosom klize sedefne kuglice. On podmetne ruku pod granje. Na dlanu je trčkaralo živo srebro.

Na peronu. Gdje će odmoriti oči umorne od slova i brojki? Zavrti se na peti. Pogled zalepršа. Odulji se. (Centrifugalna sila!). Zapne za ogradu perona. Onako nemoćnog netko ga prihvati. Tankim prstima. Prinese k licu. Bio je otvoren dlan za pozdrav. U očima. Nasta strujni krug.

Potom se stalno ogledavao u to zrcalo očiju. Bilo mu je kao da pleše na sunčanom daždu u podne. A pred njim je svježa duga na domaku pogleda. Na sunčanom daždu se raste. Čuo je šum svoga rasta.

Vidjevši jednom kako razgovara s nekim školskim kolegom, protrnuo je sav do malog prsta na nozi. Baloni smijeha ljuljuškali su se ispred mladog para na ulici. U grlo mu se uselio tvrdi kamen.

Svaki dan je ispraćao vlak. Znao je vagon. Znao je i prozor. Znao je da ga tu čekaju oči. Dok su pogledi pružali ruke, vlak ih je rastavio. Rastrgano. Niti su vijorile. Bespomoćno. Sutra je opet niknuo slatki čvor.

Tako je klupko pogleda bivalo danomice sve deblje. Ali riječi nisu nikad kapnule. Pupoljci usana nisu procvali riječima. Sjeo je blizu. Na susjednu klupu. Kraj nje je bilo mjesta. Nije se usudio ptati. Da je bar sad započeo razgovor! Ne. Ni to... Bio je samo govor očiju. Nijem. Rječitiji od glasnog.

U njegovu vrtu rasli su krupni bijeli božuri. Puni rose. Uvijek ih je uspoređivao. (Zna se s kime!). Poškakljao bi im latice obrazima. Majka mu je rekla da pokloni cvijeće svojoj djevojci. On je nosio bokor. Gradio je kule do vlaka. Onda se sve srušilo. Bio je svjestan svoga kukavičluka. Ona je tražila cvijeće od kolegica. Njegovo je bilo kudikamo ljepše. Stalno je bio na startu. Odustajao je prije trke. Tako je već zorom sunce zalazilo.

Jednom su ih dijelila vrata. Kako bi ih koji putnik otvorio, tako su oboje zirnuli. Kao slučajno. Pčele njegovih očiju stizale su bez pô truda do latice usana. Vrata su ostala otvorena. U njegov odjeljak. Kako bi rado bio zadržao vrata u tom položaju! Neka sila naređivala mu je drukčije. Da ih zatvori. Da ne bude napadno. On se pokori. Zalupi krvnički vratima. Htio je ustati da se ispriča. Noge mu otežaše i on ostane sjedeći. Kopnio je grizući se prijekorima.

Poslije podne je razredna svečanost. S njim su tri kolegice iz razreda. Vlak čeka. Dugo. U vagonu nema nikoga od putnika. To iskorišćuje jedna od djevojaka.

— Ajde da te naučim plesati.

Bila je filmska diva. Njegovi bi se kolege sigurno polakomili. Gubili su glavu za njom. Njega je nazvala ženomrscem. Sad joj pruži praznu košaricu. Njezin ponos bio je malko »poštucan«. Pokunjila se.

Skočili su sa zadnje stepenice. Na peronu je stajao netko poznati. Oči. Dva oka. On popravi kravatu. Leptir-mašnu. Išao je u ženskom društvu. Oči ga gledaju. Prošli su. On se ogleda. Opet oči! Radije bi bio ostao tu. Na peronu. Da stoji i gleda...

Tako nije naučio plesati.

Danas je ostao u hodniku. Gleda. Jeka se javlja. Smirenom radoznalošću. Stvori se gužva. Rijeka putnika ponese i nju. Ona se izmakne. Putnici su lakše ispadali. Nasloni se na nj. Lijevim ramenom. Čudna radioaktivnost. Slatki teret. Kakvog li slučaja. Sad bi samo trebalo šapnuti ime. Njeno ime. On ga je često šaptao. U polju. Susprežući dah, bojao se da ovo ne prođe previše brzo. Nadođu

mu misli trijumfa. Konačno je osvojio nedostižni vrh planine. Počeo je piti likovo.

Ali, nešto nepredviđeno pomutilo je mir jezerske vode. I vodencvijeta na lopoču. Smeo se lopoč. Filmskom brzinom proleti mu kroz glavu noćašnji san. Nezvani gost.

... Sam u hotelskoj sobi. Dvije sobe. Netko je na vratima. Polazim iz sobe u sobu. Kucanje. Stvarno! Neki mlađi čovjek nepoznate fizionomije želi ući. Za njim su još dvojica koje ne vidim, ali osjećam da su tu. U brzini pritisnem laktom vrata pred neznancem. Okrenem ključ u bravi do kraja. Vrata su podrezana pa se neznancu vidi glava i vrat. Izvučem ključ. Žute ili neke neodređene boje. Dugačak. Počnem udarati stranca.

Trojica uzmakoše da drugdje pokucaju...

Srednji kažnjenik privuče mi pažnju. Primaknem se. Nehotice izustim: »Pa ovoga ja poznajem«. Bio je neznanac koji mi je kucao. Udovi neznanca oživješe. Križ se približi. Ruke se spuštiše. Živ čovjek siđe s križa. Stoji na povišenom mjestu. Čovjek s otkritim bijelim prsima. Kao da sam začuo: »Zbog tebe silazim«.

Nikad nije obraćao pažnju na snove. Ali ovo je bilo više nego san. Nekakvo proroštvo. Alarmantno do dna.

Još uvijek osjećao je dodir ramena na svojim prsima.

Crvi prijekora stadoše ga grickati. Je li to ono nedostiživo? Ono danima željkovano.

Nešto se u njemu slomi. Sav se uznemiri. Uzruja. Uzburka. Razdvoji. Iščaši.

Dodir ramena trajao je nekoliko trenutaka. Postade mu težak. Neizrecivo težak. Nesnosan. Podao.

U njemu je nešto grmjelo: ne, ne... ne! Osjeti se prevarenim. Ismijan. Ranjen u nutrini. Težnje se premetnu u glupost. Blijedo glupe. Mrtve koprive.

On se prene. Odlučnim pokretom razdere crvenu paučinu koju je brižljivo pleo svakog dana. Dragu paučinu. Sam je bio u nju uhvaćen. Posve dragovoljno.

Ne pogledavši lice koje je uvijek iščekivao, sjuri se niz stepenice i popne u drugi vagon. Za njim je ostao jedan čitav svijet. Možda zauvijek...

Prostre se na prvo prazno sjedalo. Umoran kao zemlja. Mehanički otvori knjigu: Antologija filozofskih tekstova.

Vlak je ponavljao po sto i prvi put svoj dosadni refren: bambaramban, bambarambam... bam...

Bio je pitan u školi. Već drugi put u tri dana. Mnogi su potonuli i izvukli ključ za sijeno. On je preživio pokolj.

Bilo je točno mjesec dana prije njegova osamnaestog rođendana.

Ivan Zvonimir ČIČAK

PJESMA O TVRĐI

Što sam
doli kula s bedemima
na osamljenoj hridi;
svjetionik na stijeni.
Nemam stijene
dovoljno čvrste
i zato je tvrđa osvojiva.
Budi mojom stijenom;
nek mi tvoje kose budu opkopi,
a jedre grudi čvrste palisade.
Okružimo se morem ljubavi;
Odolijevajmo svim napadima
bure
i olujnih valova.
Izdajstvo ljubavi
nije rješenje
već samo odgoda.
Kad bih ti mogao dati
malo vjere u Ljubav.
želiš li, dat ću ti više:
samoga sebe.
Bit ću izdajica,
kukavica,
kapetan koji prvi napušta brod.
Svi zaboravljaju da u tvrđi postoje kuće,
toplota zaštite
sigurnost;
da uz jablan
toliko ponavljani
postoje i druga stabla.
Dođi u moju tvrđu.
Na usamljenosti mora
gradit ćemo dom
u čvrstoj zajednici hridi i tvrđe.
Jedini gosti bit će nam galebovi
i ptice
u našoj beskrajnosti mora.

* * *

Život je pjesma
Što ju zače Bog.
Rekoše mi da nije tako
I da nakon pjesme ostaju
Samo mrtvaci crnih slova.
Smijao sam se
Svjestan njihove greške.
Početak moj je vječnost;
Pjesma ova neće prestati nikad,
Pisana i hranjena od Nekog,
Naša će pjesma živjeti Vječno.

Miljenko HRKAĆ-MIDA

EPITAF

i sad znam što ne saznah
jer prsti su ugasle žigice
a ruke otkinuta daljina
počeo sam s vjetrovima koračati
za suncem koje je zašlo
i nisam plakao što se smrači
niti sam suncokret
da se okrećem jutru
nego sam samo umiranje trenutka

OPALO LIŠĆE

kako pod novim imenom vratiti trenutak
kad odlasci usamljuju obale
kad sve se vraća svome umiranju
kroz sjene visokih stremljenja
s mislima golih kamenjara

poći u rosi zamračenog dana
i čuti glas podnevne tišine
što nad počinkom razapinje sne
mirisom okorjelog drvoreda

i biti sretan što gubiš riječ
što gubiš kad si pokušao dići pogled
i okrenuti se zrcalu svoga lika
iskrivljena lažnim vrednotama
kao da nad obzorjem nestaju utjehe
utopljene našim opijanjima
i ulicama ispraznih lutanja

kako ostati sam
s prstima na umornom lišću

Franjo MEĐERAL

PRIJATEL

Dogo dogo sem iskal nekoga
Koji bi mogel z menom isto biti,
Je, koji bi mogel i koji bi štel
Z menom se čovječe deliti.

Dogo, dogo sem iskal...
Našel sem pajdaša, znanca
I poznanika. Našel sem
Druga, kompanjona i radoznalnika.
Našel sem se, ali ono kaj
Iskal sem nie. Svieča gori
Dim nestaje, nada se gubi...

Dogo, dogo sem iskal
Koji bi mogel i štel čovek biti,
Bez fajde. Rečeno je da čakam,
Jer takef se tek muora roditi.

Mirko KOVAČEVIĆ

SLUTNJA

hoćeš li ikada prošetati
cvatom probuđena proljeća

slutim tvoj korak
kako zastaje
na stazi moga iščekivanja
i umire njegov hod
u svelom lišću zaborava

a raskriljena duša
poput šutnje mora
željela je lađe pokloniti vjetru
i poslati pozdrav s ruba puteljka
nasmiješenim cvijetom ushita

ZORA

noć se spotakla o travku
pjesma iščezla
u beskraju skrivene oluje
u trskama slutnji rasipne radosti

na nebeskom platnu obješena zvijezda
riječ utonula u dubinu šutnje

zora bdije na pragu svitanja

PROLJEĆE

s rukama nade
lovio sam dugu
a jorgovan je cvao
i ptice brbljale
rijekom je plovio mir
ševa je nosila osmijeh
odjednom
dočeka me pozdrav
snenih još pupova
livadom prošetaše travke
srcu što tuklo je radošću
lahor krene s proplanka
vodeći sobom proljeće

Franjo MEĐERAL

V MARKOVE CIERKVE

V Markove cierkve
Raspeti Kristuš visi,
Kletve naše z vuna čuje
Dok kre njega i vu kmice
Nešče svega mrtvoga oplakuje,
A pod zidom ljubaf ljubavnu osvetu kuje.

V Markove cierkve
Raspeta ljubaf visi,
Raspeta rieč ta mila
V kmicu se zîdin skrila,
Na svetlu iz ljubavi baroni
Kure ogen, ljubaf pravdu kroni!

V Markove cierkve
Raspeta rieč visi,
Raspeta istina ta riječ glasi
Počiva si, v kmice...
Al' srce kak da nekak koca
Na kruovu se još naviek pomučko
Več bliedo, al' još, šahovsko polje svetloca.

Ante ŠIMUNIĆ

PRVI TRENUTAK VATRE

Gle! Taman me osupnu vječna razmjena
Sunca i bilja
Slavim danas dan prvog trenutka vatre
Od jutra ptica paktuje s pepelom
Odasvud stižu glasine da
Kamen nije ništa dalji od svoje vatre
Vatra dalja od mene
(Kad će završiti to udaljavanje?)
Mnogo je čišća i životvornija
Priređujem samo dimnu zavjesu
U koju ću sahraniti
Svoje umobolno sjećanje

DOBA VATRE

1

O, prebudno vanvremensko doba
Užiganja vatre
Po raznim predjelima razbuktale tvari!
Srce se stabla raskida
Potom iz limfe izbijaju cvjetovi krvi
Kao zamamne žerave olujne noći
Koje će sagorjeti
Zatečene prisnošću pepela

2

To more što buči
Neobuzdanom konjicom svog talasja
Stvoreno za pogibeljne prijelaze
Iz stanja vatre u neka druga stanja tvari
Dozivlje se prazno između dviju obala
U prekidima
Kad tonu zahuktali strojevi
Crni se ugarak približava obali
I konačno razbija o stijenje
Iščezavajući u pjeni s pobješnjelih gubica

3

Vatra i sunce
Nalaze jednako počivalište
Na dnu tvari

4

Od raznih tvrđava
Rasprostranjenih diljem svijeta
Želim osvojiti samo onu
Koju brani vojska vječnih vatri
Spremna da ljutog neprijatelja
Sažeže u prah

5

Ponovo vatra i more
Svijetom žele zavladati
More prožima svaki kamen
Biljku i ribu
Svaki otok
Nema morem nenaseljenih prostora
Nema vatrom nezatečenih predjela i stvari
Tu je kiša u kojoj se prikriva vatra
I ovaj crni oblak sa svijetlim porubom
Nosi u sebi isto znamenje plamena
Uberite ovaj zamaman cvijet
Prizovite onu ptícu s njenog pjevališta
Odlomite onaj kamen jednim drugim kamenom
Nepotrebno spominjati drvo
I tako redom druge stvari
Od manje ili veće važnosti
U svakoj od njih
Otkrit ćete uskrovištene vatre
Kako dobuju pred veliki pohod

O NOVIM PJESNICIMA

ANTE ŠIMUNIĆ

Vatromet riječi što plamte toplinom heraklitovske vatre koja je sunce, ili možda Bog, ili možda čovjek, ili svijet — to je, uglavnom, poezija Ante Šimunića, poezija čija je glavna preokupacija vatra. U Šimunićevoj poeziji osjeća se da autora progoni osamljenost, te on napušten teži k visini sunca od čijeg žara padaju i mrtve ptice, sažgane mrtvim pogledom svijetleće neduše. Ali, Ante, nisi ti kriv što su ljudi sunca ubili ptícu i što ih dananočno ubijaju, jer si ptica koja leti prema svojem suncu, pa makar znao da će ti u trenutku kad ga dostigneš njegova toplina spržiti krila. Teškoća pjesnikova, ako on istinski živi sebe kao takvog, jest u tome što je uvijek ptica bez jata koja teži k suncu. Heraklitovski problem vatre u kojem se spajaju dobro i loše, vatre koja je i život i smrt u isto vrijeme, to je muka koja dananočno sagorijeva dušu mladog pjesnika čiji se pepeo taloži crnim slovima pjesme. Samo naprijed, Ante!, bolje je da ti sunce sagori krila i da padneš mrtav na ovu besplodnu zemlju nego da budeš ptica zarobljena u krletki.

MIRKO KOVAČEVIĆ

Kad biste me pitali tko je M. Kovačević, ja bih vam odgovorio: slikar. Tada bih vam dao pročitati njegove pjesme i vi biste vidjeli da je on zaista slikar riječi. Njegova tehnika nije odrješito crno-bijela s naglašenim oštrim linijama.

Razbijeno četverogodišnje zatvoreništvo sjemeništa izbacilo je Mirka iz jednog svijeta koji je on više sanjao nego živio. Razlomljen između »modernog« mentaliteta i krutosti iz koje je pobjegao, Kovačević je počeo preispitivati osnovne kvalitete svojih pojmova raspredajući u svojoj pjesmi o neodređenim temama. Sa raskršća bescilja, koji put možda ispražnjenim ulicama htijenja, tražio je sreću kucajući na kriva vrata koja su krila nedorečene ideale njegove mladosti. Istjeran izdajom samoće, lutao je prostranstvima bez cilja, penjao se stubama novih ideala da bi sišao opet u prazninu navika, odlučivši ustati tek u novim svitanjima. Zato Mirkova traženja i nalaze svoje boje u nijansiranju, jer on, za razliku od nekih drugih, nije za biti ili ne biti, iako bi on to htio, nego je za može biti ali ne mora. Ono što me najviše fasciniralo jest priroda koja živi u impresionističkom stilu njegove pjesničke slikarije. Poznavajući Kovačevića od početničkih koraka do danas kad je napredovao do solidnog početnika, mogu primijetiti da se Mirko izvrsno oslobodio sjemeništarskog bugarenja i sjene Đure Sudete koji je nekad bio prisutan u većini njegovih pjesama. Danas on daje svoju osobnu notu, tako da se od njega može očekivati više, i to mnogo više nego što to i on sam misli. Samo treba odgajati pjesmu i odbaciti ono što je suvišni balast. Nije dovoljno samo roditi pjesmu, potrebno ju je i odgojiti jer je ona kao dijete. Prolaznost u njegovoj pjesmi ukazuje na to da i njegova kriza prolazi. Ne valja živjeti s prošlošću. Kad to prebrodi, Kovačević će zaista postati pjesnik.

MILJENKO HRKAČ — MIDA

Poj kamena opijena suncem, suhoća jednog kraja, siromaštvo koje stvara široku dubinu duše koja se reflektira u bogatstvu riječi, to je poj Hrkača, pjesnika koji u poeziji kao i u životu nastoji otvoriti dušu, nastoji postati voda života u toj suhoći duhovne pustinje ove sulude civilizacije. Midu progoni siromaštvo kraja, od kojeg su već i prsti ruku kao jedini izvori života postali samo sagorjele žigice. Miljenko potječe iz patrijarhalnog hercegovačkog kamenjara gdje se još uvijek vjeruje na riječ, gdje je poštenje mjerilo čovjeka, gdje muške suze na ogrubjelim rukama nisu cmizdravo sažaljenje, nego subolstvo, življenje s patnjama brata čovjeka; gdje vjetar udružen sa suncem ispire i sažiže sve osim ljudskog života koji je neuništiv i u pustinji. Naslućeni miris mora u daljini — to je pogled s planine, to je pjev kamenjarskog labuda u kamenom moru. Razbijena stega, izgubljenost u vrevi grada, sudar s jednim svijetom, novim za njegovo poimanje, dovodili su ga poneki put u očajanje koje ga je sve više dizalo. Mida se još uvijek traži, jer teži k savršenstvu. Treba zaboraviti poraze i pretvarati ih u pobjede iz kojih ćemo crpsti novu snagu. Stavove iznesene u pjesmi on živi, zato je njegova poezija životna, njegov program; zato je ona struja koja će užgati u nama žarulju ako smo spremni da se prepustimo struji poetske misli. Midi preporučamo da shvati da povratka nema, čak ni u poeziji, jer svaki povratak je priznanje poraza, a život je vječnost u borbi za naprijed; zato pjesma i jest put kojim će drugi graditi snove, a snovi se nesmiju sačinjavati od prošlog. Hrkač je pjesnik, u to ne sumnjam. Možda bi trebao u pjesmi i u životu biti malo oštriji, prodorniji, borbeniji, energičniji, jer krv snagu ne smije izdati.

FRANJO MEĐERAL

Međeral je pjesnik kod koga je motiv nacionalnog poistovjećen s problemom socijalnog. Vukući korijen iz zagorske potleušice gdje je prvi put ugledao sunce, on je nosio u sebi širinu brežuljaka njegove »zbrazdane Croatiae«, koja je u pjesmi »Moj sinek« samo grč starice koja na samrti očekuje povratak sina koji će postati ponovo »muž«. Revoltiran poistovjećivanjem nacionalnog elementa u kajkavskoj poeziji sa kleti, vinčecom, kupicom i sličnim pjesničkim elementima koji su savršenstvo dostigli u poetskom izrazu Domjanića i Galovića, Međeral nije želio nastaviti naricanje nad prošlošću romantičnog Hrvatskog zagorja, već je buknuo plamenom socijalnog i smislenog. Zato stih iz pjesme »Nostra culpa«: **»Gda je sit i pijan onda čak je Hrvat«** treba shvatiti kao protest protiv vinskog hrvatovanja i kruhoboračkog sitnog nacionalenjaštva. U jednom dijelu svog opusa on postaje registrator prirode oko sebe, njegove su preokupacije svakodnevni poslovi seljaka, običaji jednog sela, obrađeni vinogradi i polja. Njega zanima mentalitet kraja i naroda. U toj poeziji naročito dolazi do izražaja čudnovati Međeralov jezik, zagorski dijalekt neobičan za naše uho, jer je on u biti samo Međeralov poddijalekt. Taj autentični Međeralov jezik još jednom ukazuje i na novu komponentu Međerala čistunca koji čisti i pročišćava i obogaćuje svoj jezik na djelima starih zagorskih majstora pera. U poeziji religiozne inspiracije Franjo pokušava dati vjeru jednostavnog, priprostog Zagorca »koji je tam negde, negda čul da postoji neki dragi Bogek«. Topla, neposredna jednostavnost Međeralove poezije ugodno začuđuje. Začuđuje kako je on i pored izvrsnog poznavanja svjetske literature, a naročito antičke, grčke i rimske književnosti, i dalje u svojoj poeziji ostao Franjo Međeral, sin Hrvatskog zagorja, iz Gornjeg Marofa. Međeral je mlad i kao takvog treba ga promatrati. Kao onoga koji je tek započeo davati. Ipak, njegove prve mačiće ne bi trebalo u vodu bacati.

Ivan Zvonimir Čičak

IVAN ZVONIMIR ČIČAK, taj čudak što dananočno svojom pojavom ninira naše poglede navikle na uobičajeno, isti je u poeziji kao i u životu. Čudnovati preskoci misli, riječi teške poput čekića što udara po glavi izazivaju naš obrambeni mehanizam te ga odmah proglašavamo staromodnim a u isto vrijeme previše progresivnim, bundžijom, hulnikom, egzotičnim nacionalnim ekstremistom koji je u isto vrijeme i Evropljanin. Njegovo kršćanstvo toliko je duboko da izgleda heretično zato što je istinito i vjerodostojno. On je zaljubljen u slobodu istine radi koje je i proglašen heretikom. Zato je hereza istine njegova velika preokupacija. On nastoji pomiriti kršćanski duh s modernim mentalitetom današnje teške stvarnosti. Kao takvog trebalo bi ga promatrati i shvatiti njegove pozitivnosti i vrednote.

Mirko Kovačević

Makso PELOZA

HIJERARHIJSKI I TERITORIJALNI RAZVOJ GORIČKE CRKVENE PROVINCIJE 1749—1965.

Od početka svoga pokrštavanja u 7. st. dalje Hrvati su crkveno-organizaciono pripadali crkvenim pokrajinama: Splitskoj — nekoć Solinskoj, Akvilejskoj — kasnije Goričkoj, Ostrogonskoj — kasnije Kaločkoj i Hrvatsko-slavonskoj, Dubrovačkoj, Zadarskoj, Barskoj u Crnoj Gori, Barskoj u Južnoj Italiji, i konačno Vrhbosanskoj. Od svih ovih crkvenih pokrajina postoje danas kao organizirane Hrvatsko-slavonska i Vrhbosanska, a biskupije Dalmacije i one nekadašnjeg akvilejsko-goričkog područja ostaju crkveno-pokrajinski hijerarhijski neorganizirane.

Sudbina ovog posljednjeg područja u hrvatskoj crkvenoj historiografiji relativno najmanje je obrađivana, te je prema tome njegova prošlost najmanje poznata. Zbog važnosti koju ova za hrvatsku Crkvu i kulturu predstavlja, a i zbog posebno interesantnog svog razvoja i perspektiva, red je da se o tom progovori prigodom 25-godišnjice povratka u sklop ostalih hrvatskih zemalja hrvatske Istre koja spada u to akvilejsko-goričko područje.

Ali ne samo s užeg istarsko-hrvatskog već i s općeg hrvatskog stanovišta potrebna je obrada ove teme. Mi još nemamo sistematske historije hrvatskih biskupija i crkvenih pokrajina, barem ne nakon Farlatija. Skoro izlaženje u Rimu VII sveska monumentalnog djela »Hierarchia catholica«, koji obuhvaća sve biskupije katoličkog svijeta u vremenu od 1800. do 1846. g., i već dobrano pripremljena građa za posljednja dva sveska koja će kronološki doprijeti do danas, zajedno sa svim pređašnjima od 1198. g. dalje, daju nam okvire i neke opće pretpostavke da i mi Hrvati konačno počnemo pomišljati na jedno veliko moderno sistematsko djelo o historiji hrvatskih biskupija. To bi djelo moralo upotrijebiti i kritički suvremeno zaokružiti svu sakupljenu i obrađenu građu od Farlatija dalje.

Ovdje dajemo za takvo djelo obrađenu građu o hijerarhijskom i teritorijalnom razvoju goričke crkvene provincije 1749—1965. g., i to ovim redom:

I. Sadržaj i značenje ovog predmeta .
II. Izvori, bibliografija. Kratice, sigle.
III. Bibliografski osvrt.
IV. Metodičke napomene.
V. Toponomastika.
VI. Teritorijalni dijecezanski sustav našega područja 1749. g.
VII. Uzroci promjena.
VIII. Promjene u biskupijskoj pripadnosti crkvenoj pokrajini i napomene međubiskupijskog značaja.
IX. Teritorijalne promjene.
X. Zaključak.

* * *

I. SADRŽAJ I ZNAČENJE OVOG PREDMETA

Akvilejski patrijarhat pripada onim područjima na koja je Crkva stupila već u 3. st. (1), od onda vrši tu svoju misiju sa metropolitanskim uređenjem već od 4. st. Tradicionalna stabilnost postavljenih granicâ između biskupija i crkvenih pokrajina morala bi ovdje biti razmjerna s njihovom starošću. Ako su se u nekim regijama ovakve vrste uza sve to pokazale iznimke, tj. česte više ili manje široke i nagle promjene tokom prošla dva stoljeća, to ovisi o jednako tako iznimnim uzrocima: revolucije (Francuska), ratovi (Napoleon, I i II svjetski), laička uplitanja (Austrija), narodni preporodi (neke slavenske zemlje) itd.

Područje uzastopno zahvaćeno svim ovim uzrocima promjenâ, koje je u vremenskom razmaku od 1749. do 1965. osjetilo njihove posljedice, jeste ono koje obuhvaća Dalmaciju, Istru, Sloveniju i sjeveroistočnu Italiju. Za Istru je to bio primijetio već Cappelletti (2), a Vale to u uvodu primjećuje za čitavo područje koje obrađuje u djelu »Rationes decimarum« koje je on izdao zajedno sa Sellom (3).

Razumljivo je da je znatan broj ovih novotarija, koje su redovito zahtijevale vlade i drugi necrkveni faktori, obično malo ili slabo promozganih u svjetlu kanonskih i pastoralnih kriterija, i proizašlih nesposobnostima za postizavanje ciljeva koji leže u naravi samih biskupija, stavljao u ne malu nepriliku samu laičku vlast koja ih je izazvala i Svetu Stolicu, koja se u jednoj od ovih prilika, u uvodu bule od 19. kol. 1807, u ovom pitanju ovako izražava: »Quaedam tenebrosa caligo humanae mentis obruens imbecillitatem, et futurorum prescientiam impediens, tales aliquando inducere solet errores, ut ea, quae a Romanis pontificibus, ex virorum principium votis, provida ratione pridem fuerint sancita, ob novas lapsu temporis exortas difficultates debeant ad salutis animarum detrimentum avertendum ab Apostolica Sede moderari, et gravibus intercedentibus causis ad pristinum nonnulla restitui statum, quando pro rerum ac temporum qualitatibus expedire in Domino conspiciatur« (4).

Istodobne promjene međutim u drugim regijama, više ili manje udaljenima od naše, mogu se izraziti u nekoliko prije crtâ negoli stranica.

Mi se ovdje ograničujemo na sintetičko istraživanje samo jednog dijela gorespomenutog prostora, tj. na tada austrijski dio Akvilejske crkvene pokrajine, odnosno kasnije Goričke crkvene pokrajine, u njezinom hijerarhijskom i teritorijalnom razvoju od 1749. do 1965. g., no obuhvativši sve biskupije kojih su teritoriji u ovo vrijeme na bilo koji način pripadali ovoj metropoliji odnosno zajedno sa Goricom za kratko vrijeme onoj Ljubljanskoj.

Premda nisu nikada ujedinjene — različne biskupije Senjska i Modruška ili Krbavska pripadale Akvilejskoj crkvenoj pokrajini, u periodu 1785/8—1833.

1) Paschini 1953, prvo poglavlje.
2) Credo, che non v'abbia storia più intralciata e difficile ad esporsi quanto l'ecclesiastica di queste istriane contrade; perciochè varie cattedre vescovili ebbero qui esistenza una volta, e poscia or soppresse, ora lacerate, ora ristabilite, ora alternate, concorsero alla fine a formare il territorio odierno delle due diocesi, di cui mi accingo a narrare. Str. 675.
3) Crediamo poter affermare con sicurezza, che in nessuna regione del mondo, dopo il sec. XIV, si ebbero, per motivi politici e religiosi, tante variazioni territoriali nelle giurisdizioani delle diocesi quante in queste delle quali dobbiamo tracciare la carta. Str. VIII.
4) Barbèri XIII, str. 205.

proživljavale su zajedno s ovom zajedničku historiju: sa teritorijima ove bile su konprovincijalne nasljednici Goričke metropolije — Ljubljani u godinama 1785/8—1807, a u nastavku s njima su Sv. Stolica i austrijska država postupale jednako kao i s ostalima sufraganskim biskupijama iste provincije sve do samostalnog uređenja njihovog položaja 13. rujna 1833. Iz ovih razloga i zbog neprestanih uskih odnosa, susreta i uzajamnih utjecaja (5) obrađen je ovdje također i pravni i teritorijalni razvoj ovih dviju jedinica.

Već i u ovom suženom prostoru i vremenskom razmaku široka mreža međubiskupijskih odnosa pojedinih teritorijâ koji su kasnije ušli u sastav Goričke crkvene provincije, kao potpune biskupije ili samo kao dijelovi onih već u sastavu, obuhvaća sadanje biskupije od Coma do Szombathélya i od Gurka do Zadra, a kronološki uključuje četiri vrlo čestih promjena i to:

1. prednapoleonske jozefinske promjene 1749—1807;
2. napoleonske i postnapoleonske promjene 1808—1918;
3. promjene uslijed prvog svjetskog rata 1919—1945. i
4. promjene uslijed drugog svjetskog rata 1945—1965.

Posebne poteškoće u obrađivanju ovoga predmeta, osim dosad spomenutih, potječu još iz činjenice što se na prostoru Goričke crkvene pokrajine susreću tri najvažnije evropske etničko-jezične obitelji: slavenska, romanska i germanska, te stoga i toponomastika u dokumentima dolazi redigirana u pet jezikâ: hrvatski, slovenski, latinski (i furlanski), talijanski i njemački; spisi i rukopisi se čuvaju u znatnom broju arhiva i biblioteka ;i konačno kao rezultat postupaka kojima su dekretirane odnosne promjene proizlaze diplomatički razne skupine dispozitivnih dokumenata: bule, apostolske konstitucije, brevi, konzistorijalni dekreti, pisma, biskupske isprave. Neke bule ovoga vremena predstavljaju naprosto prave i potpune konkordatske tekstove s vlastitom dugom prethodnom diplomatskom historijom i bogatom predmetnom arhivističkom dokumentacijom. (6)

Razumljivo je da kao posljedica iznesenih činjenicâ u svim dosada potpunijim (zapravo dosada jedini Vale dopire do 13. svibnja 1939) ili djelomičnim radovima o ovom predmetu ostaju još uvijek znatne praznine, neobjašnjena pitanja ili se pak iznose krivi zaključci.

Važnost ovoga predmeta izvan je sumnje, jer baca posebno svjetlo na znameniti vid crkvene historije posljednjih dvaju vjekova uzbuđenog akvilejsko-goričkog prostora. Ne uzevši u obzir najdulji vremenski odlomak relativnog mira (osim malih retuša) od 1830. do 1918, svako od četiri kronološka razdoblja predstavlja parabolu koja završava spuštajući se sa nekim relativnim uređenjem postignutim pregovorima ili barem nekom činjeničnom ravnotežom, ne uvijek mirno prihvaćenom.

Proučavanje ove problematike upozorava na sve i toliko različne principe, interese i pojedinačne pokrete u njihovoj složenosti, koja se konačno poistovjećuje s općom uzročnošću koja pokreće razvoj regionalne crkvene historije.

5) Sudbina grada Rijeke 1787, pokušaj podizanja grada Rijeke na stupanj sjedišta biskupije 1818—1820. sa reperkusijom u Rijeci u godinama 1875-76. i poslije 1890, funkcioniranje a. a. Kastav, riječka biskupija od 1925. njezin hrvatski dio pod upravom senjskog biskupa od 1952. Ovaj kriterij je već i Vale prihvatio, premda se tu radi o biskupijama Senjskoj i Modruškoj još kao sufraganima splitske metr.; upor. u indeksu pod natuknicama Corbavia, Modrussa, Segna.

6) Posebno onih iz godinâ 1751, 1787, 1807, 1818 (»Corcordato« v. ASV Proc. Cons. 1827. f. 671 ss.; P. Paschini, Udine, Enciclopedia Cattolica, sv. XII, stupac 679), 1828, 1830 i 1935.

II. IZVORI, BIBLIOGRAFIJA, KRATICE, SIGLE

A) *Neobjavljeni izvori* (u zagradama sigle):

Vatikanski arhiv (ASV): Acta Congregationis Consistorialis (A. Cons.), Processus Episcoporum Sacrae Congregationis Consistorialis (Proc. Cons.) Archivio della Nunziatura di Vienna, Processus canonici (ANV, Proc. can.), Acta Camerarii Sacri Collegii S. R. E. Cardinalium (AC), Secretariatus Brevium Apostolicorum (Secr. Brev.), Miscellanea (Miscell.), Archivio della Sacra Congregazione del Concilio (A. Conc) — Visitatio SS. Liminum. Dataria Apostolica — Registrum Abbreviatoris de Curia (RAC).

Biskupijski arhivi (BA): Gorica, Klagenfurt, Krk, Ljubljana, Poreč, Rijeka, Senj, Trst, Zagreb, Zadar. Privatni arhiv ljubljanskog nadbiskupa.

Arhivi apostolskih administratura (AAA): Pazin, Tomaj.

Kaptolski arhivi (KA): Rijeka — Uznesenje B.D.M., Senj.

Dekanatski arhivi (DA): Kastav, Postojna, Trnovo na Krasu, Umag, Vipava,

Župski arhivi (ŽA): Cres, Jelenje, Kastav, Klana, Koper, Lošinj Mali, Mošćenice Novigrad u Istri, Podgorje, Pregara, Preloka, Rijeka — Uznesenje B.D.M., Sušak, Sv. Matej, Trnovo na Krasu, Trsat, Vipava, Zamask.

Državni historijski arhivi (DHA): Pazin, Rijeka, Wien (HHSA), Zagreb.

Općinski arhivi: Pazin.

Katastarski arhivi: Rijeka.

Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Arhivi osnovnih škola (AOS): Gradina, Pasjak, Pregara.

Signature su navedene u bilješkama uz ovaj tekst. — Autor je osobno konzultirao 40 ovih arhiva, a iz ostalih je dobio podatke od osoba kojima su ovi povjereni. Ovako je autor postigao potpunost predmetnih izvora koji su sada pristupačni. Dobrohotni čitatelj lako će uočiti ovu okolnost uspoređujući relativnu potpunost ovoga rada sa znanstvenim radom koji je dosada bio registrirao najkompletnije predmetne podatke tj. sa Valom, koji će nažalost ispasti donekle manjkav i kronološki ograničen na 31. svibnja 1939. g.

I ovdje će neizbježivo ostati neke praznine iz slijedećih razloga: 1. neki biskupijski, dekanatski i župski arhivi su rastepeni (Pićan, Pula), neuređeni (Senj, Idrija — prostorije spaljene za vrijeme drugog svjetskog rata; Trst za neke dijelove, manjkavi Rijeka, Zadar), iz raznih razloga djelomično nepristupačni; 2. u grupi promjena pod 4. nekoji destinatari dekretâ, kojima se određuju izvjesne teritorijalne promjene, jesu pojedinci koji ih još nisu deponirali u odnosne biskupijske ili administraturske arhive; 3. stoga je autor za upotpunjenje izlaganja upotrijebio određeni broj privatnih podataka, dobivenih od osoba koje su ex officio sudjelovale kod izvršenja ili kod već provedenih gorenavedenih promjena; u završnom izdanju ovoga znanstvenog rada ovi će podaci bezuvjetno trebati biti zamijenjeni dokumentarnim izvorima; 4. za neke pojedinosti nisam dobio odgovora. — Zahvaljujem svima, koji su mi stavili na raspolaganje arhivističke izvore i privatne podatke, za njihovu dobrotu kojom su pridonijeli izrađivanju ove monografije.

Arhivistički materijal koji se ovdje po prvi puta objavljuje i obrađuje, te nadopunjuje pređašnje studije na ovome području, prilično je obilan, tako da će unijeti novo svjetlo na mnoge činjenice ovog sektora naše crkvene historije.

U završnom izdanju ovoga rada bit će pobliže označeno koji materijali i fondovi o ovom predmetu manjkaju u pojedinim arhivima.

B) *Objavljeni izvori:*

Acta Apostolicae Sedis, XXVI/1934, ser. II. vol. I.

Adami V., Storia documentata dei confini del Regno d'Italia, vol. III, Confine italo-austriaco, Roma 1930; vol. IV, Confine italo-jugoslavo, Roma 1931.

Barbèri, Bullarii Romani continuatio, voll I—XIX, Roma 1835—1857.

Civilta Cattolica, 1954, vol. IV, quad. 2505 del 30 ott. 1954.

Gazzetta Ufficiale, Roma 1954, n. 249.

Giannini A. e Tomajuoli G., Il Trattato di pace con l'Italia, Milano—Roma 1948.

Kociančić S., Historia Archidioeceseos Goritiensis, Goritiae 1875.

Kovačič Fr., Zgodovina lavantinske škofije (1228—1928), Maribor 1928.

Maass F., Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760—1850, svezak I—V, Wien—München, 1951—1961.

Martens G. F. de, Recueil des principaux traités, t. VII, Gottingue 1801.

* * * Suplément au Recueil des principaux traités, t. IV (1798—1807), Gottingue 1808.

* * * Nouveau recueil des principaux traités, t. II (1814—1815 inclus.), Réimpression, Gottingue 1887.

Međunarodni Ugovori 1941, NDH — Ministarstvo Vanjskih Poslova Zagreb b. g.

Memorandum o saglasnosti između Vlade Italije, Ujedinjene kraljevine, Sjedinjenih država i Jugoslavije o Slobodnoj teritoriji Trsta od 5. oktobra 1954, Izdanje Državnog sekretarijata za inostrane poslove, Međunarodni ugovori FNRJ, sv. br. 2, Beograd 1955.

Mercati A., Raccolta di Concordati su materie ecclesiastiche tra la S. Sede e le Auotorità Civili, vol. I (1198—1914), Roma 1919; vol. II (1915—1954), Città del Vaticano 1954.

Raccolta Ufficiale delle Leggi e dei Decreti del Regno d'Italia, A. 1929, Roma.

Sinodo diocesana di Città Nova celebrata adì 17. Maggio 1644. nella Chiesa Cattedrale da Tomasini Giacomo Filippo, Udine b. g.

Sinodo Diocesano della S. Chiesa di Parenzo celebrato dall'Ill. mo e Rev. mo Monsignor Fr. Vincenzo Maria Archivescovo Mazzoleni dell'Ordine dei Predicatori vescovo di Parenzo, Venezia 1753.

Službeni list FNRJ, 1947, Beograd.

Solar de la Marguerite-Vigna-Aliberti, Traités publics de la royale maison de Savoie avec les puissances étrangères..., vol. II., Turin 1846.

Trattati e Convenzioni fra l'Italia e gli altri Stati, Ministero degli Affari Esteri, vol. 24° (Anno 1919), Roma 1931; vol. 57° (A. 1941), Roma 1952.

Ugovor o miru sa Italijom 1947 (ćir.), Štampa Jugoslovenskog štamparskog preduzeća u Beogradu. B. g.

Zgodovinski zbornik, Priloga »Laibacher Dioecesanblatt-u«, 1888—1895, br. 1—29, Ljubljana. Diplomatarij.

Osim toga pojedini brojevi i godišta službenih vjesnika odnosnih biskupija.

C) *Djela, monografije, studije:*

Annuario delle diocesi e del clero d'Italia 1924, Roma 1924.

Annuario delle diocesi d'Italia 1951, A cura della S. C. Concistoriale, Torino 1951.

Bastgen H., Die Neuerrichtung der Bistümer in Österreich nach der Säkularisation Wien 1914.

Cappelletti G., Chiese d'Italia, vol. VIII (Veneto, Istria), Venezia 1851.

De Franceschi C., L'Istria, Parenzo 1879.

Depoli A., La cappella di S. Giovanni Nepomuceno al Ponte della Fiumara, b. mj., i b. g

Dorčić I.-Tomašić M., Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti, Samobor 1931.

Farlati D., Illyricum Sacrum, t. III, Venetiis 1765; t. IV, Venetiis 1769.

Gauchat-Ritzler-Sefrin Hierarchia catholica Medii et Recentioris Aevi, voll. IV, Monasterii 1935; vol. V, Patavii 1952; vol. VI, Patavii 1958.

Grafenauer B., Zgodovina slovenskega naroda, sv. II., Ljubljana 1965.

Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer, I. Abt. 4. Lieferung, Wien 1929; II. Abt., Wien 1951.

Jelić L., Fontes liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX s., Veglae 1906.

Klinec R., L'attuazione della legislazione ecclesiastica di Giuseppe II nell'Archidiocesi di Gorizia, Gorizia 1942.

Kociančič S., Historia Archidioecesis Goritiensis, Goritiae 1875.

Kovačič F., Zgodovina Lavantinske škofije (1228—1928), Maribor 1928.

Kušej J. R., Joseph II. und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs (Bistum-Pfarr- und Kloster-Regulierung), u Kirchenrechtliche Abhandlungen, H. 49. u. 50., Stuttgart 1908.

Menis G. C., I confini del Patriarcato d'Aquileia, Estratto da »Società Filologica Friulana«, Numero unico. 41° Congresso. Trieste 1964.

Miklavčič M., Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave, Ljubljana 1945.

* * * O zgodovinskih temeljih in razvoju ljubljanske škofije, u Zborniku razprav teološke fakultete v Ljubljani, Ljubljana 1962, str. 7—31.

* * * Premik kranjske meje ob spodnji Krki v 12. stoletju, SAZU Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave V Hauptmannov zbornik, Ljubljana 1966.

Naldini P., Corografia ecclesiastica o'sia descrittione della città, e della diocesi di Giustinopoli Detta volgarmente Capo d'Istria, Venezia 1700.

Nežić Dr., Povijest župa i crkvi jastrebarskoga dekanata, Jastrebarsko 1939.

Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji, Sarajevo 1939.

Paschini P., Storia del Friuli², sv. I., Udine 1953; sv. II., Udine 1954.

Rački A., Dijeceza senjska prema dijecezi modruškoj ili krbavskoj, u »Katoličkom listu«, 1908, br. 9—14.

* * * Crkveno pitanje grada Rijeke, u »Katoličkom listu«, 1908, br. 15—18.

(Rossetti P.), Corografia di Trieste, suo territorio e diocesi, per Don Pietro Rossetti sacerdote triestino scritta nell'anno 1694, L'Archeografo Triestino, Nuova Serie, vol. III, Trieste 1872—1875.

Sella P.-Vale G., Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV, Venetiae-Histria-Dalmatia Città del Vaticano 1941, 2 carte geogr.

(Sladović M.), Povèsti biskupijah senjske i moduške ili krbavske trudom M. S., Trst 1856.

Urankar P., Zgodovina trga Motnika in okraja, Ljubljana 1940.

Vale G., II Patriarcato di Aquileia nelle sue variazioni territoriali, Udine 1923.

Valvasor J. V., Die Ehre des Herzogtums Crain, Laybach 1689.

Zgodovina goriške nadškofije 1751—1951, Gorica 1951.

Osim toga prospekti, kazala (indikatori), status-i, katalozi i shematizmi, osobni i lokalni, odnosnih biskupija.

Djela, monografije, studije i izdanja izvorâ s imenom izdavača citiraju se ovdje s prezimenom autora; a još i s godinom, ako smo ovdje od istog autora spomenuli više od jednog njegovog djela.

Kratice:

a. a.	— apostolska administratura	dijec.	— dijeceza
b.	— biskup	g.	— godina
b. g.	— bez godine	Ord.	— Ordinarij
b. mj.	— bez mjesta	metr.	— metropolija
br.	— broj	p. p.	— privatni podatak.

Sigle:

SCCons.	— Konzistorijalna kongregacija
SS	— Papinski državni sekretarijat
Vale	— Sella-Vale, Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV. Venetiae-Histria-Dalmatia, Città del Vaticano 1941.

III. BIBLIOGRAFSKI OSVRT

U završnom izdanju ovoga rada autor će navesti barem glavne između brojnih pogrešaka koje se susreću u publikacijama: kronološke, diplomatičke, netočno izrađene izvode iz dokumenata (regesti), pravne, geografske (teritorijalne, topografske, kartografske), historijske, pravopisne, tiskarske pogreške i nedopustive lakune, sa svrhom da se proučavanju ovog predmeta ubuduće osigura točno određeni pravac.

Zbog predmetne važnosti za sadašnjicu i još za dulji rok, za našu, talijansku i internacionalnu publiku, smatram potrebnim ovdje osvrnuti se na neke pojedinosti u izvrsnom Valeovom djelu, momentalno najautoritativnijem u ovom predmetu.

Poistovjećivanja »Croacensis oppure Corbaviensis« (str. VIII), i »Croacensis, s. Hrbava, Hrvace« (str. 509 i 518), ne odgovaraju stvarnosti. Za zamršeno pitanje »episcopus croatensis« v. M. Barada, Episcopus croatensis, Croatia Sacra, Zagreb 1931.

U trenutku promulgiranja bule »Locum beati Petri« 30. lipnja 1828. metropolitanska vlast nad Kotorskom biskupijom pripadala je ne Baru u Turskoj (danas u Crnoj Gori) (str. VIII), nego Bariju u Južnoj Italiji.

Za sufragansku pripadnost biskupijâ Senjske i Modruške u godinama 1807—33. (str. XLII br. 57) v. ovu monografiju točka VIII 2.

Novigradska biskupija u Istri ukinuta je ne 5. srpnja (str. XLIV) nego 28. lipnja 1828., a ujedinjenje sa Trstom uslijedilo je ne 23. ožujka nego 23. svibnja 1831. g.

U indeksu imena: Gurk nije identičan sa Klagenfurtom (slov. Celovec) (str. 518 i 520), nego sa sadašnjim gradom Gurk (slov. Krka), na istoimenoj rijeci sjeverno od Klagenfurta; a Seckau nije identično sa Graz (slov. Gradec) (str. 559) nego sa Seckau kod Knittenfelda na rijeci Muri; Sannthal (str. 558) nije dolina rijeke Save nego Savinje.

Na listu br. II geografske karte koja je priložena djelu Vale,a koja prikazuje istočni dio Akvilejskog patrijarhata i Dalmaciju, nalaze se ove pogreške: rijeka Comana mjesto Corana, Moroca mjesto Moracia (hrv. Morača). Stare biskupijske granice 13. i 14. st. moraju biti ovako označene: granica između Trsta i Kopra mora obuhvatiti Milje (tal. Muggia) za Tršćansku a Movraž (tal. Valmorasa) za Kopersku biskupiju; Umag mora biti zaokružen i uključen u Tršćansku biskupiju, dok Korte (tal. Corte d'Isola) i Kaštel (tal. Castelvenere) obuhvaćeni u Kopersku biskupiju; tromeđa između Koperske, Novigradske i Tršćanske biskupije mora biti označena oko 5 km jugoistočno od Truškâ ;potez biskupijske granice između Porečke i Pićanske biskupije kod Pazina ne predstavlja ravnu crtu nego u obliku slova S; a onaj između Porečke i Puljske na udaljenosti Svetvičenat-Vodnjan mora prolaziti na pô puta između ova dva mjesta; granica Akvilejskog patrijarhata na izvoru Kupe mora za Patrijarhat obuhvatiti također i cijeli današnji dekanat Čabar, a u Gorjancima, kod označene slov. Kostanjevice (njem. Landstrass) još i čitavi Žumberak; otok Pag pripada Zadarskoj nadbiskupiji osim najsjevernijeg dijela (današnjih župa Novalja i Lun) što pripada Rabu. Današnje biskupijske granice: sjeverno od Rijeke trebala bi ova obuhvatiti za Modrušku biskupiju i

župu Gornja Drenova, a zapadno od Rijeke mora se brisati rastava od ostalog sadanjeg riječkog biskupijskog područja. Netočno označena mjesta: staro sijelo Modruške biskupije bila je Krbava, sadanja Udbina, a ne Krbavica; treba izbrisati oznake Lokva kod Senja i Ternova kod Hrenovice, a naprotiv mora biti označena stara župa Trnovo na Krasu (njem. Dornegg) sjeverno od Jelšana; kasnije podignuta kapelanija Gradina (na karti Gradigna) nalazi se 4 km južno od Truška a ne kraj Oprtlja gdje je označena.

Odgađamo na kasnije ostale napomene manjeg značaja o djelu Vale i o drugim djelima.

IV. METODIČKE NAPOMENE

Da uzmognemo dati kratku i jasnu definiciju svakog od čestih i čestoput složenih slučajeva promjene biskupijske granice, slučajevi promjene granice izneseni su u točkama VIII i IX pod biskupijom *ad quem* tj. koja u dekretiranoj promjeni taj teritorij dobiva. Odluke koje ne dodiruju biskupijske granice, iznesene u novim dekretima, registriraju se ovdje u okviru određene biskupije u kojoj se odnosni teritorij već dotada nalazio. Ispuštaju se biskupije koje nisu doživljele nikakve promjene.

Redoslijed kojim se navode biskupije, unutar četiri kronološke jedinice, nije ni alfabetski niti onaj njihove kanonske starosti, nego — najbliži historijskoj životnoj stvarnosti — geografsko-genetički u okviru našeg vremenskog razdoblja, i to: Akvileja—Gorica—Gradiška, Ljubljana, Trst—Pićan—Koper——Novigrad, Poreč—Pula, Krk—Osor—Rab, Senj—Modruš ili Krbava, Udine, Salzburg, Lavant—Gurk—Seckau, Brixen, Zagreb, Rijeka, Zadar, Križevci.

Da bi se moglo s punim razumijevanjem pratiti ovaj hijerarhijski i teritorijalni razvoj, s onim velikim mnoštvom događaja i najsloženijih odnosa u neprestanom mijenjanju, potreban bi bio dobar poseban za to priređen crkveno-historijski atlas. Za veću spomenutu geografsku kartu u dva lista, priloženu svom djelu od 1941. g. (u izdanju Vatikanske biblioteke, u poznatoj zbirci »Studi e Testi«) Vale je kazao: »Impossibile poi riusciva tracciare sulla carta tutte le variazioni di confini che attraverso i secoli si susseguirono nelle varie diocesi; e per questo... sulla carta ci limiteremo a tracciare i confini più antichi e gli ultimissimi assegnati alle diocesi ora esistenti« (7). Stoga su se već u prošlosti — pa i osobama dobro upućenima i bliskima ovom pitanju — omakle pogreške i lakune; ne bi bilo ništa čudnoga kad bi se koji slučaj ove vrste potkrao i autoru ovih redaka.

Ovdje registriramo i neke druge bitne teritorijalne promjene, osim onih biskupijske granice i privremenog prenosa jurisdikcije, ali koje su ipak in ultima linea pridonijele redakciji novih crkveno-administrativnih teritorijalnih definicija ili su ih već unaprijed predskazale, ili su bile izvršene u neposrednoj funkciji ovih definicija.

Ovaj članak predstavlja samo prvu skicu prikaza ove materije. Stoga smo se u ovom okviru ograničili na to da točno označimo shematski, kanonskim terminima, vrstu svake pojedine promjene i teritorij koji ona obuhvaća.

7) Str. IX—X.

Načelo kratkoće nije nam ovdje dopustilo dublje ulaziti u analizu uzrokâ ovih promjena niti objaviti potpune orginalne tekstove crkvenih dekreta i civilnih međunarodnih pogodaba, s neophodnom kartografskom opremom koja bi rezimirala bitne rezultate ove monografije. Za sada upućujemo na karte priložene gore citiranim djelima pod II C: Kušeja, Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer, Vale, Miklavčič 1945, Annuario delle diocesi d'Italia 1951, Paschini, Menis e Grafenauer, zatim na razna izdanja crkvenohistorijskih atlasa, na kartu »Diocesi d'Italia« (izdanu od »Italgeo« — Milano oko 1948. g.), ali s potrebnom rezervom; a od novijih zagrebačkih izdanja: na karte teritorijalne organizacije Crkve u Historijskom atlasu, Zagreb 1954, br. 40, i u Historiji naroda Jugoslavije, sv. II, Zagreb 1959, br. X.

Nadajmo se da ćemo moći sve to izvesti u drugom okviru, u kojemu autor namjerava opširnije i dublje razviti čitav ovaj predmet (8).

V. TOPONOMASTIKA

Budući da u označivanju toponomastike obrađenog područja moramo slijediti jedan točno određeni kriterij, to je autor za ovaj članak prihvatio onaj uzet kao normu za »Annuario Pontificio« 1958. g. (9). Isti kriterij primjenjuje naša država u svojim protokolarnim odnosima s inozemstvom, a prihvatio ga je i »Atlante Internazionale del TCI« 1956. g. (10).

U završnom izdanju ove znanstvene radnje bit će iznesene i potrebne zanimljive napomene u vezi s toponomastikom.

(Uvodni dio iz oveće radnje)

8) JAZU, Odjel za društvene nauke, preuzela je objavljivanje ovoga djela zaključkom sjednice od prosinca 1964. g.

9) Osservatore Romano, 1958, br. 15, str. 1. — Kriterij se sastoji u pisanju imena mjesta u službenom jeziku države gdje se odnosna mjesta danas nalaze, stavljajući u zagrade drugojezične nazive.

10) Atlante Internazionale del Touring Club Italiano, Milano 1956, Introduzione (str. VI, ali nije označena) i Lingua e grafia (str. XIII ali nije označena).

RAZDIOBA PODNEVA

(Teatar itD)

Napisao Paul Claudel. Režija: Petar Selem. Scenografija i kostimografija: Jagoda Buić. Glazba: Bogdan Gagić. Prijevod: Daša Bradičić. Glumci: Ljubica Jović, Rade Šerbedžija, Božidar Boban, Ivica Katić.

Ovaj put se na repertoaru Teatra itD, koji nas iznenađuje svježim i originalnim dramskim ostvarenjima, našla Claudelova »Razdioba podneva« (Partage de Midi). Drama je napisana 1906, a izvedena prvi put tek 1948. Puna je reminiscencija na ličnu dramu Paula Claudela koji je nakon boravka u benediktinskom samostanu u Ligugéu krenuo u Kinu brodom gdje je susreo ženu u koju se zaljubio. Junak »Razdiobe podneva« Mesa susreće, putujući u Kinu, u podne svojega života Ysé, udatu ženu i majku. Njezina muža De Cisa uspio je ukloniti uputivši ga na opasno mjesto gdje ovaj umire. Nakon godine dana zajedničkoga života Ysé napušta Mesu i odlazi s pustolovom Amalricom. Na kraju drame Amalric i Ysé opkoljeni su u jednom kineskom gradu pobunjenicima. Mesa dolazi da spasi Ysé, ali mu Amalric otima propusnicu i bježi s Ysé. Ipak se ona, ostavivši Amalrica na putu, ponovno vraća Mesi, kojega je Amalric bio ranio, da zajedno s njime umre.

Problem muškarca i žene, koji se ljube, ali se sukobljuju s misterijem nerazrješivosti braka, riješio je tu Claudel kao i kasnije u kapitalnom djelu »Cipelici od satena« za koju je Gide u svom Dnevniku našao samo riječ: »Strašno!«. Žrtva i odricanje od ljubljene i »predodređene« žene postaje sredstvo mističnoga zajedništva, putokaz k transcendentalnom finalitetu. Što ne može strast, postići će na ovaj ili onaj način žrtva. Autentični tonovi Claudelovih »verseta« djeluju snažno i na onoga koji ne prihvaća njegovo kršćansko rješenje.

Poljakinja, koju je nekada autor susreo na brodu, postaje kao Dona Prouhèze u »Cipelici od satena« i kao Ysé u »Razdiobi podneva« simbol fatalne žene koja, preko žrtve i odricanja, svojom ljepotom vodi k Bogu, makar i neravnim putevima. Od podneva na brodu, te sudbonosne životne raskrsnice, do Ponoćne mijene, te preobrazbe Podneva i konačne Diobe koja dijeli Vrijeme od Vječnosti, atmosfera »Razdiobe podneva« ispunjena je lirskom transpozicijom dramske napetosti i dubokom simbolikom.

Naravno da od takve drame, koja bi na lirski način htjela izraziti svu grozničavost strasti i simboliku traženja Apsolutnoga u ženi, ne možemo očekivati »sceničnost« u konvencionalnom smislu te riječi. Claudel svojim biblijski »strašnim« rečenicama i svojim eshilovskim, šekspirskim ili danteovskim preokupacijama ne može zainteresirati i »zabaviti« publiku koja se želi razonoditi.

Zagrebačka je publika primila ovu izvedbu ipak sa simpatijama i interesom. Režiser P. Selem mogao je možda iz tri verzije autorova teksta izvući i bolju adaptaciju za scenu, ali i ovako dao je mnogo, dao je Claudela zagrebačkoj publici, koja je već i zaboravila predratnu izvedbu »Blagovijesti«. Scenska muzika B. Gagića dokaz je funkcionalne suradnje režisera i kompozitora. Od glumaca treba posebno pohvaliti B. Bobana koji je svojim sigurnim nastupom i živahnom dikcijom dominirao scenom. Lj. Jović, R. Šerbedžija i I. Katić dali su svoje uloge također korektno. Scenografija i kostimografija svojom je nedorečenošću i jednostavnošću možda najbolje odgovarala specifičnosti drame.

Claudelove poetske drame pisane su više za čitanje nego za gledanje. Publika stoga nije mogla uvijek pažljivo pratiti pojedine odsjeke lirskih dijaloga jer oni tu nisu toliko tumač neke određene radnje što bi mogla zaokupiti gledaočevu pažnju koliko izraz osjećaja i ideja samoga autora. U završnom dijelu nije mogla doći do izražaja uvjerljivost lirskoga teksta u čijoj se interpretaciji premalo osjećala snaga autorova uvjerenja. Zbog toga ni Ljubica Jović kao Ysé nije u potpunosti mogla dočarati svu snagu krhkosti i privlačivosti kobne žene ispod čije se prividne koketerije i frivolnosti krije vječno nezadovoljstvo u traženju

Apsolutnoga. To traženje nije došlo do izražaja ni u Šerbedžijinu Mesi u kojemu su bili jače istaknuti akcenti bolesnoga hipersenzibiliteta i introvertirane samoživosti nego ona elementarna i atraktivna snaga koja traži sličnu snagu i napetost u Ysé svladavajući je i uništavajući do konačnog zajedničkog Preobraženja i Uskrsnuća.

Sve to bilo je zaista teško dati u ograničenim okvirima ove izvedbe. Unatoč tome, ona nas nije razočarala. Izvedba Claudelove »Razdiobe podneva« predstavlja u ovoj kazališnoj sezoni poseban događaj i doživljaj.

Radovan Grgec

MINIGOLF

(Zagrebačko dramsko kazalište) Napisao Slobodan Šnajder. Redatelj: Dino Radojević. Scenograf i kostimograf: Petar Veček. Glumci: Drago Meštrović, Drago Krča, Helena Buljan, Rade Šerbedžija, Vinko Viskić i Ivo Rogulja.

Kada je Slobodan Šnajder tiskao, otprilike prije godinu dana, svoju dramu »Minigolf« (u »Prologu«), bio je to značajan događaj u našoj kulturnoj javnosti. Usmeni su se i pismeni komentari svodili na to da smo dobili novog, autentičnog dramskog stvaraoca koji je svojim prvencem originalno i adekvatno izrazio preokupacije mlade generacije i uopće unaprijedio književni i kazališni izraz. Prvi dio komada, tiskana u kazališnoj reviji, obrađivao je odnose tipskih predstavnika pojedinih slojeva omladine, zbijenih u tijesnoj prostoriji redakcije jednoga studentskog lista. Vladimir Puh, glavni urednik i član komiteta, predstavljao je one među nama koji vole brz uspon na društvenoj ljestvici. On je tražitelj veza, frazer i površan mladić. Nije mu samo manjkava erudicija i spremnost da studioznije sagledava društvenu problematiku — nego i moral. Martin Horvat bio je apsolutno karakteran čovjek, pošten do skrupuloznosti, novopečen neurastenik zbog stalnih sukoba s okolinom. Olja je bila tip prosječne, relativno čestite djevojke, nedovoljno samopouzdane da bi se usudila misliti svojom glavom i odlučivati svojom voljom. Njezin je intelektualni muški dvojnik bio Zoran Kraljević, dok je Reinhofer utjelovljenje malobrojne naše ultraljevice koja se anarhoidno divi japanskim mamutskim demonstracijama i psuje sve i svakoga. Drugi se dio te verzije komada zbivao u ludnici, kamo je Horvat doveden zbog histeričnog ispada u redakciji, kad je Puh umjesto načelne i iskrene rasprave o njihovim sporovima predložio partiju minigolfa na igralištu kod vile Rebar. U morbidnoj atmosferi (kakvu su znali stvoriti Pirandello i rani Krleža) projicirani su (i multiplicirani) na stravičan način oni likovi koji su u prvome dijelu dati realistički, dok je Puhov ciničko-pokroviteljski duh preselio u mefistofeleskoga doktora na čiji se mig pokreću gluhonijemi policajci-roboti.

I što se događa?

Mali autor, Slobodan Šnajder, dolazi na nesretnu ideju da komad za prvu kazališnu izvedbu iz temelja preradi.

Stravični i nezaboravni drugi dio naprosto je amputirao. Nije ga smetalo ni to što je komad tako ispao prekratak za cjelovečernje prikazivanje. Zatim je promijenio karakter glavnih junaka. Uzeo je malo poštenja od Milana Horvata i »dolio« Vladimiru Puhu. Uzeo je malo podlosti od Vladimira Puha i nakalemio je Horvatu. Tako je uništio psihološku vjerojatnost obojice. Neke stilske ekscentričnosti (ana-ana-ananas) proširio je i umnožio do apsurda. Uporno ponavljanje nekih pitanja što ih svi nazočni postavljaju Milanu Horvatu kao nekom intelektualnom izopćeniku, a na koja se ni za živu glavu ne smije dati odgovor, jer se Šnajder više od svega čuva racionalizacije problema — u umjerenoj bi dozi moglo značiti izražajno osvježenje, ali ono toliko traje da ide na živce. Jednom riječju iz čista je mira upropastio svoj tekst.

Ono što je ostalo i ono što je dato gledaocima moglo bi eventualno imati raison d'être kao nekakav happening, kao doživljaj za one među nama kojima je za estetski doživljaj dostatan pirotehnički blijesak dvosmislene dosjetke.

Redatelj Dino Radojević isključivo je išao za vanjskim efektima. Napravio je kompliciranu montažu kao prije nekoliko godina Kosta Spajić u svojoj najslabijoj režiji (Kaštelanov komad »Pijesak i pjena«). Od tih redateljevih vizuelno-akustičkih protezâ jednog oštećenog teksta najneukusnije su ove: 1. spuštanje nekog slamnatog leša sa stropa pozornice u pet-šest etapa, a svaka je etapa označena prodornim piskom policijske zviždaljke, 2. zaglušno skandiranje ANA-ANA-ANANAS svih nazočnih na pozornici (valjda se očekivalo da će publika i sama to skandirati?), 3. pojava živog Horvatova oca u nekom divovskom okviru za zidne slike.

Scenograf je dao veoma efektnu kvazi-realističnu scenografiju bez omeđene perspektive, u kojoj su se miješala mjesta zbivanja: Horvatova podstanarska soba i redakcija Puhova lista. Žalibože truda! Glumcima inače svaka čast. U epizodama gdje je ostalo nešto od stvarne, prvobitne vrijednosti komada, svi su se odreda pokazali sposobnima i za veće zadatke. To osobito vrijedi za Radu Šerbedžiju (Puh). Martin Horvat Drage Meštrovića bio je kadšto odveć statičan. Olja je bila uvjerljiva kad god je dopustio tekst (svakako ne onda kada, zajedno s drugima, terorizira svoga mladića histeričnim pitanjima). Helena Buljan dokazala je i ovom ulogom da je među boljim mladim glumicama kazališta u Frankopanskoj ulici. Drago Krča magistralno je dao svoju epizodnu ulogu (Josip Horvat). Vinko Viskić (Kraljević) i Ivo Rogulja (Reinhofer) bili su za nijansu slabiji od ostalih, jer su svaku repliku počinjali s istom visinom tona i istim trzajem cijele figure. To je svakako i redateljev propust.

Svevlad Slamnig

DRUGA VRATA LEVO

(Studentsko eksperimentalno kazalište — SEK)

Napisao Aleksandar Popović. Režija: Bogdan Jerković, stalni redatelj kazališta »Komedija«. Scenografija: Ljubo Petričić. Kostimografija: Marija Žarak. Glumci: Dubravko Sidor, Zora Maštrović, Tomislav Svetić, Branko Degenek, Jasminka Pavlović, Tanja Duboković, Srećko Capar i Branka Cvitković.

U ovoj predstavi valja lučiti dva raznorodna, iako paralelna Popovićeva proizvoda: 1. happening i 2. poemu. Elementi happeninga svode se na vizuelno-akustični šok: gola ženska i muška tijela, roktanje, štucanje, puštanje vjetrova, spolni čin na pozornici, raskalašeno skakanje na jahaćim loptama, provokativna, kričava scenografija, barikade na kojima svakih pet minuta pogine po jedan borac, neke mutne asocijacije na famozni lipanj — sva ta grozota i gadost prožeta ipak nečim neodoljivo čistim, biološki i sociološki nevinim: *mladošću!* Koji su pak elementi poeme, reći ću nekoliko redaka niže.

Mislim da je prašina koja se uzvitlala oko ove Popovićeve provokacije isključivo happeninška. Ni strastveni hvalitelji »antimalograđanskog komada«, »teatra omladine o omladini«, »najavangardnije jugoslavenske predstave« — ni ogorčeni kuditelji »ove odvratne pornografije« i »kulta svega što je antidruštveno« nisu ispod svjetlucava happeninškog plašta, razdražljiva i prenapeta, vidjeli bolnu poemu o tragici ljudskoga bitka, o vječnome somnambuličkome, nedohvatnu razmaku između roditelja i djece, pa i između ljudi općenito.

Otac i mati, odnosno Oca (Dubravko Sidor) i Božja (Zora Maštrović), koliko god ih sam autor nastoji prikazati despotima, bezdušnim izrodima kojima »zakon leži u topuzu, a tragovi smrde nečovještvom« (Njegoš), ni na što drugo ne misle, ni na što se drugo ne mogu emocionalno vezati, osim na svoju djecu... Što god rade, sve je to samo traženje putova i načina da se s njima zbliže, a kazne koje im po dužnosti dosuđuju stoput gore pogađaju njih same. Tko je onda srušio mostove? Djeca, mladi, mlađa generacija! Zbog ljudskog dostojanstva, Oca i Božja ne mogu odbijenu i uskraćenu ljubav tražiti — puzeći. I kad Božja, kao majka i žena u rijetkim časovima pokušava sa samoponižavanjem, djeca ostaju jednako daleka. Kad se obratila Ocu želeći da ga smekša, rekla je: »Ipak su oni naši!« Oca odgovara tugom srušen: »Otkad su oni naši, ako mi nismo njihovi?« (Znači: budući da nas oni ne priznaju za svoje, ljudsko nam dostojanstvo prijeći *moliti* ih da nam se vrate). Bez obzira na to što se autor deklarativno stavlja na stranu mladih, umjetnička ga je intuicija prisilila da umnogome opravda i stariju generaciju.

Poetski su elementi i u zvonkom, duhovito metaforičnom jezičnom izrazu, počevši od na narodnu sročene poskočnice za vrijeme skakanja na jahaćim loptama, preko reskih i tragičnih dijaloga između Oce i Božje, Božje i Tantuza Liliputa, do patetičnih izljeva ovoga posljednjeg, koji se od pred sâm kraj emocionalno kida između starih i mladih.

Ovo nije kazališni komad u klasičnom smislu riječi, nego je »totalni teatar«, gdje je dominantan pokret grupe, šok, skandal i izazov, a najbitnije kazališno izražajno sredstvo, riječ — sporedna, osim kad vulgarnošću doprinosi provokaciji. Ja sam se već prije, pišući u ovoj rubrici, od totalnog teatra ogradio (vidi moje refleksije povodom Šoljanove »Dioklecijanove palače« u prošlom broju »Marulića«), a ovaj me je komad, zajedno s »Minigolfom« Slobodana Šnajdera, do kraja uvjerio da je takav teatar rog mjesto svijeće i prašina u oči gledaocima i davateljima kazališne dotacije! Ali je Popovićevu predstavu ipak spasila poetska komponenta. Bili smo prikraćeni za dramski doživljaj, ali ono što smo dobili, ispod kore rugobe, ipak je bio autentični estetski doživljaj, a tragika Oce, Božje i Tantuza Liliputa boli, uzbuđuje, tjera na razmišljanje, mobilizira etiku u nama, dakle ipak — odgaja. Naravno, ako smo u gledalište došli bogati iskustvom i dovoljno smireni, — ako se nismo dali isprovocirati dosadnom, neukusnom, pornografskom i nemoralnom ljuskom Popovićeva djela.

Budući da sam djelo čitao (objavljeno je u cijelosti u zadnjem broju »Prologa«), vidim da redatelj Bogdan Jerković nije vršio zahvate u tekst i da se striktno držao didaskalija autorovih, osim u dva slučaja: 1. celofanski »akvarij« kod Jerkovića je u obliku kvadra dok autor propisuje valjak, 2. scena gdje »djeca« ne znaju što će od slobode te uzastopce mijenjaju niz bjesomučnih i odvratnih fizioloških »igara«, da im prođe vrijeme, završava višekratnim uzvikom »Za jedan novi život!«, koji prema duhu epizode, a i didaskalijama, mora zazvučati ciničkizbunjeno i prigušeno. Jerković je pak svoju ekipu naučio da to iznesu romantički-zanosno i gromoglasno, kao da daju Schillerove »Razbojnike«. Zanos neposredno nakon kolektivnog valjanja, štucanja, roktanja..!

Kod Branka Degeneka (Svat), Jasminke Pavlović (Soda-vode), Tanje Duboković (Sulitnje), Srećka Capara (Jablana) i Branke Cvitković (Golubice) nema ni govora o glumi. Oni su se na pozornici igrali, skakali, valjali, zabavljali jahaćim loptama, akrobatski vješto skidali i oblačili i glasno izgovarali napamet naučen tekst. Ne želim time prejudicirati njihovu talentiranost ili možda obratno. Jednostavno, u ovim ulogama nije bilo prilike da se pokažu. Njihov se posao sastojao u »dinamičnome statiranju« u gradnji šokantnih živih slika, gdje je glumački faktor (riječ i mimika) bio bez značenja i nije došao do izražaja.

Međutim likovi Tantuza Liliputa, Oce, i Božje, koliko god satkani od ekspresionističkih, iracionalnih stihova i kvazi-dijaloga i morbidnih doskočica, imali su ipak dosta psihološke konzistencije. Pružili su dakle i priliku svojim tumačima (Sidor, Maštrović, Svetić) da pokažu što mogu. A mogu dosta! Dubravko Sidor (Oca) bio je rezak i zloban, ali i patnik — opterećen osjećajem manje vrijednosti. Izvlači se surovom ili ciničkom maskom (susret sa Sulitnjom, koja krvari, diskusije s Tantuzom Liliputom). Zora Maštrović (Božja) hladnim je i samosvjesnim nastupom širila oko sebe neki nezdravi, sputani, neugodni mir, dok je — nasamo s Ocom — uvjerljivo pokazala stravičan bol majke koja svoju djecu više ne poznaje nego ih samo »naslućuje«. Tantuz Liliput, kojega jedino možemo nazvati pravim dramskim likom, na pola puta između mladih i starih, prezren ali i prihvaćen od jednih i drugih, prenapet i nježan, kukavica zbog ljubavi, cinik zbog kukavičluka, na kraju romantik zbog događaja kojima je prisvivao (demonstracije i smrt Golubičina djeteta) — u interpretaciji Tomislava Svetića — bio je reljefan i sugestivan.

Kostimograf je imao posla samo kod Oce i Božje (efektne, izvanvremenske, maštovite stilizacije — admiral i zla kraljica), dok su ostali sudionici došli obučeni kao na ulici — Tantuz u trenirki. Scenografija kričava i neukusna — u stilu happeninške komponente djela.

Svevlad Slamnig

O ČEMU GOVORIMO
(Kazalište »Komedija«)

Komad u dva dijela. Napisao Cristiano Censi po stripovima Julesa Feiffera. Preveo Bogdan Jerković. Režija: Bogdan Jerković. Glume: Marija Dragović i Boris Festini. Scenograf: Ljubo Petričić. Kostimograf: Ika Škomrlj.

Kao što saznajemo iz programa predstave, Jules Feiffer je u svijetu veoma poznati stvaralac stripova, kome strip služi kao sredstvo polemike. Počeo je kao suradnik najpoznatijih američkih i engleskih novina i do danas je izdao deset knjiga sabranih kratkih stripova i priča u stripu. Talijanski kazališni radnik Cristiano Censi iz širokoga opusa Juliusa Feiffera izabrao je stripove na temu odnosa muškarca i žene u suvremenom svijetu potrošačkog društva i stvorio je scenski komad koji je pod naslovom »O čemu govorimo« prvi put izveden 1967. godine u Milanu.

Na sceni su cijelo vrijeme (dva duga čina) samo dvoje glumaca, ali nam predstava ne postaje dosadnom. To dvoje, muškarac i žena, utjelovljuju mnoge muškarce i žene, ali ipak ostaju isti. Samotna težnja za ljubljenim bićem, susret, delikatnost situacije, ponos, jednom pravilno, drugi put krivo shvaćen, bojažljivost i plahovitost koje svjedoče o dubljem osjećaju, promašaj, nov pokušaj, nov promašaj, zatim uspjeh i život udvoje! Majstorski tekst, majstorska izvedba! Boris Festini je prastarim, pravim kazališnim sredstvima (mimika i riječ) kondenzirano i plastično dao ono što svi znamo i što svi jesmo, ali na to ne mislimo: slabi ljudi, ali i stalni tražitelji ljepote i dobrote, spremni voljeti, spremni se dati pozivu ljubavi.

Marija Dragović glumački je bila gotovo jednako dobra, ali je vizuelno bila manje prihvatljiva za ulogu nježne, ali nesigurne i ponosne žene. Nekako je odviše robustna i reska u dikciji. Ona je više došla do izražaja u drugome dijelu igre koji počinje od života udvoje do smrti muža. Kada treba izraziti dozu otupjelosti osjećaja zbog predugog i malo otežanog obiteljskog vis-à-vis-a, Marija je Dragović našla glasovne akcente i mimičke finese koje su znatno više kazivale gledalištu o zadnjoj fazi braka i života nego prenježni dječački začuđeni Festini.

Svakako da razrađenost epizoda i mjeru u izrazu treba upisati u dobro iskusnome redatelju Bogdanu Jerkoviću. Samo ostaje pitanje zašto je dopustio Borisu Festiniju da svaki svoj monolog (a bilo ih je na desetke) započinje podizanjem lijeve ruke i naglim izvrtanjem dlana? Je li to propust ili se radi o Jerkovićevoj namjeri da time potvrdi njegovu istotu u različnosti (izraz sam pokupio iz jedne stare psihologije Đure Arnolda)? K tome, kad Žena ostaje sama, je li bio potreban onaj divlji krik? Nije li trebalo unijeti dozu blage pomirenosti sa sudbinom, s nastavkom ljubavi preko groba.

Scenografija i kostimografija sasvim su estradne, svedene na minimum, što je vrlina kod ovakve komorne igre. Možda nije Mariji Dragović trebalo ostaviti gole ruke, jer je tako bila još robustnija.

Svevlad Slamnig

Knjige

ANTE JAKŠIĆ: NEUGASIVI PLAMEN

Suvremeni naš roman i jest i nije u krizi. Peleš je u svojoj nedavno izašloj »Poetici suvremenoga jugoslavenskog romana« nabrojio preko tisuću poslijeratnih djela »velike epske forme« počevši od čuvena Andrićeva triptihona, preko izvikanih Sijarićevih »Bihoraca« do zamornih psihičkih vivisekcija Selimovićeva »Derviša...«. Dakle, kvantitet nije u pitanju, naprotiv! S druge strane, prošle je godine redakcija zagrebačkoga »Književnog petka« bila organizirala »simpozij u nastavcima« posvećen estetsko-filološkoj analizi modernoga hrvatskog romana, a nepodijeljen je dojam slušateljstva bio da je žetva umjetničkih vrednota na ovoj njivi obilata. Gdje je onda kriza? Ovo bi se pitanje moglo postaviti i ovako: u čemu je osvježenje što rosi iz Jakšićeva »Neugasivoga plamena«? Ili ovako: Zašto se roman Ante Jakšića čita, a »Derviš i smrt«, pa i Novakova majstorska djela ostavljaju nakon tridesetak strana?

Kriza je — u slaboj komunikativnosti! Tekstovi koji doživljavaju prizna-

nja kritike, koji imaju nedvojbenu estetsku dimenziju, pa i koji široko promiču granice izraza i tematike — još uvijek nisu vrijedni pozdrava ako iza njih ne stoji vojska čitalaca. I obratno!

Kako u tome pogledu stvar stoji s Jakšićevim romanom?

S ovom sam recenzijom namjerno malo okasnio (knjiga je izašla iz tiska već prvih dana siječnja) da saznam u kojoj je mjeri roman prihvaćen od šire publike. Svjedočim da se čita masovno, da se dakle drugi od dva bitna uvjeta za dobrodošlicu može dokazati statistički.

Preostaje da pokažem estetsko-etičke komponente djela. Ono je prije svega monografija triju duša, Anitine, Ninove i majčine — Anitine ponajviše. Fini, plemeniti ljudi, ali nikakvi heroji. Razumni, logični i obazrivi, ali nikakvi veleumi. Obiteljski problem koji je u matici fabule istodobno je običan i neobičan: nestanak muža u vrtlogu rata i kolebanje žene između vjernosti fantomu i prihvaćanja prilike za divnu sreću. Anita nas dakle podsjeća na Gigu Barićevu samo je njezin problem Jakšić razriješio prirodnije od Begovića. Na periferiji fabule ovlaš je portretirano još nekoliko likova: Anka, doktor, direktor Anitine ustanove i njegova supruga.

Sve ih je pisac duboko utkao u ambijent, koji je veoma određen i konkretiziran: kraj pedesetih godina poratnog Zagreba. Ali ga ambijent po sebi malo zanima. Ovo nije društveni, nego psihološki roman. Ambijent služi samo za sjenčanje i obrazlaganje duševnih pokreta i previranja. Iako nas mnogošta podsjeća na Begovićevo remek-djelo, teško ćemo u »Neugasivome plamenu« naći slojevito prikazivanje raznovrsnih sudbina, ovo je više »komorni« roman unatoč priličnoj opsežnosti: sve polazi od duše i završava u duši. Ako smo se dali na traženje usporedaba s drugim »ženskim« romanopiscima, onda je najviše na mjestu usporedba s Paulom Bourgetom (»Sestre« na primjer) gdje je također sve moguće svesti na dušu i njezinu projekciju, a sličnost se potencira i podjednakim nenametljivim »moraliziranjem«.

Unutrašnji svijet Anitin i Ninov nalik je njihalu s velikom amplitudom, gotovo kao i kod Anke, samo je kod nje početak svega u grubosti duha, a kod njih u finoći duha.

Etička i praktička dilema Anitina postaje i naša. Nikakav nam obrazac ponašanja ne može pomoći da prognoziramo bilo što, baš kao ni njoj. Zapravo, dilema nikada ne prestaje, jer je plamen što ga u djevojačkom srcu zapali prva ljubav neugasiv. Koliko god se Aniti (i nama) činilo da je ljubav prema prvome mužu mrtva, a prema drugome živa i životna, ipak nam je jasno da bi bez Ninove teške bolesti i bez majčina »placeta« Anita bila ostala na prvobitnome pravocrtnom putu. Za tu pretpostavku govori i vladanje Anitino dok u bolnici leži zbog septičnoga mastitisa. Iz podsvijesti joj nezadrživo navire slika kolodvora, Tomislavova odlaska, zagrljaja na grudima onoga koji ju je prvi učinio ženom, a i zadnja epizoda nipošto ne daje naslutiti da je Anitinim krizama na vidiku kraj.

Ali fabulu na stranu! Ona je samo okvir. Vrijednost je u drugome: u magistralnom crtanju svih preljeva uspona, padova, teturanja, posrtanja, uzdizanja i lebđenja onih komponenata naše ljudskosti koje nas jedine čine ljudima. Pa ipak, više sam sućuti osjećao za površnu, beskarakternu avanturistkinju Anku nego za nesretnu, ali dostojanstvenu, staloženu i moralnu Anitu. Anke su problem sebi i drugome, Anite samo sebi. Ali ako je jedino pravo zlo što nas ovdje na zemlji može zateći IZGUBITI DUŠU, onda Anita ni u jednome času ne skreće s polja sreće, a Anka je istinska patnica.

Ali tu već dolazimo na područje etičke poruke. Ona zrači iz svake epizode, iz svake analize, iz svake rečenice: poštuj moralni zakon u sebi!

Stil je decentan, kadšto razliven, uvijek adekvatan. Možda bi se gdjegdje lektorska, a pogotovo korektorska ruka bila morala jače osjetiti. U kinu se ne daje »komad« nego film, a pisanje neodređenih zamjenica »itko, nitko, svatko...« treba ujednačiti, to jest konsekventno izostavljati ili metati slovo T. I tako dalje.

Na mnogo se mjesta prepoznaje čovjek stiha, lirik. Na primjer, u poetskoj uvertiri na početku romana i u premnogim snažnim metaforama, od kojih neke izazivaju duboko razmišljanje (»izlozi su krupnim očima ravnodušno gledali u svijet«, 104).

Ali sve to ne bi protumačilo veliku komunikativnost da nije tema iz života običnih ljudi, koja nas sugestivno poziva da se poistovetimo s likovima romana —i da se romanopisac nije skrupulozno čuvao napasti da dade kakav gotov obrazac rješenja (u koju grešku uvijek upada Bourget). Problemi savjesti strogo su osobni, individualizirani, neponovljivi problemi, a vrijednost »Neugasivoga plamena« nije u tome da nam daje recepte i formule kako da ih riješimo, nego u tome što nas prisiljava da ih uzmemo ozbiljno.

Svevlad Slamnig

AUGUST ĐARMATI: NA PUTOVIMA VJEČNOSTI

Srednje i starije generacije ljubitelja poezije poznaju ime autora ove zbirke (rođenog 1906) koji je prije rata umio zadiviti jednog Marakovića i svojim brušenim, refleksivnim stihovima o etičkim vrednotama osvojio dosta poštovalaca. Sada je malko pao u sjenu. Novije ga generacije ne poznaju, a to je nepravda. Ovom će malom knjižicom August Đarmati ipak naći put do mnogog i mnogog srca. Pjesme su, doduše, odraz jesenje dobi života, dobi zrelosti, ali su melodične, muzikalne, čiste u izrazu, jasne u nadahnuću, plemenite u poruci, velike u sintezi, poštovanja vrijedne u filozofsko-etičkome okviru piščeva plodna i misaona života.

Odgrni zastor s tvoje duše ledne,
I priđi k vrelu, ključa voda živa,
Da shvatiš tajnu moći duše čedne,
I sreću što se u bolima skriva.

Pjesama ima svega dvadeset i osam, ali August Đarmati je uvijek spadao u one stvaraoce koji daju malo a dobro. Tematski je raspon od intime (obitelji i osobnih idejnih dilema) do naroda, svijeta, svemira i Boga. Najljepše su Prolog, Molitva, U crkvi (odatle je gornji citat), Na putovima vječnosti, Pjesma oblacima (koja ima obrise poeme) i Zašto — jer se kod njih osjeća puna sinteza nadahnuća, teme, poruke i izraza. Kod dviju zadnjih pjesama, također lijepih, kao da je kod tih elemenata stvaranja bio pogrešan red, to jest kao da je na prvome mjestu bila poruka, tema, a onda je »napravljena« pjesma (Ratni Uskrs, Molitva za mir).

Da je pjesma samostalna zvukovna vrijednost koja ima i svoj muzički život, pored misaonoga, vrijedi samo za poeziju vezanoga oblika. A takvu je poeziju teško pisati, ako se ne radi o autentičnu pjesniku, jer se kod nepjesnika odmah vidi krpež rima. Nepjesniku se lakše sakriti u šikaru slobodna stiha i iracionalnih pjesničkih slika jer mu je tako često moguće opsjeniti gomilu. Ali lirika Augusta Đarmatija, sva vezana (nema nerimovana stiha), sva ritmička, ponosno stoji na vidjelu, jer nitko ne može reći (ako je ozbiljan) da je bilo koja rima ishitrena i da se u njoj ne rimuje i »podtekst«.

Dakako, umjetnost Augusta Đarmatija bit će bliža srednjoj i starijoj generaciji, ali se ni omladina naša neće pokajati ako na ovome srebrnom kladencu pođe da utaži žeđ za vječnim ljudskim vrednotama ljepote i dobrote.

Svevlad Slamnig

STJEPAN KRČMAR: U ZRCALU

Moderan tempo života potrošačkog društva kao da želi otrgnuti čovjeka od njegova JA. Nudi mu gotove obrasce mišljenja, ideoloških stavova, erotičnih potreba i općeg stila života kakav pripada njegovoj socijalnoj grupi. Teško je prosječnu čovjeku biti OSOBA, misliti *svojom* glavom, voljeti *svojim* srcem, odlučivati *svojom* voljom, slušati *svoju* savjest. Eto, tu je srž Krčmareva umjetničkog nadahnuća! Odatle počinje rasti njegovo stablo. Protagonisti su njegovih pedantnih psihoanaliza fanatični individualisti koji svemu i svakome usprkos žele biti svoji.

Doduše, oni neprestano nešto oklijevaju, premišljaju, vraćaju se na početne voljne porive da ih po stoti put uzmu i odbace, ali ne zato (ili: ne samo zato) što bi bili slabići, nego što žele biti sigurni da će donijeta odluka biti nenatrunjena tuđim utjecajem.

Drugi je sloj Krčmareva umjetničkog stabla sentimentalnost, bez obzira da li su je protagonisti sasvim svjesni i za njom planski idu (Klupa u parku, Jabuka) ili im se prikazuje svojim naličjem (Skitač, U zrcalu, Posljednje ljeto). Sentimentalnost im obično svodi na minimum ostale preokupacije, sputava ambicije, čini od njih boheme i čudake, ali ništa zato: ako su dionici radosti, samo joj je ljubav roditeljska, ako su tužni, ljubav ih je zgazila (i nitko drugi). Jedno-

stavno: izvan sentimentalnosti nema ničega u psihi.

Kad smo ove dvije stvari shvatili, neće nas više zbunjivati naoko loša struktura najtipičnijih Krčmarevih rečenica. Autor do apsurda gomila iste riječi, okrenuo je naglvce stilsko pravilo o zabrani ponavljanja izrazâ: »... sigurno se *nadala*, nema čovjeka koji se ne bi *nadao*, dok je živ on se *nada*, i Maja se *nadala*, i Ivan se *nadao* ...«; »Kad god se sjetim onog *ljeta*, ne mogu a da ne pomislim da je to bilo *posljednje ljeto*, iako znam da nije bilo, jer nakon toga *ljeta* prošlo je deset drugih, sličnih i manje sličnih onome, i zaista ne znam zašto se uvijek uz misao o tom *ljetu* javlja i misao *o posljednjem* ...«; »Stajao sam uz prozor ukočen kao *svijeća*, ali ne kao prava *svijeća* sa stijenjkom i plamom, već kao osušena *svijeća* ...«. Ali i ne može biti drugačije! To nije mana, nego vrlina. I ne samo vrlina nego kvintesencija, jedini adekvatni i funkcionalni izraz Krčmareve individualističke i sentimentalne umjetnosti. Materijalni i duhovni krug pojedinačne ljudske osobe uvijek je pomalo sitan i banalan, ali to je moj kozmos, a ako je to moj kozmos, onda je sve u njemu za mene kozmičko, sve je milijun puta važnije od vaših kozmosa, pa i od onog nepreglednog »općeg« kozmosa: moja ćela (U zrcalu), moj brak (Jedan dan Ivana Vrane), moja ljubav (Klupa u parku) pa i ovaj trenutak mog običnog fizičkog umora od hodanja i posta (Skitač), budući da se radi o meni, za mene je isključiv sadržaj svijeta.

Treći je sloj Krčmareve umjetnosti iskonska finoća i moralnost ljudske ličnosti. Njegovi su junaci redom moralno skrupulozni, tankoćutni, jer se pisac ne upušta u crtanje onih psihičkih stanja za koje nema afiniteta. A Skitačeva spremnost na zločin samo je blijesak zle munje kroz mozak, kao kod Hugoova Jeana Valjeana dok je gledao zaspaloga biskupa ili kod protagoniste Camusova »Stranca« koji je pucao jer ga je iznervirao znoj na trepavicama od prejaka sunca.

Osim rečenica koje su prividno neskladne, a u višem smislu skladne, Krčmar je često sretne ruke na polju jezičnog izraza, sad razliven poput Marcela Prousta, sad lapidaran poput Biblije. Koliko podteksta ima ovaj minijaturni dijalog muža i žene (Jedan dan Ivana Vrane):

— *Što ti je, Majo?*
— *Ništa.*
— *Zašto plačeš?*
— *Ne plačem.*

Ljupke li asocijativne igre riječi u noveli »Jabuka«! »Lijepa je ova djevojka, kao jabuka. Lijepa je ova jabuka, kao djevojka.« (Jabuka je crvena sa žutim preljevima, djevojka je u crvenoj haljini sa žutim pojasom o struku).

Krčmareva introvertirana, psihološka, pa i psihoanalitička, a rekao bih (u dobrom smislu riječi) i moralizatorska proza neće naći širok krug čitalaca. Nju će voljeti oni koji su vjerni sebi, jer će osjetiti da im ona pomaže da to i ostanu.

Svevlad Slamnig

STJEPAN KRČMAR: U ZRCALU

Zrcalo, u kojemu svatko vidi sebe sama i to nikada onakvog kakva sebe želi vidjeti, već uvijek realni odraz svoje konkretne vanjštine s kojom — ma bio apolonovski lijep — nikada nije zadovoljan, zrcalo, koje plošno prikazuje odraz prostornoga, to ravno zrcalo — zapravo svaka osvijetljena uglačana ploha — čudna je optička naprava koja, uzme li se lajtmotiv umjetničke proze, mora odražavati bizarne, gotovo nikada neželjene, već uvijek okrutno konkretne slike. Naslov kratke zbirke lirske proze Stjepana Krčmara nije samo slučajno odabrani naslov jedne od njegovih novela, već je i suština njegove osebujne, bujne, bizarne, nedefinirane, moderne, a ipak tradicionalne i u neku ruku na silu konvencionalizirane proze što ponekad naliči na modernu suvremenu prozu bez nekog određenog sadržaja i sistematski vođene fabule, a ponekad pak na čudnu, ponavljam, do ekstrema, do apsurda bizarnu smjesu naivnog i rafiniranog, suzdržanog i nesuzdrživog, psihološkog i banalnog, filozofskog i hodočasnički neiskrenog, a ipak duboko religioznog. Čitajući te novele, pripovijetke, psihološke novelete, filozofske traktate, lirske sentence u prozi, ili nešto sličnoga, jer se ovih šest — međusobno vrlo labavih ili nikako povezanih — proznih jedinica knjige S. Krčmara ne daju smjestiti u bilo koji strogo izdiferencirani oblik pripovjedne proze (što im nije manjak, već prednost!), dolazimo do zaključka: bizaran pisac, nov, zanimljiv, u izrazu gotovo originalan, pomalo čudan i osebujan, ali isto tako i do konstatacije: čemu toliki raskorak između načina obrađivanja i biranja sadržaja?

Krčmarova proza veoma često naliči na dobru seosku djevojčicu Baricu odjevenu u izazovni najnoviji i najskuplji pariški Diorov model, a često pak na Elektru u skromnom ruhu neke bezazlene seljančice. Posve je, naime, različito *kako* Krčmar piše i *što* piše upravo takvim jezikom i stilom! Po izboru tema Krčmar niti je nov, niti originalan, niti posebno inventivan i gotovo da ne bi zavrijedio neku osobitu pažnju, ali po načinu kako piše, kako iz ničega (ili često i manje od ničega, npr. novela »Jabuka«) stvara, moglo bi se reći, vrhunske dometa suvremene hrvatske pripovjedne proze, Stjepan Krčmar i te kako zavređuje ne samo pažnju već i strogu estetsku analizu njegova umjetničkog teksta.

Mara Švel u svom pogovoru konstatira: *Stjepan Krčmar je izgrađen pisac koji je našao svoj vlastiti izraz. Etički izgrađen, etički je i obojio u svojim novelama istinski proosjećana zbivanja.* Ovi komplimenti, čini se, ne stoje, bar ne u potpunosti. Krčmar je stvarno našao svoj vlastiti izraz u načinu obradbe, u stilskom nijansiranju, u tzv. unutrašnjim dijalozima, u psihološkom produbljivanju i filozofskom tretiranju problema što ih nabacuje, ali ti problemi nisu uvijek adekvatni snazi njegove stilske obradbe. Svaka je novela, moglo bi se reći, »bura u čaši vode« (što je u modernoj prozi i uobičajeno), ali bura koja ne može i ne treba da uzvitlava tolike valove. Pripovjedač Krčmar često sputava prozaistu, pisca, pjesnika Krčmara da se raspjeva, jer se — bar se čitanjem tih novela stječe takav (možda krivi) dojam, da se autor — suzdržava (tko zna zašto?), da se ustože, ili čak i boji tema koje mu nesumnjivo »leže« i to daleko bolje od onih što nam ih je prezentirao u svojoj knjizi. Možda je upravo zato svjesno izabrao naslov »U zrcalu« kao neku vrst obrane svojih sadržaja, kao da nam njime veli: evo plošnih dvodimenzionalnih slika onoga što bih radije i bolje, adekvatnije umio izraziti plastično, u sve tri dimenzije kada bih zaronio i u dubinu problema ili se vinuo u nebeske visine, ali ja, eto, pokušavam i ove često naivne sadržaje odjenuti u ruho moderne suptilne proze, oblika što će sigurno u historiji književnosti obilježavati određeno dostignuće prozaika XX stoljeća.

Sigurno su najsretnije odabrane i najmanje naivne teme novela POSLJEDNJE LJETO, JEDAN DAN IVANA VRANE i SKITAČ, dok je među naivnima najnaivnija priča U ZRCALU.

Posljednje ljeto, vjerojatno skica za odulju novelu, prikazuje banalizirano opće mjesto sukoba otac-sin, ali bez ikakvog, makar i usputnog ulaženja u problem sukoba generacija. Ipak je ova noveleta (zapravo fragment) po sadržaju najzanimljivija možda upravo zarad svoje prividne neetičnosti, jer sin — student, opivši se u seoskoj krčmi gdje se zagledao u zgodnu kelnericu, odlučuje da — možda više iz mladenačkog prkosa kako bi napakostio svom dobrom ocu (čiji su brkovi majstorski opisani!) — ode s vršnjacima, seoskim momcima, na trodnevnu pijaču u kleti oko vinograda, pa kada se pijan vraća i nalazi oca u dvorištu, ukočena kao kip, odlučuje da mu drsko priđe i na očev posve logičan šamar — on intelektualac, odgovara šamarom. Porazno djeluje izvrsno napisani završetak tog fragmenta:

> ... *jer ne znam ... zaista ne znam što bih bio učinio sa starim ocem da sam ga bio sustigao one ljetne večeri i zato se toga sada životinjski plašim, iz dana u dan se toga plašim, i što brže prolaze godine i ljeta, toga se sve više plašim, upravo do ludila se toga plašim.*« (str. 50).

Dakle, intelektualac, sin oca, što ga je opisao kao dobra, pametna i vrijedna seljaka niti se nakon mnogo godina ne stidi svoga čina, ne odriče ga se i ne osvrće se na njega kritički, već se samo plaši da bi možda, možda čak bio ubio oca, jer je i na početku novele naglasio:

> »... *nekad mi je izgledalo da je teže biti iskren pred drugima nego pred samim sobom, sada mislim drukčije, pred samim sobom uvijek se nađu nekakvo opravdanje i nekakvi razlozi, pred drugima nije to tako lako, za njih treba naći prihvatljiva opravdanja i*

prihvatljive razloge, jest, zato i mislim da je zaista potrebno uložiti veliki napor pa da se bude iskren do čiste golosti.« (str. 41)

Vrijednost ove novele leži u filozofskom traktatu o iskrenosti i u izvrsnim opisima života na selu, krčme, roditeljskog doma i psiholoških unutrašnjih dijaloga mladog studenta.

Jedan dan Ivana Vrane jedina je pripovijetka u užem smislu. Problem je strah od poroda četvrtog djeteta siromašne obitelji, a ujedno i strah od abortusa (ne toliko zarad toga što je to grijeh koliko zarad Majinih bolova, jednako fizičkih kao i duševnih). Autor se suzdržava od bilo kakva rješenja tog problema i ostavlja ga otvorena, jer se na završetku priče i muž i žena *nadaju.* U nadi je, dakle, spas. Ali, čemu se nadaju: spontanom pobačaju, ili da Maja možda ipak nije u »blagoslovljenom« stanju, ili čak četvrtom djetetu — to je prepušteno slobodnoj odluci čitalaca. Autor je ovu pripovijetku satkao izvrsnom kompozicijom i finim, upravo majstorskim gradacijama i jedino je u njoj »bura u čaši vode« primjerene snage.

Skitač je najbizarnija i najslobodnija tema u ovoj zbirci. Huligan, dolutavši na selo, ne nalazi nigdje konačišta, što ga razdražuje do bijesnog gnjeva uvriježena gladna mlada čovjeka bez ikakva etičkog odgoja, dakle sirovog divljeg »homo sapiensa«. I on, već pri kraju snaga dolazi u potleušicu starice koja se sprema sinu u grad. Ona mu — začudo! — daje sklonište. Dok ona u susjednoj prostoriji priređuje petrolejsku lampu, huligan odlučuje da je ubije i opljačka. Kada mu starica — onako gladnu i umornu — unosi skromnu večeru, mladić pobjegne, ali ne od njezine, već od *svoje* smrti. *Skitač* je u ovoj zbirci najzrelije umjetničko djelo i ono će s obzirom na harmoničnost sadržaja i obradbe vjerojatno biti okosnica kasnijih ne zrelijih, već sretnije odabranih tema Krčmarove izvrsne pripovijedne proze.

Novela U ZRCALU podsjeća na slične novele osobito francuskih autora (Sartre) samo što je u njoj obrađeni kompleks ćelavljenja mlada inženjera (28 mu je godina, a često rezonira kao da je u pubertetu!) naivan i neuvjerljiv. Sličan je (ako ne identičan) sadržaj novele JABUKA. Takav »amante timido« kao taj službenik nije dovoljno zanimljiv ni u mnogo slabijoj obradbi i čitalac gotovo žali što je ta seoska naivka odjevena upravo po Dioru!

Jedino noveleta KLUPA U PARKU ni sa formalne strane nije tipično krčmarovski pisana, pa se stječe dojam da ju je autor (ad captandam benevolentiam?) »dotjerao« razbijanjem inače izvrsno skladnih dugih rečenica u kojima pleonazmi nisu pleonazmi već stilska osobitost modernog autora, ponavljanja koja upotpunjuju plastične rečenice. Sadržaj: mladić sjedi na klupi u parku i razmišlja o djevojci koja nije »jedna od onih«, a on je to, eto, mislio, zato se u nju — prekasno zaljubljuje.

Posebno je pitanje kako je Krčmar obradio te svoje teme. Njegov stil, njegov jedar i bogat jezik, njegove rečenice i slikarski opisi dokazuju da je zreo prozaik koji će — volens-nolens — morati izbor svojih tema prilagoditi snazi svog književnog izraza, jer je šteta da natprosječnim izražajnim sredstvima stvara prosječne pripovijetke, a gotovo je nevjerojatno da Krčmar koji tako izvrsno zapaža detalje i tako majstorski ponire u dubine ljudske duše ne može pronaći u sebi ili izvan sebe svojim izražajnim mogućnostima adekvatne sadržaje. A ima ih! I te koliko! Ne treba tražiti tragedije gdje ih nema, jer niti ćelavljenje niti četvrto dijete Ivana Vrane, a pogotovu crvena jabuka Ivana Ivančice zaista nisu tragična zbivanja.

Evo kako Krčmar opisuje šutljivost: *»A taj je Ivan Ivančica bio šutljiv čovjek, šutljivac koji nije mnogo govorio, ne zbog toga što ne bi znao ili ne bi htio govoriti, o ne, naprotiv, on bi veoma rado govorio da se nije plašio riječi, ali on ih se plašio, on je, naime, znao da riječi ne mogu nikad u punom svjetlu osvijetliti misao, da se misao nikad ne da potpuno sapeti u bakrene obruče riječi, zato ih je i izbjegavao. Uvijek je, naime, vjerovao da riječi imaju dvojaki smisao, jedan za onoga koji ih izgovara, a drugi za onoga koji ih sluša. Odatle onda i dolaze mnogi nesporazumi.«*

Da, bakreni obruči riječi! Izvrsna, upravo poetska metafora. A nesporazum? Zar sadržaj novele Jabuka nije jedan od tih nesporazuma?

Krčmarova proza uza sve slabe sadržajne, a izvrsne stilističke i psihološko-filozofske osobine, te duge, plastične i bogate (često malo prenatrpane) rečenice, ipak je još više obećanje nego gotovo završeno djelo. On je zreo autor koji umije nešto reći i to umije odlično, ali treba da se odluči i na to da stvarno nešto kaže, a ne da svoj neosporni veliki pripovjedački talent troši na opća mjesta i nesuvremene teme o crvenim jabukama i parkovskim klupama. On je to u više novela već uspješno riješio i u ovoj knjizi, pa se iskreno nadamo da će u slijedećim njegovim knjigama preboljeti i tu dječju bolest naivnih (svakako simpatičnih, ali za njegovo pero preslabih) tema. Upravo zarad natprosječne vrijednosti Krčmarova stila trebao bi izbjegavati izvjesne (zaista malobrojne!) jezične nezgrapnosti poput ovih: »bio sam već toliko *iznerviran* da sam u svemu vidio samo *podrugivanje*« (str. 68), »to bi mi bilo još *manje draže*« (str. 67).

Na kraju treba još jednom naglasiti da je Krčmar moderan, suvremen, dobar i inventivan pisac koji je izgradio *svoj* stil, zato ovu njegovu knjigu treba toplo preporučiti čitalačkoj publici i to kako onoj tzv. elitnoj, malobrojnoj (što je, čini se, velika zabluda mnogih, jer za uživanje u dobrom literarnom tekstu nije potrebna nikakva »elitnost« već kultura i ukus) tako i tzv. širokoj (kao da mnogi intelektualci, osobito specijalizirani stručnjaci u ovo naše politehnizirano vrijeme ne spadaju u »najširu« ili čak u nikakvu čitalačku publiku?). Izdavaču, Hrvatskom književnom društvu sv. Cirila i Metoda, kao i tehničkom uredništvu, te autoru omota Ivi Dulčiću i Tiskari Epoha treba pak posebno čestitati za ukusnu opremu ove jeftine knjige.

Enver Čolaković

DUBRAVKO IVANČAN: UVIJEK IZNOVA RASTE PJENUŠAVO STABLO BIJELOG VODOSKOKA

Poezija je, ma kom razdoblju, ma kojoj stilskoj epohi, ma kom narodu i ma kom prozodijskom obliku pripadala, u suštini ipak muzika riječi, ona dakle uz svoj sadržajni dio u užem smislu, ima i unutarnji muzičko-ritmički sadržaj u širem smislu, svoju harmoniju i svoj specifični poetski izraz u kojemu skupina riječi ne znači samo misaonu cjelinu, već i ritmičku zaokruženost, odnosno muzičku misao. Za percipiranje poezije treba posjedovati uho, treba čuti njezinu muziku koja potcrtava, upotpunjuje i jasnije izražava smislovni sadržaj pjesme dajući joj nepjevanu, ali pjevnu melodiju. Dok je jezik muzike, i to prvenstveno čiste simfonijske ili instrumentalne glazbe univerzalan, jer su tonovi svugdje u svijetu jednaki, dotle je muzika jezika čvrsto vezana uz medij riječi, dakle uz jezik jednog naroda ili bar srodnih jezičnih skupina, pa je veoma teško govoriti o nekoj jedinstvenoj svjetskoj poeziji, jer su posve različita suzvučja recimo indoevropskih i ugro-finskih ili mongolskih jezičnih skupina; tako nam se najharmoničnija kineska ili, recimo, arapska pjesma, recitirana najljepšom dikcijom često čini jednako mucavom i nejasnom kao Arapinu ili Kinezu kad sluša skladno recitirane Danteove tercine. Univerzalnost tzv. svjetske poezije nije dakle, kao u muzici, bezuvjetna, već je, naprotiv, uvjetovana prevođenjem, pretakanjem iz jednog jezičnog medija u drugi, i to ne samo zarad osmišljavanja nama na stranom jeziku neshvatljiva sadržaja, već i zbog muzičkih i intonativnih razlika među pojedinim jezicima. Svaka jezična skupina, čak i svaki narod (pa makar se dva naroda služila srodnim, ili čak istim jezikom!) ima *svoj* poetski izraz, svoj pjesnički specifikum, svoju poetiku i svoje zakonitosti koje ga izdvajaju iz sveljudske univerzalne poezije, ali ga, ukoliko su poetska djela vrhunska dostignuća u okvirima svog specifičnog jezičnog medija, tim izdvajanjem ujedno i uključuje u svjetsku književnost, zahtijevajući samo adekvatan, ili bar približno uspio prijevod.

Svako podneblje, dakle i geografski i klimatski uvjeti, pa i svaka specifična kultura ili civilizacija, religija ili historijsko-politička atmosfera utječu na razvoj poezije nekoga naroda, i to ne malo, pa se tijekom stoljeća stvara unutar prozodije sve jače diferencirani specifikum. Uzmimo kao najeklatantniji primjer razliku između desetерca naše narodne poezije i starog dugog stiha relativno rano na istok potisnute i posve ugasle bugarštice. I drugi narodi pišu u desetercu, imaju

čak često i cezuru iza četvrtog sloga, ipak će svako uho vično slušanju poezije čuti bitne razlike između dva posve identično izgrađena stiha, čut će čak i razliku između prave narodne pjesme i umjetničke koja samo imitira, kopira, preuzima ritam i stih narodne poezije.

Kako bi Japanac doživio naš narodni deseterac na svom jeziku, pa makar i u najsavršenijem prijevodu? Sigurno kao nešto njegovu uhu strano ali zanimljivo i novo upravo zarad te »stranosti«. Što bi, međutim osjetio japanski čitalac kad bi njemu njegove specifično japanske ili čak neke univerzalne teme samih općih mjesta japanski pjesnik prezentirao u našem narodnom desetercu, ali napisane kao japanski original?

Ovakve i slične asocijacije nužno nam se nameću kad pristupamo analici zbirke UVIJEK IZNOVA RASTE PJENUŠAVO STABLO BIJELOG VODOSKOKA Dubravka *Ivančana*, motivi i geste (izd. Naprijed, Zagreb, 1968). Da, asocijacije koje, međutim, nipošto ne znače da tu zbirku apriori odbijamo, da nam ona djeluje strano, da je dakle stvarno ono što i autor i sastavljač pogovora Vladimir Švacov vjerojatno žele da bude: japanska haiku-poezija napisana na hrvatskom jeziku. Da Ivančanova zbirka (kao i njegove ranije zbirke poezije pisane u sličnoj formi) nisu haiku, bar ne onaj pravi haiku, tako izraziti specifikum japanske poezije (što, uostalom, nije njihov manjak, već naprotiv prednost!) dokazuje već i autorov podnaslov: *motivi i geste*. Nijedna haiku pjesma japanskog autora nije motiv, već, naprotiv, u sebi zatvorena koncizna, ali uvijek zaokružena *cjelina*, niti je gesta, već je bilo gotovo do apsolutnosti statična bilo isto toliko do apsolutnosti dinamična.

Kod nas je o haiku-poeziji napisano vrlo malo, tako da se studija Vladimira Devidèa u časopisu Encyclopaedia moderna (god. 1967, br. 3—4) može smatrati najiscrpnijom, ali se i ona više bavi sadržajnom nego formalnom prozodijskom stranom tog najspecifičnijeg japanskog poetskog oblika koji se, istina, razvio iz istočno-azijske duge forme *renga*, pa iz kraće *waka* da poprimi strogo određeni oblik: haiku *mora* sadržavati samo 3 stiha, od kojih prvi i treći moraju imati po 5, a srednji pak 7 slogova. Već stoljećima haiku ne pišu čak ni nejapanci u Aziji, a u Evropi je povođenje za tom formom bilo kratko vrijeme čak u modi, ali se od njega brzo odustalo, jer je toliko istočnjačko da Evropljanin, ili Amerikanac, ili čak Indijac u najbolju ruku mogu imitirati vanjski oblik, ali nikada ne mogu (a i ne treba da mogu!) prodrijeti u suštinu, u duh, u bit te njima i njihovu mentalitetu strane poezije, pa uvijek stvaraju samo približne, nedovršene i nedovršive, nedorečene i nedorecive fragmente. Haiku je forma koja je duboko vezana uz jedan određeni aspekt na budističku filozofiju, na tzv. zen-budizam, a on se u svim relacijama doživljavanja prirode i kozmosa s jedne, te čovjeka i religije s druge strane bitno razlikuje ne samo od filozofije kršćanstva, islama ili čak judaizma, već i od aspekta ateizma. Može Evropljanin pisati veoma uspjele pjesme u strogoj formi haiku poezije što se tiče njezine vanjske prozodijske strane (5 — 7 — 5 slogova), ali će ona uvijek biti evropski, a nikad japanski haiku, jer je u svakom indoevropskom jeziku za izražavanje sadržaja što ga Japanac lako sabija u 17 slogova često potrebno čak i 17 stihova! Zato se uz prijevode haiku poezije obično pišu relativno dugi i veoma često krivi komentari. Može Evropljanin, ako je budist i ako poznaje zen (ako ga osjeća u sebi kao svoj, u nas malo neuobičajen pogled na svijet), napisati i sadržajno dobru haiku pjesmu, ali će se ona sigurno po vanjskoj, formalnoj strani bitno razlikovati od prave japanske haiku pjesme i postat će bilo sonet, bilo čak sonetni vijenac, bilo pak duga pjesma u slobodnom stihu. Suština prave haiku pjesme jeste u tome da je zaokružena cjelina, da nije motiv ni gesta i da je sve što je u njoj nenapisano, što je, dakle, između stihova, jasno izraženo tako da će potpuni sadržaj (koji je gotovo uvijek jedna od misaonih formula zena) svakom pripadniku budističke duhovne zajednice biti »jasan kao na dlanu«. Japanska haiku-pjesma ima još jedan specifikum: ona je zatvorena, hermetična, svijet u sebi, svijet u simbolima, mikrokozmos što obuhvaća čitav makrokozmos sabijen u tri stiha određene duljine.

Dubravko Ivančan u svojim evropskim ivančanskim »haiku« pjesmama — koje se, srećom!, i po vanjskom

obliku bitno razlikuju od pravih japanskih haiku pjesama, jer u čitavoj zbirci (124 stranice a na gotovo svakoj po 5 pjesama!) nalazimo svega 3 u kojima se *slučajno* pojavljuje pravi vanjski oblik haiku pjesama — stvorio jednu svoju (na haiku vrlo malo sličnu) formu i u tome leži draž te veoma zanimljive knjige poezije.

Ne bismo se mogli složiti ni s osnovnom misli sastavljača pogovora V. Švacova da je knjiga stihova D. Ivančana »svijet stvari, bića i ugođaja, svijet koji nikada do, evo ovoga časa nije stvoren«. Ta misao o zatvorenom Ivančanovu »svijetu« kao nekom svijetu umjetničke imaginacije koji je samo sličan ovom stvarnom navodi ga da suviše dovodi u vezu Ivančanov realni, zdravi ovozemaljski svijet ljudi, životinja, ptica, žaba, parkova, vojnika, pariških metroa, krpa, pa čak i Podravine i Zagorja sa hermetičnom poezijom japanskog zen-budizma.

Ako, međutim, prihvatimo kao činjenicu ono što i jeste činjenica: Dubravko Ivančan je od japanskog haikua, što ga je temeljito proučio i upoznao, prihvatio samo ono što kao Evropljanin i poklonik filozofije života za raliku od filozofije kozmosa i smrti (ili čak besmrtnosti!) može prihvatiti i na osnovu toga stvorio *svoju* trostihu sažetu formu u kojoj pokušava aforistički (a pravi japanski haiku *nikad* ne sadržava elemente aforizama, epigrama ili duhovitih fragmenata) poetskim jezikom prikazati realan život često čak naturalističkim slikama, istom onda će nam ta njegova zbirka moći prikazati koliko je u tome uspio.

Ivančan je svoju poomašnu zbirku podijelio u 10 ciklusa. Mo»da je najzanimljiviji upravo onaj koji s pravom haiku poezijom nema ni formalne ni sadržajne veze: ciklus AUTOMOBILI. Evo samo dviju pjesama koje svojom originalnošću imaju gotovo antologijsku vrijednost, jer svojom »sancta simplicitas« kazuju daleko više od kitnjastih pjesama o velegradskoj buci današnjice:

ULICOM
Prašina juri
ulicom?
Automobil . . .

Zaista originalna slika. Onaj upitnik iza drugoga stiha možda je najkarakterističniji izraz novog evropskog inventivnog nebudističkog haikua. Zaista, jure li automobili, ili prašina što je dižu? A na toj slici nije prikazan jedini na njoj prisutni promatrač, pjesnik-pješak.

NA PARKIRALIŠTU
Parkiralište.
Automobili. Još uvijek
u preticanju.

Ta velegradska slika parkirališta na kojima automobili gotovo da kane jedan zajašiti drugoga nije croquis, već majstorski pogođena dinamika u statici poslaganih parkiranih voziла.

Ivančan je dobar slikar. Njegova koloristika nije bujna, njegov je crtež škrt, daleko škrtiji ne samo od japanskog već i od mnogog evropskog slikara stihovima, ali se upravo u toj škrtosti nazire snaga zrelog pjesničkog izraza. Evo dviju slika na kojima bi pjesniku mogao pozavidjeti mnogi slikar:

BREZA
Bijeli snijeg.
Kiša —
brezinih grana!

Kako pleonazam »bijeli snijeg« postaje u toj pjesmi, odnosno na toj slici, na kojoj uopće *nema* snijega, skladna cjelina kao kolorit golih brezinih grana!

MAGLA
Magla.
Do kelja
u vrtu.

Ova jednobojna slika na kojoj je zeleni kelj u vrtu sivkastobijel pod tlakom zgusnute magle pjesmica je koja dokazuje da 4 riječi ponekad mogu zvučati kao simfonija o magli.

Naravno je da u takvom izobilju pjesama ima i balasta, pa čak i pjesama koje djeluju kao prosječna (ako ne i loša!) proza, kao na primjer:

OTOK NA DRAVI
Modra rijeka —
Uz jaki šum što ga obilazi
otok s vrbikom uzvodno plovi.

Kuda to u tako nemuzikalno skalupljenoj pjesmi uzvodno plovi otok s vrbikom po modroj rijeci uz šum što ga — a, molim lijepo, zašto? — obilazi?

Ali odmah uz taj neuspjeli nehaiku nalazimo upravo do klasične slike simplificiranu pjesmicu:

KOLA
Prolaze kola.
Gubice krava
vuku se po zemlji.

Naslov, također pjesma (VODOSKOK) simbolizira ovu Ivančanovu knjigu:

Uvijek iznova raste
pjenušavo stablo
bijelog vodoskoka —

jer i njegova poezija poput pjenušava stabla vodoskoka duhovitih motiva i gesta uvijek iznova raste i izrasta — ne u lošu imitaciju japanskog haikua, forme koja nije bliska ni duhu našeg jezika ni psihologiji i životnoj filozofiji našeg čovjeka — već u originalnu kratku ivančansku aforističku formu pjesama zbijenih u tri stiha. Pjesnik Ivančan ni po svojoj pjesničkoj atitudi nije srodan hermetičnoj japanskoj haiku poeziji, jer on ne stvara svoj svijet, već naprotiv, nalazi svoje mjesto i mjesto za svoju poeziju u ovom našem realnom svijetu i njegovi leptiri, breze ili žabe, nisu, kao u Japanaca, više simbol nego dijelovi prirode, već su i te kako pravi, opipljivi, stvarni leptiri ili žabe, i baš u tome, u toj njihovoj konkretnosti leži snaga Ivančanove zaista talentirano pisane inventivne poezije.

Ova zbirka, na žalost, pati od prenatrpanosti; po 5 posve različitih (i po tematici, a često i po kvalitetu) pjesama zbijenih na istu stranicu malog formata otežavaju čitanje i zamaraju oči. Da se, namjesto štednji prostora, pristupilo bilo strožijoj selekciji, bilo proširenju opsega knjige i da je izdavač angažirao kojeg slikara da makar vinjetama razbije monotoniju sloga, knjiga bi sigurno i po svom vanjskom izgledu bila adekvatnija veoma dobrom poetskom tekstu koji nam je predstavio zrelog i izgrađenog umjetnika kratke forme.

Enver Čolaković

KAČIĆ Zbornik Franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja, SPLIT, II 1969.

Izišao je iz štampe drugi svezak Zbornika Franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja. Urednici su ovog Zbornika o. Josip Soldo i o. Karlo Jurišić, profesori franjevačke klasične gimnazije u Sinju. U Zborniku je štampano osam priloga iz opće povijesti, književnosti i književnog jezika.

U raspravi »*Kačićev Razgovor ugodni naroda slovinskoga — susret srednjeg i novog vijeka i modernog patriotizma*« pisac *Ivo Pederin* u svom izlaganju iznosi neke sasvim nove momente u prikazivanju Kačića i njegova djela koje zapravo znači prekretnicu u jezičnim i duhovnim shvaćanjima. Pisac ovdje ističe kako Kačić djeluje kao narodni prosvjetitelj i didaktički pisac, kao i njegovi prethodnici fra Toma Babić, fra Filip Grabovac i fra Lovre Šitović. Govori, nadalje, o Kačićevu stilu, stihu, mistici brojeva i metaforici. Kačićeva pojava znači afirmaciju novoga, jednostavnoga, logičkoga hrvatskoga jezika i definitivnu afirmaciju štokavštine u hrvatskoj književnosti. Na kraju pisac obrazlaže u čemu se sastoji Kačićevo »slovinstvo«. Kamen temeljac slovinskog patriotizma jest njegov neposredni hrvatski patriotizam. Kačića je poučila tragična sudbina fra Filipa Grabovca koji je radi isticanja svoga hrvatstva završio svoj život u tamnici. Hrvatski su patriotizam Mlečani smatrali opasnim za javni red. Kačiću je slovinstvo najčešće sinonim za hrvatstvo pa su on i njegov red bili jedini koji su afirmirali hrvatski patriotizam. Kad je pjevao o Slovinima izvan hrvatskih krajeva, onda je mislio na današnji izraz: slavenstvo.

Dr Ante-Marija Strgačić piše raspravu *O kulturno-povijesnom značenju samostana benediktinki sv. Marije u Zadru* u počecima razvoja povodom 900-godišnjice života i rada toga samostana. O samostanu sv. Marije napisano je u posljednje vrijeme mnoštvo članaka gotovo u svim našim naučnim i književnim revijama, u posebnim publikacijama, tjednim i dnevnim novinama. Pisac piše o razvoju raznih redovničkih zajednica i njihovih osnivača; najviše se zadržava na benediktinskim samostanima, a naročito na samostanu sv. Marije. Citira gotovo sve hrvatske povjesničare koji su pisali o ovom samostanu. Naročito su važni rezultati istraživanja dra M. Barade koji je utvrdio da je Čika, koja se spominje u Krešimirovoj povelji iz g. 1066, zaista bila sestra kralja Petra Krešimira IV. Hrvatske benediktinke iz ovoga samostana sačuvale su dragocjene historijske dokumente važne za hrvatsku povijest. Obnovom njihova samostana, razrušenog u prošlom ratu, hrvatski narod treba da se oduži čuvaricama naše kulturne baštine. Pisac spominje liturgijske knjige koje su se do danas sačuvale, zatim kodekse samostana, kronike, historijske dokumente, pergamene i isprave iz doba narodnih vladara.

Dr Ante Sekulić u članku *Tri priloga hrvatskoj kulturnoj povijesti* piše o franjevcima iz Bosne Srebrene: Lovri Bračuljeviću, Stjepanu Vilovu i Mirku Paviću koji su djelovali kod Hrvata, poznatih i pod imenima Bunjevci i Šokci na području od Baje do Sombora i od Subotice do Segedina. Oni su bili duhovnici i suborbi bačkih Hrvata. Naročito ističe Bračuljevićevo djelo o pravopisu: *Opomene za pravo, dobro i lako štiti.* Vilov je popravio Bračuljevićev pravopis, odnosno ortografiju, a pri tom je najvažnije da se otresao talijanskog utjecaja u ortografiji. Pavić, učenik Vilova, slaže se s načelima i rješenjima Stj. Vilova. Pavić je bio prvi bunjevački pjesnik koji je napisao u stihovima *Nadodanje glavnih događaja k Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga.* To je dopuna Kačićeva Razgovora. Važno je da su sva trojica pokušala rješavati pitanja hrvatskoga pravopisa.

Dr o. Karlo Jurišić, profesor u Sinju, prikazao je *Crkve biokovsko-neretljanskog područja u doba turske vladavine 16. i 17. stoljeća.* Ova radnja sa područja crkvene povijesti izvod je iz djela koje bi doskora imalo biti objelodanjeno.

Vrlo temeljitu i opširno obrađenu raspravu o poznatom svetištu Visovcu pod naslovom *Samostan majke od milosti na Visovcu* napisao je *o. Josip Soldo,* profesor u Sinju. Opisuje najprije geografski položaj, a zatim povijest crkve i samostana i značenje ovoga samostana u kulturno-prosvjetnom i gospodarskom pogledu naroda srednje i sjeverne Dalmacije.

Dr o. Karlo Kosor napisao je u ovom Zborniku dva priloga: *Junačke narodne pjesme iz imotske krajine* i *Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika.* Prva je zapravo opširni kritički prikaz folklornog rada fra Silvestra Kutleše. U prikazu Pjesmarice govori o njenu sadržaju, o mitovima, metodi bilježenja, porijeklu pjesama, geografiji, povijesnoj pozadini, religioznim momentima, sličnosti s umjetnom poezijom i o mišljenju kritike.

U svom drugom prilogu o. Kosor osvrće se na Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika, knjiga I—II, Zagreb : Novi Sad 1967. Spominje najprije kritike Raosa, Brozovića, Klaića i Šetke, a zatim iznosi svoja opažanja o abecednom poretku riječi, o upotrebi pridjeva, tumačenju značenja pojedinih termina, o porijeklu stranih riječi, o netočnim tumačenjima kršćanskih pojmova, o akcentu i interpunkciji. Rječnik nije pouzdan ni u navođenju izvora uz pojedine primjere. Pisac smatra da uređivački odbor Rječnika nije s uspjehom izvršio svoj zadatak.

U eseju, koji bi zapravo mogao biti posebna knjiga, *dr o. Jeronim Šetka* pod naslovom *Majka Božja u hrvatskim narodnim pjesmama* prikazuje kako je lik Majke Božje stalno prisutan u duši hrvatskog naroda i u svim manifestacijama njegova života. O ovoj temi pisali su mnogi pisci (Lahner, Plepel, Žganec, Židovec, Tumbas, Zaninović), ali još nismo imali ovako potpun prikaz Majke Božje u narodnim pjesmama. Metrika tih narodnih pjesama raznolika je u sva tri hrvatska dijalekta i sva tri govora, a to znači da je ta poezija raširena podjednako u svim hrvatskim krajevima.

Zbornik je izdao Provincijalat Franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja u Splitu, a tiskan je u Tipografiji, grafičkom poduzeću u Đakovu. Nabavlja se kod Franjevačkog samostana — Sinj. Cijena 30 din.

M. V-ć

Mira PREISLER: AKORDI

Pred nama je knjiga pjesama Mire Preisler, u novije vrijeme zapažene pjesnikinje, koja međutim ni prije nije bila nepoznata. Prije rata bavila se također pisanjem pjesama, i to uglavnom za djecu (»teta Mira«), ali se u zrelijim godinama razvila u snažnu pjesnikinju koja osvježuje raznolikom tematikom, zanosi bogatstvom misli i očarava ljepotom pjesničkog izraza. Neke su joj pjesme objavljene i u književnom zborniku »Maruliću«, a jedna je dobila zasluženo mjesto i u Kokšinoj »Hrvatskoj duhovnoj lirici« koja je nedavno izašla u Rimu. Stoga je vrijedno da o toj pjesnikinji progovorimo i u ovoj našoj reviji.

Ovdje ne namjeravamo iznositi kritičku ocjenu njezina pjesničkog opusa,* nego ćemo pokušati ući u njezin poetski svijet, da vidimo što to ona doživljava, kako doživljava i kakav odjek stvaraju njezine pjesme u našoj duši.

Knjiga »Akordi« sadržava pet ciklu-

* Prije dvije godine izišla joj je i knjiga pjesama »Kroz prašinu i kamenje« (Zagreb, 1967).

sa pjesama u kojima se izmjenjuju stihovi i proza, tj. pjesme u prozi koje ponegdje prelaze u lirski zadahnute pričice. Motivi su njezinih pjesama ponajviše vezani uz prirodu, ali se kroz njih provlači obilje meditacija o životu i njegovim radostima i patnjama, čeznućima, očekivanjima i razočaranjima, a nadasve o traženju višeg smisla koji vodi k sjedinjenju s Vječnim. To su glavne preokupacije pjesnikinje Mire Preisler. Pođimo malo u taj njezin poetski svijet!

Prve su od tih pjesama povezane s djetinjstvom, i to s onim časovima kad je prvi put osjetila glad za Kruhom i kad je, noseći veliki ljiljan, pila njegov miris, a sve je oko nje »čudesno mirisalo po Kruhu«... (Dan mirisa Kruha). Već je tada u tom Kruhu gledala Ljubav zbog koje je voljela ići bijelim putovima jer su joj oni dočaravali Njegov dolazak (Hostija u otajstvu Božića).

Proljetna priroda zanosi je svojim pričama u žuboru potoka, u mirisu trave i cvijeća koje ona kao malo dijete bere uz cvrkute ptica, da ga dade... Komu? — Razapetom! (Proljetne priče). Jutarnje šetnje u tu prirodu uvijek su »prelijepe priče« za dušu koja se svakog jutra kupa u molitvi i susreće s Njim i pjeva prvi pozdrav Njemu... (Jutarnja šetnja).

Ali priroda ne pripada samo prošlosti djetinjstva. Ona je uvijek dio današnjice koja diše novim stilom života i stenje pod novim bremenom. Težina današnjice često remeti sklad u duši i svojom »glagoljivošću i žurbom« razbacuje naše misli. Stoga nas prisiljava da čeznemo za mirom, da ponovno utažimo svoju glad Kruhom Života i da po njemu naučimo dijeliti Ljubav i oproštenje i ući u Njegov mir (Dopusti mi).

Dok se pjesnikinja u tom prvom ciklusu pjesama (Ne uskrati nam Kruh Života) uglavnom nalazi u prirodi i među ljudima, u ciklusu Intima kao da se udaljuje od vanjskog svijeta i uvlači u svoj intimni svijet u kojemu se osjeća i najbliža sebi. Nizom pjesama i lirskih meditacija uvodi nas u taj svoj svijet u koji je ušla jednog proljeća vezući »vjerenički vez« tankim vezom da ga daruje Dragomu... (Vjerenički vez). Koji je to dragi, odaje nam »niz bisera« što su se jedne noći — dok su dogorijevala Pregaranja — prosuli preko njenog jastuka, a pokupio ih je Bijeli Dječak koji joj je ukrao ljubav i koji će je kraljevski okititi kad Mjesečev sjaj naniže sve njene bisere od Progonstva do Vječnosti... (Niz bisera).

Katkad se čini da je napukla jedna stara rana i nova suza kuca na pritvorena vrata, no pjesnikinja danomice hodočasti na Izvor i napunja vrč spoznanja, a onda kroz pritvorena vrata »osluškuje kako se kapljice iz puna srca toče kao časovi u trpljenju« i — nalazi smirenje (Osluškivanje). — Ipak, i priroda opet privlači, osobito jutrom kada probuđeno sunce pije svježu rosu i šturak — neumorni čuvar zvijezda — spava na maslačku, a njoj svitanje donosi nova svjetla i miris cvijeća okupanog u suncu (Jutro).

Bez te prirode nema ni vječnosti, jer ona je njezin odraz. U njoj ona nailazi na razumijevanje (Želja za časom tišine), u njoj njena duša nalazi uvijek radosti: i u zanosu poljskog cvijeća na kojem se odmara sunce, i u pogledu snježnih vrhunaca na kojima je ugodno nasloniti znojno čelo na visinu neba, i u čežnji beskrajnih daljina koje nose Vječnost i slutnju sreće, i u ljubavi zvijezda koje vide naše patnje, ali šute i darivaju nam svoj »zlatni smiješak« i željeno smirenje... I sve se to u njenoj duši stapa u divne akorde... (Akordi). A kad uveče, nakon proživljena dana, otvori okna svoje sobe i pusti da mjesec pomete sve kutove, tada poziva Stvoritelja da s njom mirno prođe sve njene putove i posveti njene korake (Večernji sonet).

Međutim, život uvijek iznova rađa bolove i »biseri« suza često se iznova prosipaju. Suza ne ostaje uvijek na licu osušena, nego često prolazi kroz pero i »topla i tiha kotrlja se po bijelom papiru, i odaje tajne što ih je sa sobom ponijela iz dubine života«. Tako se i njoj jedne jeseni, kad je bolest sjedila u njoj i šaptala joj o osamljenosti, suza kotrljala po bijelom papiru dok je pisala pismo Ljubavi na koju je dugo čekala... (Pišem Ti pismo). A nije to bilo jedino njezino čekanje. Miris akacije koji se trusi po prostrtom stolu znao bi mnogo pričati o čekanju jednoga gosta, jedinog prijatelja, koji nikada ne dolazi — a uvijek je s njom! (Prijatelj ne dolazi). — Ako ne dolazi prijatelj, možda će doći ljubav? A tko ne bi htio da ona dođe? I to u proljeće kad se po putovima osipa miris procvalog cvijeća! Onog cvijeća koje na sebi nosi ukras

mladosti, ali — čim otvori mlada srca i nevinim očima pogleda u život, počinje umirati... »Htjela bih da dođeš, Ljubavi moja! Na mojim je prozorima procvalo cvijeće. Ja sam pogledala u život i počela sam umirati« (Cvijeće na mojim prozorima).

I opet to — očekivanje! Ono kao da je ljepše nego sam dolazak i sastanak jer — u njemu živi čeznuće i u njemu je čar, a sastanak je ispunjenje, kraj! O tome govore »dva jablana« koje pjesnikinja gleda kroz prozor: lišće im treperi — kao njezin život u očekivanju, promatrajući ih, veli.

»Ja osjećam kako im život trepeti u očekivanju. I moj!« (Dva jablana).

Neke se pjesme ovog ciklusa, koliko su god odraz iskrenog doživljavanja, udaljuju od osnovnog tona samog ciklusa. U njima su izražene opće refleksije (Ništa ne prolazi), ili uspomene na osobe kojih više nema (Na dragom grobu), ili časovit zanos za ljepotom našeg folklora (Seljanka u našoj ulici), ili stručak uspomena na zapušten predmet u stanu (Onaj što sjedi u kutu).

Osvježenje donosi lirska proza u ciklusu Smirenje na vrelu — puna svježih slika iz prirode koja buja u proljeće. Rascvjetana trešnja budi u djevojci čežnju za dragim, ali — njega nema, to je varka jednog proljeća. S trešnje opadaju latice i truse se po djevojci (Rasvcjetana trešnja). — I ljeto ima svoje čare. Ugodno je na pragu ljeta hodati po pokošenoj travi dok sijeno miriše i miris njegov miluje djevojačke kose, a u noći se mjesec »kao zlatni dukat objesio o vrat tankostruke jele«. Sve je to lijepo dok ruka koščeva ne pokosi cvjetne livade. Tada se putovi zametu. »Miriše sijeno i — bol djevojke u noći traženja«. Kuda da ide zasutim putovima sama? Samoća je teška. I djevojka je zaspala od umora u toj noći traženja — sakrivši lice u mirisavo sijeno... (Zasuti putovi).

Ali — vrijeme prolazi, došlo je ljeto. I dok »dan sklapa oči« i u dalekim prostorima izgara spoznaja jednog bola, šumskom čistinom prolazi djevojka, plaha kao košuta, i traži izgubljeni život. Čuje kako šumi vrelo, a u njegovoj blizini javlja se bijeli Jelen koji štiti plahe košute... I ona ga zove: »Jelene moj bijeli, Jelene moj! Dragi moj žuđeni! Ja Te čekam!« Djevojka osluškuje vrelo, a veliki joj Umjetnik, graditelj naših života, pripravlja svadbu tu, kraj vrela, gdje se rađa smirenje... (Na vrelu).

Priroda je za Miru Preisler živi izvor inspiracija. Ona često uranja u njezin bogati život, s njom diše i osjeća, u njoj nalazi puninu i odraz ljubavi Stvoriteljeve. I svaku pojavu u prirodi ona zaodijeva u bogate pjesničke slike. Dosta je pročitati prvi Akvarel pa da se vidi koliko je tu života, pokreta i poetskog uživljavanja. Evo nekih mjesta: »Danas su u poljupcu žarkoga sunca dozreli Klasovi. Žito je puno brašna, kao život ljubavi.« ...»Zemlja dršće od svadbenog uzbuđenja... pozvala je sve na gozbu... Dođite, Cvrčci, i udarite u tamburice!... Mak se zažario od sreće i uzeo za ruku Ivančicu. Ona ga gleda svojim zlatnim očima i popravlja svoju bijelu haljinu. Mak poravna svoju crvenu kapu i odskoči. Kolo je započelo... Cvijeće igra kolo — seljančicu. Pir je započeo.« (Seoska gozba).

To više nije samo akvarel, nego i mala simfonija!

Slično je i u drugom Akvarelu, a i u ostalim »slikama« iz prirode (Plač šturka maloga — Jabuko, rano moja — Dok sjedim pod malom breskvom... — Mala sestro kupino).

Nakon ove uspjele lirske proze slijede još dva ciklusa pjesama od kojih je prvi (posvećen majci) odraz uspomena vezanih za drage osobe kojih više nema, a posljednji je odjek Mirine ljubavi prema djeci koju je nekoć (kao »teta Mira«) osvajala svojim pjesmama i pričama. — I u tim pjesmama ima poetske doživljenosti i draži u uspomenama i sjećanju na prošlost, osobito u »Našem malom starinskom satu« i u »Dva crkvena prozora« (iz ciklusa Mojoj majci) te u »Kraljevskom prelu« i »Priči o djevojčici s kosom od sunčanog sjaja« (u ciklusu o djeci), ali se one ipak, u odnosu prema prva tri ciklusa, doimlju kao dodatak u obliku lirski komponiranih sjećanja.

U čitavoj su knjizi svakako najbolja pjesnička ostvarenja sadržana u ciklusima Intima i Smirenje na vrelu. U njima je pjesnikinja izlila svu svoju dušu, svoja najjača pjesnička doživljavanja i profinjenu emocionalnost svoje bogate duše. I to je dovoljan razlog da posegnemo za Akordima, udubemo se u Mirin svijet i kroz njezinu Intimu i Smirenje na vrelu — doživimo ljepotu.

Josip Berka

PRIMLJENE KNJIGE

KAČIĆ, zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, Split 1969. Uredili: o. Josip Soldo i o. Karlo Jurišić.
Mira Preisler, AKORDI (pjesme), Zagreb 1969.
Ambrozije Benković, GORICE U POSAVINI (povijesna rasprava), Gorice 1968. Cijena 12 d. Naručuje se kod autora: Županja, M. Gupca 72.
J. K. Ivanović, ČUVAR LJUBAVI (pjesme).
ZBORNIK PJESAMA, izdalo Udruženje pjesnika Jugoslavije, Bjelovar 1969.
Slavko Ollrom, ZA JEDNO Č, Našice 1969.

BUDUĆI DA OD SLIJEDEĆE GODINE ŽELIMO PROMIJENITI NASLOVNU STRANICU NAŠE REVIJE, MOLIMO SVE PRIJATELJE DA NAM POŠALJU SVOJE PRIJEDLOGE I IDEJNA RJEŠENJA.

RASPORED SIMPOZIJA PRIGODOM OTKRIĆA SPOMENIKA DRU JOSIPU ANDRIĆU U PLAVNI U BAČKOJ

I SIMPOZIJ

Simpozij se održava u prostorijama motela **Ristovači** 30. VIII 1969. u 9 sati ovim redom:

1. **Stjepan Kovačić;** (Zagreb):
   a) »Grobna poema dru Josipu Andriću«, krasnoslovi **Marijana Hernaut**
   b) Autorovo obrazloženje poeme
2. prof. **Juraj Lončarević,** (Zagreb): Uvodna riječ o dru Andriću
3. prof. **Lazo Krmpotić,** (Bač. Palanka): Duhovni lik dra Andrića
4. prof. **Ante Sekulić,** (Delnice): Književni rad dra Andrića
5. **Kuzma Moskatelo,** (Rijeka): Pubiicistički rad dra Andrića
6. prof. **Radovan Grgec,** (Zagreb): Dr Andrić kao urednik jeronimskih izdanja
7. Dr **Đuro Kuntarić,** (Slav. Požega): Dr Andrić i Slavonska Požega
8. **Julije Njikoš,** (Zagreb): Muzikološki rad dra Andrića
9. prof. **Bela Gabrić,** (Subotica): Dr Andrić i kulturni rad bačkih Hrvata
10. **Ilija Džinić,** učitelj u m., (Sombor): Dr Andrić i Bunjevci u Somboru

Rad dra Andrića i slavenske te druge etničke grupacije

a) **Ignac Horvat,** svećenik, (Gradišće): Gradišćanski Hrvati
b) Dr **Aleksandar Čupović,** (Zagreb): Lužički Srbi
c) **Viljam Kovar** Slovaci
d) **Boro Pavlović,** (Zagreb): Irci
12. **Stjepan Pačarić,** (Zagreb): Dia-projekcije iz života i rada dra Andrića. Govori predstavnika KUD i organizacija: »Šokadije«, »Udruženja kompozitora Hrvatske«, Hrvatskih Zagoraca »Matije Gupca«, Podravca i dr.
13. Pozdravi dru Andriću:

U predvorju motela Ristovača bit će izložba eksponata o životu i radu dra J. Andrića

Ulaz slobodan

II OTKRIĆE SPOMENIKA

Slijedećeg dana tj. 31. kolovoza (augusta) u 16 sati obavit će se u bačkom šokačkom mjestu Plavni otkriće spomenika dru Josipu Andriću na prostoru crkvenog dvorišta.

PRIREĐIVAČKI ODBOR

SADRŽAJ

Vid Mirković: U Ninu mala štalica 1
Ivan Fuček: Uz jubilej jednog starijeg katekizma 2
Dubravko Ivančan: Golubovi svetog Josipa 6
Stanko Dominić: Utjeha šutnje 6
Joja Ricov: Notre-Dame de Paris 7
Hrvoslav Ban: Posuđivači očiju 20
Ivica Jembrih: Iz »Molitve razuma« 30
Ivo Balentović: Cunja 31
Ton Smerdel: Tri pjesme iz ciklusa »Rubikon« 34
Mara Švel: Priča 36
Boro Pavlović: Arkadija Olinka Delorka 41
August Đarmati: Na glas da sam dobio unuka 46
Ton Smerdel: Uspomena na Johna Keatsa 47
Ante Šimunić: Odiseji neba, Porođenje zemlje 52
Andrija Vučemil: Duvanjska rapsodija 53
Josip M. Janković: Mjesec dana do punoljetnosti 60
Ivan Zvonimir Čičak: Pjesma o tvrđi 64
Miljenko Hrkać-Mida: Epitaf 65
Franjo Međeral: Prijatel 65
Mirko Kovačević: Slutnja, Zora, Proljeće 66
Franjo Međeral: V Markove cierkve 66
Ante Šimunić: Prvi trenutak vatre, Doba vatre 67
Ivan Zvonimir Čičak i Mirko Kovačević: O novim pjesnicima . . . 68
Makso Peloza: Hijerarhijski i teritorijalni razvoj goričke crkvene provincije 1749—1965. 75

Recenzije

Radovan Grgec: Razdioba podneva 79
Svevlad Slamnig: Minigolf 80
„ „ Druga vrata levo 81
„ „ O čemu govorimo 83
„ „ Ante Jakšić, Neugasivi plamen 83
„ „ August Đarmati: Na putovima vječnosti . . . 85
„ „ Stjepan Krčmar, U zrcalu 85
Enver Čolaković: Stjepan Krčmar, U zrcalu 86
„ „ Dubravko Ivančan, Uvijek iznova raste pjenušavo stablo bijelog vodoskoka 89
M. V. -ć: Kačić, zbornik franjevačke provincije Presv. Otkupitelja . 92
Josip Berka: Mira Preisler, Akordi 93